

VII

35213

B, e

14

KNEZOVA
KNJIZNICA

ZBIR.
KAZABAV.
NIH IN DOUC
NIH JI DOV

IZDAJE
SLOVENSKA
GRAMMATICA

KNEZOVA
KNJIZNICA

7/II 1919

J. K. Meško

KNEZOVA KNJIŽNICA

ZBIRKA ZABAVNIH IN POUČNIH SPISOV

IZDAJA - - - - -

SLOVENSKA MATICA

XIV. ZVEZEK

UREDIL

KSAVER MEŠKO

Jean Vukowatz

V LJUBLJANI 1907 - - -

TISK „NARODNE TISKARNE“

Kazalo.

Ksaver Meško: Na Poljani	Stran: 1—182
------------------------------------	-----------------

KSAVER MEŠKO:

NA POLJANI.

35213/14

030032977

III, B 35213 e

DOMOVINI,

s sladkostjo in z bridkostjo ljubljeni . . .

V tridesetih letih je videl Gospod mnogo, žalost in radost, trpljenje in srečo, greh in čednost, sveto in nesveto v človeku. Mnogo je čutilo veliko njegovo srce, mnogo je mislila globoka njegova duša.

Potem je vstal in je govoril. In beseda njegova je bila velika in mogočna, beseda ljubezni in beseda nevolje, beseda strašnega, uničujočega groma in beseda sladke, usmiljene, oživljajoče tolažbe . . .

Do danes, v tridesetih letih, si videla mnogo, moja duša, žalost in radost, trpljenje in srečo, greh in čednost, sveto in nesveto v človeku. Okusila si mnogo, nebeško sladkost in bridkost obupa in umiranja, mnogo si mislila v tihih, samotnih urah.

Zato govori, moja duša!

Živim govori, moja duša! Močna v razcveteli svoji mladosti govori močnim, krepkim srcem! Ker bi bilo žalostno, če bi ne bilo živih med nami, katerih srca so sveža in močna, v katerih je radosti kakor kipeče vode v nikdar usahlem potoku gorskem . . . Videl sem radosti mnogo, ko sem šel skozi življenje, zato verujem v njo, kakor verujem v jasen, vesel dan prvopoleten, kakor verujem v veliko, toplo solnce, v to večno živo srce neba in zemlje in vsega življenja. In če ne bo morda mnogo radosti v teh listih, verujte v njo! Ker vera je, ki nas drži pokoncu in nam daje življenjske sile. Resnica sama je morda včasih slabotna, a večno močna je vera.

Žalostnim, bolnim in slabotnim govori, moja duša! — Šel sem skozi življenje in sem videl bolešt od daleč in od blizu, okusil sem jo sam in sem je izpil vrhovato kupo. Bila je v duši, v duši je morda še danes. In ker si okusila žalost sama, zato lahko

govoriš o nji, moja duša. Ne da bi potrla v prah bolne in slabotne in žalostne, ne, da jih dvigaš, govori! Božje delo je, tolažiti žalostne. Zato naj lije novo, lečilno upanje v njih srca, ko vidijo trpeti tudi druge, a vedno upajoče v trpljenju, hrepeneče v višine, k luči in k solncu, k miru in k radosti, stopajoče krepko naprej, ob upanje se opirajoč.

Srečnim govori, o duša! — Vem, da žive med nami. Ker bi bilo bridko gorje, če bi jih ne bilo nič. A sami ne vidijo čestokrat svoje sreče. A mi, ki je nimamo, jo vidimo. Mi, ki jo iščemo, verujemo v njo. Ker čemu iskati, česar ni nikjer! Čemu hrepeneti po nemogočem, ne bivajočem! — Govori tudi tem, dasi govoriš morda le malo o sreči. A naj vidijo ob senci tem jasneje luč, ki hodijo v nji, naj čutijo ob mrzli megleni jeseni tem bolj toploto solnca pomladanskega in poletnega, sijočega jim z jasno svetlobo.

Hrepenečim govori, moja duša, sama vsa nemirna, hrepeneča vekomaj. Ker tako neskončno mnogo je hrepenenja v dušah človeških. Neskončna množica stoji dan na dan kakor Mojzes na gorovju Abarim, na sveti gori Nebo, na najvišjem vrhu Fasge, in strmi v obljubljeni deželo, v sveto deželo, s srci, polnimi velikega, božjega hrepenenja! — O srca, čemu vaše hrepenenje, o duše, čemu vaša žalost? Glejte, v vas samih je obljubljeni dežela, sveta dežela! V človeku samem je kraljestvo božje na tem svetu! A mi strmimo le v daljavo, iščemo venomer izvan sebe. Same sebe, svoja srca, svoje duše, sveto in božje v nas in v naših bližnjih puščamo vnemar. Odtod naša razočaranja, odtod žalost naših src, odtod trpko gorje naših duš . . . Zato govori moja duša onim, ki prevarani in varajoči same sebe iščejo kraljestva božjega v svetu; in onim govori, ki zidajo kraljestvo božje res sami v sebi, a ki hrepenijo od vekomaj do vekomaj po izpopolnitvi svojih duš, po izpopolnitvi božjega in nebeškega v njih.

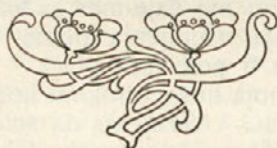
Onim govori, moja duša, skesana in pokoreča se, ki so grešili v ljubezni in v nevednosti. Glasno in brez usmiljenja sodi velika truma. Nekdaj sem sodil in obsojal tudi sam glasno in naglo. A odkar sem gledal sveto in nesveto v človeku prav od blizu, odkar

se mi odpirajo nešteta srca v otroškem zaupanju do dna in ležijo pred začudeno mojo dušo kakor na dlani, sem tih mož, mil sodnik. Danes odpuščam s prizanesljivim usmiljenjem in s sočutno dušo. Ker Gospod je sprejel poln usmiljenja očitno grešnico in v hišo Cebedejevo je vstopil s srcem, pripravljenim, da odpusti, osreči in zveliča. Začetek in konec njegovega življenja je bilo usmiljenje . . . In koliko jih je med nami, ki niso odprli srca nikoli grehu? Koliko izmed nas jih je stalo vse življenje na visoki gori, ki se ne dvigne na njo nikoli prah grešne zemlje, na sveti gori, tik pod solncem, tik pod nebom, in so jim bile misli, in jim je bilo srce vedno v nebesih, pred prestolom Najsvetejšega? Ali ni stopila večina tudi v globeli, v prepade, v mrak in v temo, in je zablodila na prašne, čestokrat morda na blatne poti! A blagor njim, ki so našli spet pot v višave, tik pod solnce, tik pod nebesa, v nebesa sama. Blagoslovi jih z mirno vestjo, moja duša! A blagoslovi tudi one, ki blodijo še v globeli, da najdejo pot nazaj v višave. Ker vsi so z višav, vsi otroci božji. Tvoj blagoslov jim naj daje moč za težavno hojo nazaj v domovino, tvoja usmiljenja polna beseda jim bodi oporna palica na ti poti . . .

Govori, o moja duša, otrokom božjim: nedolžnim, čistim in svetim! — Verujem, da so tudi takšni med nami. Ker bi bilo najžalostnejše, žalostnejše nego je ob smrti materini, če bi jih ne bilo. Tem govori, o duša, cveticam našega naroda, angelom varuhom naše domovine, kvasu, ki naj prekvasi z nepokvarjeno, s sveto svojo močjo vse naše ljudstvo v novo življenje. Tem govori, o duša, ki lahko pogledajo vsak hip v blesteče oči svojemu Bogu, mirno, ne da bi trenili z očesom, ne da bi povესili pogled v zadregi in v sramu. Svetost strmi v svetost, čistost se raduje čistosti . . . Tem govori, o duša, ki so močni v svoji neomadeževanosti, srečni v svoji svetosti, ki so krepki v trpljenju, ker tudi skozi trpljenje stopajo oprti ob mogočno roko Očetovo, ki so vedno radostni v globočini srca ob vsi veliki žalosti življenja in sveta. Zakaj radost njihova izvira iz najglobljega vira sreče, iz Večnega, zato ne usahne nikoli, nikoli ne preneha.

Po luči hrepenečim govori, moja duša! Mnogo se govori po naši domovini o luči, a umevajo jo redki; še manj jih je, ki jo nosijo v sebi in ki hodijo v nji. Ker kaj je luč življenja? Ali ne ljubezen, usmiljenje, odpuščenje? A tega je tako neusmiljeno malo v naši domovini . . . Ljubezen v srca! Ker v ljubezni je življenje, v ljubezni zmaga, v ljubezni moč sveta . . .

Tako govori, o duša, kar si videla in kar si okusila, ko si šla čez širni trg šumnega življenja, in kar si čutila in kar si mislila, ko si stopila v stran in si bivala sama s seboj in si razmišljala v tihi samoti.

Prvi del.

I.

Na Poljani je bilo tiste jeseni kakor vsako jesen: čakali so, bali so se in so upali, da prične snežiti kmalu, morda hipoma, v prihodnji noči.

Kakor v vsi vasi, je bilo tudi na Trati, na največjem posestvu na Poljani, napol kmetski hiši napol gradiču: čakali so snega in so se ga bali in so upali.

Gospodar Železnik se je bal, in ljudje so morali hiteti z delom. Ko so sedeli po dnevnem delu pri večerji, je prihajal v družinsko sobo s trdimi, glasnimi koraki, velik, da se je moral skoro pripogniti med visokimi durmi, močan, da so se tresla tla pod njegovo nogo. Z odločnimi besedami je razdelil delo. Culo se je iz vsake, da ve jasno, kaj hoče, in se zaveda povsem, da se izvrši v vsem njegova volja. Razdelivši delo za prihodnji dan, je odšel istotako trdno in samozavestno.

Družina je molčala nekaj časa in je razmišljala o ukazih gospodarjevih. A pričel je ta, pričel je oni, dekel katera včasih, drugikrat hlapec — razpredla se je govorica. In vsaka peta beseda v razgovoru je bila: delo! Zasukal se je pogovor na druge reči, a glej, kakor bi ostala v sobi skrb gospodarjeva in bi sedela za mizo med njimi, so se vrnili takoj spet k delu. Če bi ne bilo snega vso zimo, delo ne bi pošlo, vse tja do Velike noči. Tedaj pa se začne tako iznova.

Pripetilo se je pač, da je včasih ugovarjal kdo in se je razlutil nad tovorom, ki ga vlečejo vse leto dan na dan, od zore do mraka. Razjezil se je včasih Tone, manjši hlapec, ali dekla Anka; Nande, pastir, se ni jezil na delo nikoli, nikoli skoro ali vsaj zelo malokdaj Jerica, mlajša dekla, stara še ne povsem sedemnajst let.

„Delo in spet delo! A če pade sneg, bo takoj vse v redu. Kar pozabijo vsi, da je treba še tega in onega.“

A brez moči je bil tak ugovor, izgovorjen neodločno, kakor v dvomu. Brez ognja, ni vžgal src poslušalcev. Vedeli so: govori tako le, ker je nocoj ravno slabe volje.

Stari hlapec Andrej je odkimaval ob takih besedah odločno z osivelo glavo. Celo razsrdil se je včasih. Povesil je žlico, naravnost v lice, v oči je pogledal nezadovoljnežu in je pokaral z ostrim naglasom, spominjajočim določne govornice gospodarjeve:

„Ne govori neumnosti!“

Niso mu prijali taki govori, imenoval jih je lahko-miselne. Preživel je na Trati skoro vse življenje, zato je ljubil hišo, kakor bi bila njegova last. Njen blagor mu je bil pri srcu, kakor bi jo čuval za lastno deco. In vse njegovo življenje je bilo truda polno, nepretrgano delo brez velikih praznikov. Zato ni umeval mladine, delo mrzeče . . .

Čakali so vsi in so se bali in so upali. Upali so delomrzneži v vsi vasi, na Gornji in Spodnji Poljani. Kakih deset minut sta bili oddaljeni; sredi med obema je stala cerkev; visoko v zrak je molel stolp, kakor roka, stegajoča se v molitvi proti nebu, milosti proseča. Župnišče, šola in hiša cerkovnikova so ji delale soseščino.

Gornja Poljana je bila vas gostilnic in prodajalnic. Pilo se je tam, in plesalo se je nešteto krat v letu. Ko so bili gostje pijani, so peli, vpili in kleli, da se je slišalo dol do cerkve. Nazadnje so se stepli, napol ubili so včasih katerega, razgrajača včasih, včasih nedolžnega gosta, ki je pil četrtniko vina mirno v zadnjem kotu. V prodajalnicah se je sleparilo pri meri in vagi. Zato je bila Gornja Poljana že od nekdanj razvpita — cerkev je bila obrnjena proti Spodnji Poljani, še Bog se je odvrčal od gornje vasi. Tudi župnik ni zahajal rad tja, niti na izprehod ni šel mnogokrat skozi njo. Hodil je preko na polje, v gozd, ali po cesti skozi Spodnjo Poljano.

Ob spodnjem koncu te je stal star mlin, soseda mu je bila kovačnica, tik ob cesti. Nekaj korakov više je stala tretja nizka, majhna in revna kočica. Bila je lastnina mizarja Petka, ki je umrl, ko je bilo zadnje dete staro šele šest tednov. Vdova ni nadaljevala obrti.

Največji hiši sta bili: Dolinarjeva, navaden kmetiški dom, in na drugi strani ceste ponosna Trata. Veliko dvorišče, slično širokemu zelenemu pasu, se je vilo okoli poslopja; kras v pasu so bili visoki, srebrnolisti topoli. Topoli so stali tudi ob beli cesti, z drobnim peskom posuti, vodeči čez dvorišče na veliko cesto. V trikotu med topoli in med hišo je širila mogočne veje lipa, mirno sanjajoča pred domom, zroča na usodo doma pač že nad sto pomladi . . . Popotnik, idoč po cesti mimo Trate, je priznal nehote: „Lep dom!“ —

Tako je čakala vsa Poljana — a snega ni bilo. Zrak je bil čist in oster, in zemlja je zmrzovala ponoči. Če je šel kdo po cesti navsezgodaj, je moral skrbno paziti, da mu ni spodrsnilo in ni padel. A kdaj sredi dopoldneva je zasijalo solnce; in kamor je padla toplota njegovega jasnega pogleda, se je otajala zemlja. Klanci, ceste gor v gozde, razprostirajoče se od Poljane po hribih gor do vrhov, zakotja, kamor ni prodril svetel žarek iz očesa solnčnega, so ostali zamrzli ves dan.

Sicer pa je bilo solnce že slabotno, postarano. Sijalo je pač, a kakor bi pojemal na lazurju ogenj, ker mu ne priklada nihče goriva; kakor bi brlela tam nizko nad hribi luč, ki ji ne priliva nihče olja. Pihnil bi razposajen fante in bi jo upihnil; zalučal bi kamen v leščerbo in bi jo zdrobil — vgasnila bi v hipu.

A tisti ponedeljek pred prvo adventno nedeljo je prihitel čez hribe nenadoma veter. Pridrvel je kakor mlad razposajenec, kipečega življenja, neukročnega poguma poln, ne pazeč, kam hiti, ne meneč se, v kaj se zaleti. Pridrvel je s čilo močjo in brezobzirno se je zaletel v suho vejevje jablan in hrušk ob vaških hišah in jih je stresal, da je ječalo in je pokalo v njih od korenin do najtanjšega vršička.

V gozdih nad vasjo je zadrhtel pri prvem navalu prestrašen, stokajoč vzdih od doline gor do vrhov. Pripognili so se vrhovi smrek in borov v tihi nadi, da pohiti čez nje neprijazni popotnik in se ne vrne več. A motili so se. Letal je širom po gozdu, s težkimi koraki, kakor pijan, sirov potepuh. Zapletal se je v pikinasto vejevje, da so se zlili vzdihni posameznih dreves v en sam dolg in glasan stok.

S trdo roko je posegel tudi v vaške strehe in slemena in jim je zadal velike rane. Razposajeno se je igral z izpuljeno slamo in jo je trosil po dvoriščih in po njivah ob hišah.

Vaščani so gledali z nevoljo; godrnjali so glasno. A veter jih je prevpil.

Proti koncu tedna je postalo vreme mirnejše. Veter se je utrudil; zaspal je nekje v skritem gozdnem zatišju; morda ga je bilo sram in je odšel v temni noči čez gore . . .

Andrej je delal s Tonetom v petek v gozdu. Vrnil se je v mraku. Postal je pred hišo in je menil proti gospodarju, stoječemu na pragu:

„Lisice lajajo v gozdovih, zrak je miren in topel — sneg dobimo.“

Gospodar ni odgovoril. Stal je mirno med durmi. Jasno se je črtala velika in močna postava iz teme, polneče vežo za njim. Obraz mu je bil resen kakor vedno, skoro trd. Zareze ob ustih so se zdele Andreju ta hip daljše in globlje, znamenje, da je bil gospodar slabe volje. Z ostrim pogledom je zrl čez topole, stoječe ob plotu pri cesti, in preko čez dom Dolinarjev tja na gore.

„Vidi, da prihaja sneg, in se jezi“ — je pomislil Andrej, ki je poznal gospodarja kakor samega sebe. Ne da bi omenil še besedico, je šel čez dvorišče proti hlevom.

V soboto zjutraj je bilo oblačno. Le daleč proti vzhodu je blestel ozek pas nebesnega lazurja, razcefran kakor plašč beračev.

Po dnevu je prisopihal dol iz lesa nekolikokrat veter in se je zaletel sunkoma v topole, da so zaječali. Vlažen je bil, ker je prenočeval v mokrih gozdnih duplinah. Pohitel je gor po dolini in je hitel v gozde na onem koncu dolinskem, vzdihujoč in sopeč, kakor bi bil utrujen in bi stopal zelo težko. Tiho je postalo za njim, mirno in svečano. Bilo je kakor pred velikim praznikom — vsa dolina polna svečanega pričakovanja.

Proti večeru so se gnetla vsa mizarjeva deca ob oknih. Vrišč veselja se je razlegal po izbi.

„Mati, sneg!“ —

II.

Ko so vstali vaščani navsezgodaj, da gredo k zornicam, je imela vsa dolina čudovito krasno obleko.

Praznik je bil v hišah, praznik v prirodi. Z mehkim plaščem je odelo ljubeče nebo prezebajočo zemljo, ki se je postarala v enem mesecu, da ji je pokalo lice in so se ji črtale v ožaloščeni obraz dolge in globoke gube. Mehki plašč je vrglo na rame gozdovom; tudi glave drevesne so bile povsem ovite ž njim, da so se slišali vzdihli le pritajeno — kakor bi vzdihovalo v globoki zamišljenosti, v spanju, v sanjah . . .

Zazvonilo je pri fari. Čudovito se je glasilo zvenenje v snežno jutro: kakor bi se pogovarjali med snežinkami nevidni duhovi s poltihimi, drhteče pojočimi glasovi. Čudovito je zvonilo — kakor bi prihajali glasovi iz globočine, izpod snega, kot bi bili zasneženi tudi zvonovi . . . A morda je stari cerkovnik zaspan, bolan morda. Mogoče, da giblje zvon slabotno, z leno, od zime otrplo roko . . . ?

A prihajali so verniki, od blizu in od daleč so prihajali. Najbolj oddaljeni so bili prvi v cerkvi. Z leščerbami in s smolenci razsvetljajoči novo padli, brezpotni sneg pred seboj, so gazili dolge ure.

Prihajali so v gručah. Za posameznika bi bilo nevarno: izgreši pot, zavede ga škrat v nasprotno stran, na nevarna mesta, do prepada, in pride v cerkev šele, ko ga prineso mrliča, zmrzlega v snegu.

Zadnji so prihajali vaščani, izvzemši Meto, kovačico. Ta je bila v cerkvi vedno med prvimi, odtedaj vsaj, ko so jo zapustili otroci in so šli v svet, in je ostala sama z možem, pijancem. Sedeža v klopih ni imela. Klečala in sedela je nedeljo za nedeljo na stopnicah stranskega oltarja, posvečenega Devici sedem žalosti. Tudi med tednom, ko bi bil prostor, ni šla v klopi, ampak k oltarju. Nihče drug ni sedel nikdar na ta prostor. Bil je Metin, in v resnici je bilo tukaj njeno mesto, matere žalujoče in trpeče.

Med zadnjimi je prišla — kakor vedno — vdova mizarjeva, Ana Petkova, zasopla in vznemirjena. Vsak je videl: komaj v zadnjem hipu se je odtrgala od

doma, od otrok. Imela je sedež približno v srednji klopi. Kupila ga je, ko je živel še mož, in še ni sedelo na prvem mestu v hiši ubožstvo in pomanjkanje. A ker je prihajala pozno, in je bila cerkev navadno že polna, ni silila v klop. Stala je pod korom tudi to nedeljo.

Odbila je šest, zazvonili so vsi zvonovi. Zapeli so glasno, zazibale so jih močne roke vaških fantov. A tako jasno in zvonko niso peli kakor ob lepih, solnčnih dneh.

S počasnimi, utrujenimi koraki je stopil na prižnico župnik, majhen mož, upognjen od števila let, od dela in od trpljenja. Z dolgim, zamišljenim pogledom je motril množico dol po cerkvi, kakor bi vprašal, ali so zbrani vsi, kakor bi iskal, ali so navzoči tudi oni, ki jim namerava govoriti danes.

Pričel je. Govoril je z mehkim, rahlo drhtečim glasom, ki se mu je poznalo, da je prosil že mnogo v življenju, a je bil uslišan redkokdaj, da je rotil mnogo v ljubezni in v usmiljenju in v srčnem strahu. Zato je zvenela tiha, napol skrita žalost iz njega,

Govoril je o domovini, ki jo misli zapustiti ob novem letu spet lepo število župljanov, cvet fare, mladina, ki je rasla pred njegovimi očmi, pod njegovim skrbečim vodstvom in očetovskim varstvom. O domovini, ki res ni bogata na premoženju, a je bogata na ljubezni, neusahljiva na spominih, blagih, blažečih, najsladkejših. In ti domovini, ki jih je rodila in vzgojila, ti domovini, polni ljubezni, jemljejo svojo mlado moč in jo neso na trg, naprodaj v tujino. A tujina je brez ljubezni in brez sočutja: izpije jim kipečo moč, utrga cvetje njihove mladosti in jih pošlje nazaj domovini, oslabele pred časom, ovenele v življenja pomladi, v prvem poletju.

O onih je govoril, ki so šli in se niso vrnili nikoli več. Umrli so v tujini, samotni, zapuščeni in pozabljeni... A tik pred smrtjo jih je poklicala domovina še enkrat. Od daleč so zaslišali v tihi noči, ob žalostnem, samotnem dnevu njen klic, ljubezni in usmiljenja poln. Hrepenenje se je zbudilo v srcu isto uro, veliko in močno, da jim je širilo srce in ga je napolnilo do vrha. Ah, vstali bi, to uro, sredi nepri-

jazne noči, in bi šli, v temi in v burji, peš v domačo vas, peš vso dolgo pot in bi se ne ogledali nazaj vso pot, vso pot bi se ne ozrli ne na levo ne na desno . . . Domov . . . v domovino . . . Vsaj enkrat bi videli še rodno vas, domačo cerkev, križ na zvoniku, lesketajoč se v večernem solncu kakor milosti polno oko božje! Vsaj enkrat bi slišali še domačega zvona pesem, in najsi le od daleč, dol kam daleč v dolino, čez hrib celo! Samo enkrat bi šli še gor, dol po dolini, ogledajoč si jo na desno, na levo, z božajočim, hvaležnim pogledom, radostno in zvedavo, kakor se ozira otrok po cerkvi. Šli bi po znani poti proti cerkvi in bi zavili na pokopališče in bi legli mirno in vdano — saj so videli domovino, slišali so domačega zvona blagoslovljeni glas, videli so blesteti v solncu zlati križ, ogledali so si vas, gozde na hribih, potok ob selu, mlin ob potoku — domovino so videli . . . Enkrat še! A v resnici ne bo nikoli več . . .

In odkod in čemu njih hrepenenje po domovini, po domači cerkvi? Ali ne, ker želijo vstopiti pred smrtjo še enkrat v svetišče čisti in sveti, kakor so prihajali v domačo cerkev neomadeževani in nedotaknjeni od greha, otroci, angeli, ko še ni dehnilo življenje v srce s strupenim dihom, ko jih ni prijelo še z umazano roko in jim je omadeževalo duše! — Čemu kipeče hrepenenje po pesmi domačih zvonov? Ali ne, ker želijo slišati še enkrat jasen glas, mehak, sladak in sočutja poln, kakor iz neba lijoč, milosti porok in usmiljenja nebeškega! Mnogo šuma so slišali v življenju, veliko mračnega in odurnega krika, kipečega iz globočin pregreh in strasti. Vsa topa jim je duša od teh glasov in vsa zbegana obenem. Zato drhti po prijaznem glasu, po besedah milosti in odpuščenja . . . In kaj jim hoče domača cesta? Ali ne drhte po nji, ker bi stopali na nji varno, kakor so hodili po nji v otroških letih? Tja po znani poti bi šli, oko vprto v blesteči križ na znanem zvoniku, in bi ne zašli na stranpoti, ne v blato, v luže. Ah, neznane so poti v tujini in tako nevarne. Megla vsepovsodi — kod? Nikjer kažipota, prijaznega vodnika nikjer — kam? Ljubeče duše nikjer, ki bi dejala mehko: „Povej! Vso

bol mi razodeni in ves veliki strah in vse upanje, slabotno in omahujoče. Potolažim te, svetujem ti, pomorem ti . . .“ Nikjer sočutnega srca, prosečega z istinito iskrenostjo: „Nagni se k meni!“ — Nikjer moči, darujoče in žrtvujoče se, bodreče: „Nasloni se name!“ — Megla, mrak . . .

Tako blodijo v megli in v mraku in zaidejo . . . A vendar so mnogi srečni tudi ob tem, ob svojih zmotah, v megli, na stranpotih, mislite? Kdo trdi to? Pač le oni, ki ne slišijo joka iz njihovega smeha, oni ki ne poznajo njihovih noči, prečutih v drhtečem hrepenenju in v moreči boli, v kesanju preplakanih. Oni, ki ne slišijo kletvic, dvigajočih se v nemi onemoglosti, a v velikem žgočem srdu iz zastrupljenih src. Tujino preklinjajo in žalostno svojo pot in zaigrano, prodano življenje, dokler ne ležejo potrti in umro izgubljeni, pozabljeni.

To so oni, ki zapuste domovino in zavržejo njeno ljubezen, njene šege in navade in vero njeno. Dvojni brezdomovinci so, tujci na vsem svetu, nestalni povsod, nesrečni vedno . . .

Bledo lice župnikovo se je ogrelo, zardelo je. Oči sicer tihe in vdane, so oživele; bliskalo je iz njih, karalo je in prosilo obenem. Kakor potok z gore so tekle besede; prihajale so iz srca, govorila jih je ljubezen, ljubezen do domače zemlje, ljubezen do onih, ki zapuščajo leto za letom to zemljo, ker je ne umevajo in je ne vedo ceniti. Lepe in presrčne so bile besede, in mnogo bridke žalosti je bilo v njih. Zato mu je drhtel glas proti volji . . .

Spodaj v cerkvi so sedeli in stali in so poslušali.

„Čemu nam govori to?“

Oni so mislili tako, ki so sedeli široko in oblastno v klopeh in so imeli po fari velike, nezadolžene dome. V srcih teh je bilo mirno in mrzlo. Vedeli so: njim ni treba iti v tujino.

„Čemu nam govori to?“

To so bili oni, ki so že sklenili račun in so ga podpisali in zapečatili in ga niso marali predelavati. Sklenjeno je in zapečateno: ob novem letu zapustijo faro in pojdejo v mesto. Veselili so se tujine. Zato jim

je bilo zdaj neprijetno pri srcu. Niso slišali radi toplih besed o domovini in o njeni ljubezni in o dolžnostih do nje, tudi ne o tujini in o njenih nevarnostih. Bilo bi jim ljubše, da bi se jih ne svarilo.

„Neznana mi je bila tujina in njene nevarnosti — zato . . .“

Prijeten bi bil tak izgovor, ko bi se vračale ponižane in potrte. In greh bi se zdel manjši.

„Čemu nam govori to?“ — je mislil Nande, pastir s Trate, in se je jezil.

„O žganju bi govoril, o pijančevanju! Naj ne zaneso slednjega novca v gostilnico, doma pa stradajo, postopajo razcapani po vasi in hodijo po svetu in beračijo. Naj se ne pretepajo in se naj ne tožarijo po pretepih. Naj ne zapijajo pameti, naj ne polegajo v pijanstvu ob potih, v rosni travi, vso noč do jutra, da se prehlade in zbole in umirajo pred časom.“

Pijančevanje je sovražil Nande nad vse, še bolj nego lenobo, ki mu je bila tudi zoprna v dušo. Maral ga ni nikoli, a z vsem srcem ga je mrzel od one šentjakobske nedelje, ko so ga zvalili fantje ob proščenju v krčmo. Vedeli so, da ima tri goldinarje in so sklenili: „Plačaj, fant!“ A ni maral. Zlasali so ga in ga pretepli in so ga vrgli iz sobe, češ, kaj se meša tak otrok med nje; a zvalili so ga sami. Le ker jim ni plačal. Kovač, pijan že in išoč preprirov, je vrgel še kupico za njim.

O tem naj bi pridigal župnik!

„A saj veš, Nande, da govori tudi o tem čestokrat.“

„Res. A vse premalo. Nedeljo za nedeljo bi naj, da bi se ne izgubljala beseda kakor glas najmanjšega zvončka ob oltarju med zvonjenjem vseh zvonov, ampak bi grmela kakor glas največjega zvona, po cerkvi, križem in širom po vsi fari, čez gore in čez doline . . . In čemu govoriti slabo o tujini?“

Bil je mlad, štirinajstleten. In tujec je bil, popotnik, porojen na cesti.

Prišla je poletnega večera v vas mlada bolna tujka. Poprosila je prenočišča, v noči je porodila in je umrla ob prvem vzkriku otrokovem. Ni povedala, kdo je, ne odkod, ne, kam je šla njena pot. Vprašali so — molčala je. Prosili so v zadnjih, usodnih hipih — kakor

bi ne slišala. Umrla je s skrivnostjo na vesti. Ničesar niso našli pri nji, ne slova na koščku papirja, ne znamenja v žepnem robcu. Oblečena je bila napol gosposki, poteze lic pa so bile povsem gosposke. roke mehke in nežne kakor roke otroka . . . Kdo? Odkod? — Zavržena od staršev, pahnjena iz življenja zaradi ljubezni, v kazen in v pokoro za greh? Ljubljena in ljubeča? Varana in zapuščena? Ubegla, da skrije pred svetom in brezsrčno njegovo sodbo sramoto, iz ljubezni vzkliko?

Skrivnost je zavijala mrtvo in dete, komaj porojeno. Skrivnost je visela nad vso vasjo in je vznemirjala in je mučila vso vas. Čudili so se ljudje, nevajeni romantiških dogodkov. Ugibali so, odpirali so oči na široko, da bi predrli temo. Zaman. Stegali so roke, da bi prijeli skrivnost. Prazen trud: prijemali so zrak. Ugibali so in sumničili. Na neznane ceste so se izgubljale misli, daleč v tujino, v gradove sredi zelenih parkov, kakoršen je oni doli ob trgu, vedi Bog, kam. Navsezadnje so se jim zmešali sledovi povsem. Nikjer cilja, nestalna je pot, da se zaguga ob vsakem, še tako opreznem koraku, in se razmakne in razširi v nedogled: sto cest vodi na vse strani, tisoč in stotisoč . . . kam . . . ?

Župnik, ki je krstil dete, in občina, ki ga je sprejela v dar od neznanke in v spomin na mladostno njeno lepoto, sta poskrbela za dete. Gosposka, ki je iskala sled za materjo, a brez vneme, sam Bog vedi, zakaj, in ga ni našla, je dala siroti ime Poljanec, ker je bil rojen na Poljani. Vzgajala ga je cerkovnिकova hči, mlada vdova po vaškem čevljarju. Ko je nekoliko odrasel, so ga vzeli na Trato za pastirja.

Rojen na poti, je bil Nande poln nemira. Odkar je mislil z lastno pametjo, se ni čutil prav domačega na Poljani. Ko je zvedel, da ni otrok doline, da mu je Poljana le mačeha, je sanjaril po ure in dneve o tujini, o materi. Strmel je dol po cesti, v daljavo, z očmi odprtimi na široko od hrepenenja in od sladkih sanj. Glej, kako krasna je tujina, ne, ne tujina, mati njegova, njegova domovina! Glej vsa preplavljena je od vzhoda do zahoda, od juga do severa s čudovito

solnčno svetlobo, kakoršne ne razlije nebo na Poljano nikoli, še ob Božiču ne, v skrivnosti in čudes polni sveti noči, in ne na Veliko noč, ko stopa od smrti vstala radost z žarečimi lici gor in dol po dolini in siplje mehko veselje in sladko srečo na vse strani, v vsa srca, ki so svete volje. — Temnih senc, prežečih v ozadju tujine, ni opazilo začudeno, sanjavo oko . . .

„Kristus usmiljeni, Ti veš, kako jo poznam jaz, tujino. Kdo izmed vseh teh jo pozna še tako!“

Florijan Jazbec, enoroki, pismouk, poštni in občinski sel, je postajal nemiren na svojem sedežu, v tretji klopi, ob zidu.

Spomnil se je tujine in poln bridkosti je bil spomin. Zamislil se je daleč nazaj, v dni, ko je sanjari o nji kakor o obljubljeni deželi, ki se cedi po nji mleko in med, ki rase v nji vse samo od sebe in rodi tisočeren sad, kakor v raji, ki so sevali nanj v prebogati obilnosti žarki milosti božje. Tesna mu je bila domovina, preresna, prerevna, brez vsakega mamečega čara. A v tujini, glej, je življenje tako lepo in veselo in tako lahko, igrača za deco. Brez truda si nakopičiš bogastva, ki ga je polna vsa tujina.

Zapustil je dom z lahkim srcem in je šel. Krojaštva se je šel učiti. A ni šel k mojstru v sosedno vas, tudi dol v trg ne, v mesto se je šel učiti. Dom mu je bil prevsakdanji, prenizka njegova znanost, ne vredna spoštovanja.

A glej, komaj je stopila noga na tuja tla, se mu je zganilo v srcu. Tesnoba se je zbudila v mladi duši, grenka žalost je vstala nenadoma v nji in jo je napolnila vso in je kipela više in više in je privrela gor v oči. Odprl jih je, vlažne od solz, s silo zatajenih, in se je zavzel in se je prestrašil. Kako veliko si je mislil tujino, kako prostrano in prosto, a glej, zdaj je sedel v ozki sobici dan za dnem, od jutra do večera . . . Domača dolina, o kako je prostrana, kako prostorna, kako prosta! Greš po nji dol, greš gor, zaukaš, zapoješ, in širijo se prsi od radosti, kipi srce, prosto, veselja polno. A tukaj v tujini ti leži na prsih kakor težak kamen, kakor gora. Duši kakor mučen sen. Zganeš se, streseš se, da se ga otreseš in ga preženeš; prazen

trud, napor brez vspeha! Odprte so oči, nič sna ni v njih, vse sama gola, resnična istina, tako žalostna, da bi naslonil glavo na prsi in bi zaplakal . . . Domovina . . . domovina . . . Zaiskri se oko v veselju in v radosti, ko pogledaš po domačem dolu, po hribih nakoli, vedno svežih v svoji temnozeleni obleki. A odpri oči tukaj, poglej tujino, cilj svojega hrepenenja, obljubljeni deželni vseh sanj — odpri oči in poglej! Ozko dvorišče je pod oknom, da se komaj obrne v njem dvoje ljudi, kvečjemu troje tako suhih, kakor je gospod mojster. Dvorišče brez zelenja, umazano, ves dan polno slabo umitih otrok, kričečih, da boli glava. To je tujina, Florijan, cilj tvojega hrepenenja, obljubljena dežela tvojih sanj, dežela, cedeča se mleka in medu . . . O domovina . . .

Vpilo je v srcu, polnem hrepenenja. A da bi se vrnil, ga je bilo sram.

Pozneje se ni mogel. Tujina ga je prijela s trdo roko, držala ga je trdno in ga ni izpustila. Prišli so težki časi. Trebalo je bilo iti braniti domovino. Pri Piačenci je stal v ognju in pri Kraljevem Gradcu. A niso bili najhujši ti dnevi . . . „Za domovino, tudi za našo vas, za domačo dolino!“ — Sladkost je bila v mislih ob vsem trpljenju. Zdelo se mu je, da plačuje domovini, kar je zagrešil na nji.

Niso bili najtežji ti dnevi. Zdrav, nepoškodovan se je vračal iz bojev. A tujina ga je držala še venomer; ni se vrnil tudi zdaj, ko bi se mogel in bi se smel. Služil je dalje tujini, na morju, kurjač na ladijah, da je videl tem več tujine, cilj mladostnega hrepenenja, na suhem, v fužinah. In česar mu niso vzele divje bitke, ko je stal pred sovražnikom, pripravljen, da umre za domovino in popravi tako krivico, storjeno ji v mladostni lahkomišelnosti, in izbriše s tem dolg, nepoplačan še, to mu je vzela tujina. V tuji službi, v fužini, mu je odtrgalo roko.

Ubog, pohabljen se je vrnil v domovino. In zdaj mora biti vesel in iz srca hvaležen, da mu daje domovina vsakdanji kruh. Da ni samo breme občini, so mu dali službo poštnega in občinskega sela. Ker hodi ves teden, mu je pripomogel župnik, da je dobil v

cerkvi sedež med kmeti, med posestniki. Tako odpočije vsaj v nedeljo malo. Ker tujina ga je utrudila dodobra, delo ga je postaralo, prevare so mu strle nekdanjo čilost in moč.

„Če kdo, jo poznam jaz. O Bog . . .“

Globoko dol na prsi mu je zlezla glava med pridigo. Oživele so mu v srcu vse prevare, in polno je bilo srce žalosti in bridkosti in kesanja . . .

„Resnico govori, a kaj, ko ga ne slušajo.“

Tako kovačica. Tiho, slišno le najbližjim sosedam, je zaihtela v modro ruto.

Petero otrok je rodila in jih je vzgojila ob možu pijancu v trpljenju in v solzah. Krepko so rasli ob toploti njene ljubezni. A glej, ko so odrasli, jim je bila brez cene ta ljubezen. Zapustili so njo in domovino in so šli.

„Vse mi je ugrabila tujina!“

Sovražila je to tujino, ki jo je poznala malo, ki pa je morala biti res strašna, še strašnejša, nego jo slika župnik.

„Vse mi je ugrabila, vse veselje, življenje samo.“

Ostala ji je skoro sama žalost, le malo solnčnega veselja je sijalo v njo. In bala se je še za to, da ji vgasne danes morda, morda jutri. Izkusila je toliko grenkosti, da se je bala celo sreče in je dajala veselim nadam le majhen prostor v boječih mislih . . . Zato je plakala tiho pred se . . .

„Gotova resnica!“

Skrb in strah sta polnila misli vdovine, stoječe za zadnjo klopjo. Bala se je tujine, tiho sovrašтво se je sililo v bojazen. Pet otrok še ima doma, najstarejša je že v službi doli v trgu. Pet, a glej, odrastejo malo in pojdejo drug za drugim. Pozabijo njo, ki jih je ljubila in je trpela za nje kakor nobena mati v vasi, morda še kovačica za svoje ne. Odidejo — tujina zaduši njihovo ljubezen, zagrne jo s pozabnostjo in z novo ljubeznijo, ki utihne ob nji povsem ona do matere . . . Zato sovraži tujino že sedaj. —

Minilo je opravilo. Mogočen, teman potok se je vsul iz cerkve in se je razlil v večjih in manjših valovih po belih cestah in potih.

Med prvimi je bila vdova mizarjeva. Skrb jo je držala za roko med opraviлом, od začetka do konca, skrb jo je priganjala iz cerkve.

„Hiti, Ana! Vedi Bog, če se ni kaj pripetilo deci: Gabrielu morda, najnemirnejši je, morda Rozki, najmanjši . . . Hiti!“

Skrb jo je držala za roko neprenehoma, naj je šla kamorkoli; govorila ji je o domu in o deci venomer. Zato se ji je mudilo vedno. Zato se ji je vpri pogled, komaj da je stopila na cerkveni prag, nemiren in skrbi poln dol na dom, izgubljač se skoro povsem v gostem snežnem metežu.

Zadnja je šla kovačica. Stopala je sklonjena, počasi kakor vobče zadnja leta, ko je hodila neprestano žalost z njo in ji je govorila o deci. A še bolj nego drugekrati, je bilo danes žalostno srce. Glava se je sklanjala utrujena, brez upanja je strmelo oko v sneg; v mislih so ji zvene le glasno besede pridigarjeve.

„O tujina, nemila, nevarnosti polna . . . O moji dragi, izgubljeni . . .“

Vzdihnila je. Po velem licu se je potočila solza in je zdrknila v sneg in se je izgubila v njem brez sledu . . .

Tako so šli in so se izgubili v snegu. Samotna in tiha je ostala cerkev.

* * *

Komaj so odzajtrkovali na Trati, sta prišla vdovin Rudolf in Gabriel. Bilo jima je mrzlo doma, v družinski sobi na Trati pa je tako prijetno gorko. Gabriel je gledal že vse jutro skozi okno. Šel bi že davno, a mati je zaklenila duri. Doma ni imel miru nikoli, zabredel je v vas, ko je bilo le mogoče. Čestokrat je zašel tudi preko na polje, v gozde. Ni iskal samo družbe, moral je videti kaj, nov sosedov voz, nanovo izkopan ali vsaj iztrebljen jarek med travniki, rdeči mak na polju, mravljišče v gozdu. Ko je našel in videl kje kaj novega, ali vsaj zanimivega zanj, se je vračal z razvnetim licem, z radostnimi očmi. Res je bil čestokrat tepen in lasan zaradi teh pohodov. S solzami v očeh je obljubljal mamici, da ne pojde nikoli več

brez njenega dovoljenja. A prišla je priložnost, prišla je skušnjava, in pozabljena je bila obljuba v trenutku.

Rudolf, najstarejši, ki je imel Gabriela posebno rad, se mu je pridružil večkrat, tudi danes. Navrh je imel Rudolf denar, dan poprej je dobil tri krajcarje od starega učitelja Močnika. Hodil mu je po tobak na Gornjo Poljano.

Komaj je pokazal krajcarje Nandetu, je pričel ta že kupčijo.

„Nož ti dam zanje.“

Pokazal mu je nož, pipec, lepo rdeč. Ogledovali so ga vsi. Ugajal je. A bili so mnenja, da je vreden kvečjemu dva krajcarja.

„Pa ga pojdi kupit na Gornjo Poljano. Četiri daš zanj.“

„Očitna laž! Tri,“ se je vmešal hlapec Tone. Nande ga je pomeril s srditim pogledom.

„Tri za novega,“ je pritrjeval Rudolf. „A ta je že obrabljen.“

„Obrabljen? Bog v nebesih ve, da sem ga kupil šele pred tednom dni.“

Po dolgem barantanju so se pogodili za dva novca.

„Jih poneseš spet v poštno hranilnico?“

Pikrost in prikrita zavist je zvenela iz vprašanja Tonetovega. Nande se je delal, kakor bi ga ne slišal.

„Koliko imaš že vloženege, fant?“

Nande je zardel. Jezilo ga je, če je govoril kdo o njegovem premoženju.

„Več gotovo nego ti.“

„Seve, ker si skopuh.“

Nande se je vgriznil v ustnice, a je molčal.

Jakob je gledal in poslušal deco in je majal venomer z glavo.

„Odkod ima fant to? Mati je bila tako nežna. O kupčijskem duhu pač ni bilo v nji ne sledu.“

Videl je tujko, ko je umirala v vasi, pri cerkovniku, spominjal se je njene slabotnosti, in fant mu je bil uganka. Gledal ga je začudeno in obenem prijazno.

„Fant, ti postaneš še ali velik bogataš ali velik slepar, da prideš še v ječo ali celo na vislice.“

„Prvo, stric!“

Odgovor Nandetov je bil odločen, kakor bi ne bilo o tem ne najmanjšega dvoma. Jakob se je nasmehnil zadovoljno: očitno mu je prijalo mali, rdečelični dečko in njegova sigurnost.

Zasmejal se je tudi Tone, a porogljivo in nevošljivo . . .

Zunaj pa je padal sneg neprenehoma, tiho, enakomerno in vztrajno.

Florijan, mnogo izvedeni v življenju in v knjigah, je sedel ob oknu svoje male izbice in je strmel gor na gore, ovite v snežni metež. Slabo je spal ponoči, in loteval se ga je spanec. A glej, zazdelo se mu je nenadoma, da vidi stati na vrhu gore, ovito v dolg, meglen plašč, zimo, držečo z obema rokama velik mrtvaški prt, ki ga stresa, da plaheta nemirno med nebom in zemljo in se poveza na gore in hribe in se spušča dol v doline in ovija ves svet in duši vsak glas pod seboj . . .

III.

Kaj je bilo deci na tem, da ni sijalo solnce, in da se je razgrinjal beli mrtvaški prt od neba do zemlje? — Dovolj solnca je bilo v njihovih dušah, v njihovih srcih topla pomlad, nič niso čutili, nič slutili o smrti.

Ni bilo deci mnogo na tem, da je sedela mati vdova sključena ob oknu, podpirajoča s suhimi rokami glavo, polno skrbi, bolno od skrbi . . . „Dolga bo zima in huda. Odkod vzeti živež za deco, odkod obleko, odkod drva? Stradati bo treba in trpeti mraz.“

Skrb je bila v očeh, ko je pogledala po sobi, kjer sta igrala najmanjša, skrb v pogledu, ko se je ozrla skozi okno na cesto, kjer so se kepali z Nandetom Rudolf, Gabriel in Janezek. Preko čela ji je risala skrb s trdo roko gube, ob ustih ji je podaljšala zareze. Staro je bilo v tem hipu njeno lice in temno, tako starikavo in mračno skoro kakor lice skrbi, sedeče tesno ob nji in ji govoreče venomer:

„Dolga bo zima in huda. In glej, revščina je v hiši . . . Hudo bo, Ana.“

A kaj je bilo deci za skrb! Niso je videli. Ni upala pristopiti k njim, ne se jih dotakniti z mrzlo roko. Kaj je bilo deci za zimo, za mraz in za prihodnost? Jasne so bile oči, od veselja blesteče, ko so pazile, kdaj in odkod prileti kepa, da se ji izognejo. Radostno je bilo srce. Nič mraza ni prodrlo vanj, dasi je bila obleka tanka in obnošena, mokra od kep, letečih od vseh strani. Vriskala je duša, nič ni gledala naprej na cesto življenja, nič ni videla žalosti in nesreče, sedečih na kantonih ob cesti, čakajočih, da dosepejo do njih.

Vriskala je duša, smejala so se usta, da je odmevalo jasno in glasno pod gostim mrtvaškim prtom. Zavzela se je starka na gori, ustrašila se je srečnega, brezskrbnega smeha in je pričela polagoma dvigati gosti beli pajčolan, da ga shrani za drugo priložnost.

Dol po cesti je prišel Florijan. V nedeljo ni hodil v trg po pošto. Po večernicah se je porazgovoril pred cerkvijo s tem, z onim, ali je spremljal prijatelja, dobrega znanca kos poti proti domu. A danes ni dobil nikogar, preslabo je bilo vreme. Ono malo vernikov, kar jih je prišlo v cerkev, se je poizgubilo tiho in naglo, kakor bi se poizgubili v novopadli sneg.

Komaj so zagledali deca prihajajočega dol po cesti, so zagnali še hujši hrušč in so mu hiteli naproti.

„Striček, pojdete k nam? — Nam poveste kako novo pravljico? — Ali ste nam prinesli kaj, striček?“

Kričali so kakor vrabci, ki jih podi veter čez polje, in so lačni, ker požeto je polje, sneg je zapadel strnišče.

Že so bili pri njem. Grabili so ga za roke, segali so mu v žepe.

„Deca, deca . . .“

Mrmral je, enkrat je celo odmaknil roko, kakor da se jih hoče otresti, a lice mu je rdelo od veselja, radost mu je žarela iz oči. Laskala mu je ljubezen otrok, ljubezen resnična in neprisiljena. Sam je stal v življenju, zapuščeno, samotno drevo ob cesti. Tropa vriščečih vrabcev je sedla nanj, in zatrepetalo je od radosti v samotnem deblu.

Izvlekli so iz žepov dve žemlji, sladkorja in rožičev.

„Vedeli smo, striček, da nam prinesete kaj.“

V veselem, glasnem sprevedu so ga vedli po ozki, slabo izhojeni gazi s ceste preko k hiši vdovini in v sobo. Krenil bi morda Florijan najpoprej med topoli noter na Trato, a zdaj ni mogel: bil je jetnik malih.

Skoro polna je bila soba vdovina. Porivali so drugi drugega, stopali so si na noge; vsak je hotel biti bliže stričku.

„Striček, pripovedujte zdaj.“

„A kaj, malički?“

„O Repoštev, striček.“

„Ah kaj, rajši o Zlatolaski.“

Nande bi rad slišal o Zlatolaski.

„Vem, tebi ugajajo zlati lasje kraljičini. A ti bi jih pač odrezal in bi jih prodal.“

„Prodal? Mislim, da ne.“

Stric je pripovedoval o Repoštev. Nande je poslušal raztreseno, napol. Ne, zlatih las kraljičinih bi gotovo ne prodal. Skril bi jih rajši, če bi dobil kakega. V skrinjo, pod obleko bi jih zakopal, povsem na dno, in bi zaklenil skrinjo. A ponoči, v svetli mesečini, bi vstal, šel bi po prstih k skrinji, odprl bi jo tiho, brezšumno bi vzel dolge zlate lase in bi jih ponesel k oknu, da bi se sipala srebrna mesečina v valovih na nje in bi trepetala na njih božajoče in kakor v začudenju in bi se odbijala od njih kakor v strahu in bi se vračala kakor začudena zopet k njim . . . Čudovito bi bilo.

Stric je dokončal o Repoštev, pripovedoval je že o kralju Matjažu. Poslušali so zavzeti, s široko odprtimi očmi. Gabriel ni upal niti dihati, da ne presliši besedice ne. Poslušal je najrajši izmed vseh. Vse je oživel pred njim ob pripovedovanju. Vso veliko otolino je videl v domišljiji. Čudovito je krasna, lepša nego cerkev poljanska, da, lepša celo nego ona doli v trgu, ki je bil z mammo že nekaterekrat v nji in se ni mogel načuditi njeni krasoti. A še lepša je otlina, kralja Matjaža čudežna spalnica. S stropa vise še večji lestenci nego v cerkvi, iz suhega zlata kovani, kakor trdi striček, ki je poučen pač natančno o teh čudesih. Skovali in vlili so jih umetniki palčki, v kovačnicah,

skritih globoko v gorah, ob ognju, hlapečem iz zemlje, ko udari kralj palčkov po nji s čudotvorno palico. Večno traja, kar se oviri s tem plamenom. Demanti vise na lestencih mesto sveč. Plamte in bleste svetleje nego sto sveč, da niti pogledati ne moreš v nje. Zaboje te oči, kakor bi strmeli v solnčni plamen ob vročem poletnem poldnevu . . . Sredi dupline spi stari kralj. Ob belo roko naslanja glavo z zlato krono kronano; blede mu je lice; snežno bela brada se vije okoli in okoli mize; zlat meč leži na mizi in čaka, da ga zgrabi močna roka kraljeva in ga zavihti v znamenje svete vojske, ki naj reši ves svet . . . Na vse strani po otlini leže vojaki, vsak z mečem v roki, svetlim, kakor bi ga osnažil in obrusil pravkar, pripravljeni, da udarijo na prvi klic, na mig očesa . . . Kdaj pride pač čas, da se odpre gora, in prihrumi kralj z vojsko na dan?

Vse je oživila domišljija.

„Mislite, striček, da je krona kraljeva iz suhega zlata?“

Nasmehnil se je pot.

„Kaj ne, Nande, bogatin bi bil v hipu, če bi jo dobil?“

„Ne bil bi greh, če bi jo vzela. Kralja le teži. Zato mu pač leze glava niže in niže na mizo.“

Napol začudeno so pogledali deca, napol plašno. Da bi smel vzeti kdo staremu kralju krono, da bi upal kdo, se jim je zdelo neverjetno. Če bi se predramil kralj ob tem . . .!

„In vsi meči so iz zlata, pravite, in čelade in ščiti vse velike vojskine trume? In polne kadi zlata stojijo ob stenah?“

Nande je zasanjal. Ko bi našel oni čudotvorni kamen, ki trdi stric o njem, da se je treba le dotakniti z njim gore in se že odpre — glej, hipoma bi ležalo neskončno bogastvo pred začudeno dušo. V eni uri, v trenutku, bi postal reven fant bogat kakor kralj devete dežele, ki pravi stric o njem, da je najbogatejši na svetu . . . Še isti dan bi kupil kočijo in konje, četiri vrance, in bi se popeljal skozi vas kakor se pelje včasih grof doli iz gradu ob trgu. In če bi prišel mimo Tone

in bi vzel ponižno klobuk z glave in bi se priklonil globoko, resnično, še pogledal bi ga ne . . .

„A zdaj bo dovolj, deca. Moram iti.“

„Ostanite še, striček.“

„Pridem kmalu spet in vam povem novo storijco. Danes moram še k teti kovačevi.“

Vedel je, da pije kovač Luka na Gornji Poljani, in da je Meta sama, sama z vedno zvesto družico, z žalostjo.

IV.

Kovačica je sedela ob vstopu Florijanovem na nizkem stolcu ob peči. Na klopi ob nji je ležal časnik, star in umazan, in troje, četvero pisem, strganih že deloma.

Florijan je postal na pragu. Meta ga niti opazila ni. Glavo je naslanjala v roki, oprti ob kolena, in je strmela pred se.

„Si sama, Meta?“

Pogledala ga je, kakor bi bil tujec. Motrila ga je nekaj časa, preden je izgovorila.“

„V takem vremenu prihajaš, Florijan?“

„Šel sem mimo in sem se oglasil.“

„Sedi.“

Vzela je časnik in mu ga je ponudila.

„Beri, Florijan.“

Vedel je, kaj naj bere. Bral je isto že neštetokrat od dne, kar je prinesel časnik v kovačnico. Izročil mu ga je v trgu trgovec, ki je poznal vaščane.

„Ali že ve kovačica?“ — ga je vprašal, ko je šel s pošto mimo.

„Kaj?“

„Da ji je ponesrečil sin v rudokopih v Nemčiji.“

Plašno so zastrmele oči selove, stisnilo se mu je v prsih srce. V hipu je vstala pred njim podoba kovačice, polne skrbi za deco, razkropljeno po svetu, bolne od te skrbi in od žalosti nad svojo zapuščenostjo. Videl se je že, kako vstopi k nji v sobo in jo udari v lice in jo zadene v srce, prekipevajoče ljubezni materinske. Videl je, čutil je že njeno bol, in še njega je zbolelo srce.

„Tukaj, ponesi ji časnik.“

Težka je bila tistega popoldne pot iz trga. Vedi Bog, kolikokrat je bral med potjo novico, kratko in suhoparno, zato tem strašnejšo. A še je prišel prezgodaj v vas. Dolgo se je mudil na pošti, da se je hudoval stari učitelj, ko je prinesel pisma v šolo. A ko je zvedel novico, je zadrhtelo v očeh tudi starcu. Zbolelo ga je v srce: Ivan, ponesrečenec, je zrasel pred njegovimi očmi; bil je izmed najpridnejših učencev. Pomislil je na že dovolj bridko usodo kovačice — pekoče je zaskelelo v srcu.

Brala sta dva, trikrat, govorila sta poltiho o nesreči in o kovačici. Zato se je hudoval tudi župnik, stoječ ravno na hodniku pred sobo, kaj da prihaja s pošto tako pozno.

„Težko vest nosim, gospod.“

Pokazal je časnik. Župnik je bral, enkrat, dvakrat, tretjič. Vztrepetala mu je roka, drhtela mu je vidno, močnejše in močnejše, in se mu je povесila z listom. Ogledal se je, kakor bi iskal stola. Ker ga ni bilo, se je naslonil z desnico ob zid.

Florijan je pričakoval odgovora. Gledal je župniku v oči, a te so bile solzne in polne bolesti. Ko je videl omagovati častitljivega starčka, mu je leglo na srce še težje. Sklonil je glavo in je čakal molče.

Župnik se je zravnal s silo. Počasi je potegnil z roko čez čelo in čez oči, da bi izbrisal misel, kakor svinec težko, pekočo kakor slaba vest. „Glej, tako se godi tvojim, izročnim pastirski tvoji skrbi, očetovski tvoji ljubezni. Glej, gredo in umro v tujini, drugi umirajo doma od žalosti po njih . . . Pastir si: pomagaj! Oče si: reši!“

A ni mogel pomagati, ni poznal rešitve.

„Umoriš jo, revo.“

Strah je bilo oba, nista si upala pogledati v oči.

„A prej ali slej mora vendar zvedeti.“

„Povej ji z usmiljenjem, prijatelj.“

Kakor bi bila v nevarnosti lastna duša, je prosil starček.

„Z usmiljenjem, gotovo, gospod župnik.“

Starec je stopal v sobo. Šel je počasi in je sklanjal glavo globoko na prsi.

„Z usmiljenjem, gotovo . . .“

Počasi je stopal sel dol od cerkve. Bilo mu je težko, da bi sedel ob pot in bi ne šel ne stopinje dalje.

„Z usmiljenjem, seveda! Saj sem vendar kristjan . . . Bog bodi milostljiv in usmiljen tudi meni, grešniku.“

Govoril je pred se poltiho, kakor otrok, ki ponavlja na poti v šolo nalogo, v skrbi, da jo pozabi ali da se zmoti v šoli.

Nikoli še ni stopal mož tako počasi. A glej, kakor bi se krčila pot pred njim, kakor bi izginjala pod nogami. Že je bil pri cilju. Neprijetno mu je bilo, da ni pisma za Trato. Pomudil bi se malo tam; odloženo bi bilo vsaj za nekaj hipov.

Prestopil je prag.

„Z usmiljenjem!“ — je zamrmral še, da ne pozabi.

A kje je bilo usmiljenje, o Florijan, ko si bral poročilo? A res, ti si brez krivde; v tvojem srcu je bilo, a ni ga bilo v besedah časnikovih, ni ga bilo v resnici sami.

Resnično, v njegovem srcu je bilo, v njegovem glasu, tihem in drhtečem, v njegovih očeh, ki so se zalile nehote s solzami, ko je pogledal v lice Metino, blede kakor novoopran prt, v njene oči, strmeče brez življenja vanj. Ne, usmiljenost njegova je ni zadela, zadela jo je krutost usodina, da se je prijela hipoma za bolno glavo in je kriknila glasno: „O Jezus!“ Zrušila se je in ni izpregovorila besedice več.

Resnica je in se ne more tajiti: polno usmiljenja je bilo njegovo srce, polne mehkode in obzirnega sočutja so bile besede, ki jo je tolažil z njimi, ko jo je obudil spet k zavesti. Da jih ni poslušala in se ni mogla potolažiti, ni bila njegova krivda, o tem ne bo dajal odgovora strogemu sodniku.

Tako je obupal ob brezvspešnem trudu, jo je priporočil usmiljenju božjemu in je odšel. Dovršil je svojo nalogo, kolikor mogoče nežno, gotovo. A vedel je, da so dogodki v življenju, ki jih ne izpremeni, še manj izbriše tudi tako veliko usmiljenje. Morda stori

to čas in življenje samo, rodeče dan na dan nove skrbi, sekajoče dan za dnevom nove rane.

Tako je stopila tisti dan z njim velika bol v že tako sreče in veselja prazni dom. Napolnila ga je vsega in se ni izselila iz njega do današnjega dne.

„Berl!“

Š poltihim glasom je bral poročilo o nesreči v rudnikih. Bilo je kratko, suhoparno dovolj. Ker kaka je cena petero, šestero človeških življenj med velikansko množico! Podsuje jih prst, izkopljejo jih, da jih zagrebejo spet in jih pozabijo za vedno. Na njih mesto stopijo takoj drugi, peteri, deseteri, stoteri, če treba. Ne pogreša jih nihče. A če plaka v daljnem kraju mati, zapuščena, mrjoča v hrepenenju po svoji deci, in naj si izplaka oči in življenje — kaj mar to svetu! Svet gre svojo pot, po široki, beli cesti. Ne ljubi žalosti, ne vidi rad solz, ne ozira se mnogo ob cesto, kjer stoje revni, kjer kleče ponižani, kjer se v solzah in v obupu grudijo v prah trpeči.

Te poti je zrl pred seboj Florijan, ko je bral kratko poročilo z imeni ponesrečencev ob koncu, tiskanimi razprto. Med njimi je bil Ivan Smolnikar.

Tako je bilo tiskano njegovo ime v časniku vsaj po smrti. List je ležal na polici ob postelji kovačice. Zbudila se je ponoči, povzdignila je pogled in ga je videla v mesečini moleti z robom čez polico. V hipu je legla teža na srce; zakrila si je oči z rokami, z odejo, ali pa se je obrnila k steni in je zaječala v srčni bridkosti.

„Kam ste ga djali, ljudje božji? Da bi umrl vsaj doma, na postelji in bi ga pokopali pred mojimi očmi! Vedela bi za njegov grob, molit bi hodila nanj, in bilo bi mi lažje . . . Kaj ste mi ga vzeli, kam ste mi ga djali, o tujci brez srca!“ —

Prebral je Florijan in je umolknil. Molčala je tudi kovačica; govorila je le z mislimi, s srcem, pomenkovala se je z njim, ki počiva daleč, v neznanem grobu, brez cvetja in brez križa, upanja, vstajenja znamenja . . .

„Berl še to!“

Vzela mu je časnik in mu je dala pismo. Prsti so se poznali na njem ob robih, na sredi je bilo

pretrgano skoro že docela. Sel ga je položil na klop pred se in je čital.

Pisal je prijatelj Andrejev, najstarejšega kovačevega. Obenem z Andrejem se je odpeljal v novi svet.

„... Skupaj sva se peljala čez morje, skupaj sva delala tukaj več mesecev. Kar je pregovoril Andreja neki Hrvat, ki ga je cenil zaradi izredne telesne moči, naj gre z njim v Kalifornijo. „Tam leži zlato ob poti“ — mu je govoril dan na dan. Andrej se je obotavljal dolgo. A ko mu je dal Hrvat precejšnjo svoto že v naprej kot delež prihodnjega bogastva, ga je pridobil. Šla sta — od tedaj ni bilo več slišati o njima... Tudi jaz imam mater doma, ki me je pustila nerada v tujino in me pričakuje v nemiru. Vem, kako je pri srcu vam, zato vam pišem. A ne obupajte. Gotovo se vrne še, bogat pride iz dežele zlata in preživi potem vse življenje doma...“

Mater je imel doma, zato je pisal dobre in tolažilne besede. A srce kovačice je vedelo: ne vrne se nikoli več, ne reven, ne bogat.

„Kam ste ga izvabili? Kje ste ga umorili? Kje ste ga pustili ležati nepokopanega, v neblagoslovljeni zemlji?“

Naslonila je izmučeno lice v roke, ko je utihnil bralec.

„Jaz sem mu dala življenje, izredila sem ga v trpljenju, a z ljubeznijo... Kako pravico ste imeli do njega?“

Med prsti so polzele solze; padale so na koleni. A glasu ni bilo slišati. Tiho je bilo v sobi. Sel je strmel v pismo, a misli so mu blodile daleč, v Kaliforniji. Gledal jo je v duhu, kakor je bralo o nji. Med nebotičnim divjim gorovjem, v krajini brez hiše, brez njive, brez vrta in brez poti drvi šumeč potok v dolino. Bradati možje stojijo ob njem in v njem: zlata iščejo. Delajo tiho, mrko, odločno. Nekega večera izpove eden izmed njih v pogovoru z znancem, da odpotuje drugo jutro. S skrito lokavostjo ga pogleda znanec... „Zaklad ima, zato odhaja.“ — Drugi dan leži v dolini

mož; okrvavljen je pesek okoli njega in pod njim; visoko v zraku kroži orel v velikih krogih in se spušča niže in niže . . .

Zdrnil se je pot, plašno so pogledale oči.

„Andrej!“ —

„Beri!“

Skoro istotako umazano in strgano je bilo drugo pismo. Bilo je kratko, pisano s tresočo roko.

„Mati, če me hočete videti še enkrat, pridite!

Pridite, prosim vas, da vas vidim tudi jaz še enkrat, zadnjikrat.

Vaš sin

France.“

Prebral je, je odrinil pismo in je pogledal Meto: obraz — kamen, oči, vrpte srpo v tla. Ni je motil, ni je izpraševal. Poznal je zgodovino Francetovo, tretjega sinu kovačevega. Vojak je bil, častniški sluga. Prehladil se je, a je zaupal na svojo moč in ni legel takoj. A črez tedne je moral leči, nič več silne nekdanje moči ni bilo v telesu. Ležal je mesece. Pisal je tu tam, včasih sam, kratko, včasih je pisal zanj tovariš daljše pismo. Skozi vsa pisma je dihala ena misel, upanje: „Ozdravim in se vrnem . . .“ A nekega dne je prišlo to pismo. Umrlo je veliko upanje, bolesten vzklik je zazvenel iz tujine: „Smrti sem zapisan, pridite, da vas vidim še enkrat . . .“

Šla je takoj drugi dan. Poklical jo je sin, umirajoč, kako bi naj ostala doma!

Našla ga je v bolnišnici. Kašljal je in je bljuval kri. Nekdaj cvetoče lice je bilo kost in koža. Ves hrbet mu je bil ranjen od ležanja.

Izostala je teden dni — da so ga pokopali. Vrnila se je upognjena, z osivelimi lasmi, z lici skoro sedemdesetletne starke.

V nedeljo po vrnitvi je vstala v cerkvi nenadoma med pridigo. Stopila je gor na stopnice oltarja Marijinega in je padla na kolena in je kriknila, da se je slišalo po vsi cerkvi.

„Pet sem jih nosila pod srcem, tri so mi že umorili. Ali mi umore še ona?“

Zašumelo je po cerkvi, zavrelo je kakor v morju pred nevihto. V klopeh so vstajali; ozirali so se na stranski oltar; dete je zaječalo v naročju materinem.

„Vun z njo!“

Visok ženski glas je zavpil in je prevpil šum, naraščajoč od hipa do hipa.

Bled je stal stari župnik na prižnici.

„Mir, ljudje božji! Ali ne vidite, da ji je otemnel duh ob preobilni njeni nesreči!“

Stegnil je roke proti narodu, kakor bi hotel braniti siroto. Glas se mu je tresel, a je zvenel vendar odločno in zapovedujoče.

Šumelo je po cerkvi. Ljudstvo je pogledovalo napol jezno, napol plašno in pomilovalno in se je odmikalo polagoma od nesrečnice.

Kovačica se ni zmenila za nikogar. Sklonila je glavo do tal; s čelom se je naslonila ob kamenite stopnice oltarjeve. Tako je klečala vso mašo. Ni jokala, ni vzdihovala, ni izpregovorila besede več.

Ko so odšli ljudje, je prišel župnik. Dvignil jo je in jo je povedel v župnišče, da jo okrepcajo. Ko se je pomirila, jo je spremil sam na dom.

Potem je utihnila. Onemela je kakor stoletna hruška za kovačnico, ki ji je odpalo že vse listje od same starosti, da so štrlele dolge suhe veje nemo in žalostno v zrak. Ni šepetalo v njih več drhteče ob jutrih, ob vzhajajočem solncu, ni šuštelo več skrivnostno, pričakovaje ob tihih večerih, v prvem mraku. Le ko je pridrvel preko gor vihar v dolino, je zaškripalo v njih, je zaječalo bolešno.

Utihnila je, onemela. Le sosedi vdovi je potožila včasih.

„Pet sem jih imela, a glej, vse mi je vzela tujina. Tri so mi že umorili. A kaj bo z onima? Kdaj se vrneta? Kdaj in kje mi umreta še ta?“

Kakor senca je hodila po hiši, po vasi. Po dolge dneve ni izpregovorila z nikomur.

Mož je prihajal domov pijan. Sprejemala ga je s potrpljenjem in z usmiljenjem, a molče. Zmerjal jo je, preklinjal je dan, ki se je zvezal ob njem z njo za življenje.

„Vem, marala me nisi nikoli. Preprost, prenizek sem ti bil že od nekdej. Odtod moja nesreča.“

Jokal je, ker je bil pijan. A ona je molčala. Vedela je, da čuti laž sam. Ljubila ga je le preveč. Pretesno, premočno je bila navezana nanj od trenutka, ko sta se srečala prvokrat. Odtod vsa njena nesreča.

Sedel je ob oknu, naslanjal se je na mizo z vsem gornjim telesom, ker bi padel sicer v pijanosti raz klop. Jokal je, da so slišali na cesto; solze so padale na mizo skoro curkoma.

„Vem, tudi otrok nisi marala. In čutili so, da je prazno in brez ljubezni tvoje srce, zato so šli. Ti si jih izpodila iz hiše. Odtod vsa moja bridkost.“

Zakričalo je v srcu, ker je zadel naravnost v srce. A molčala je . . . Saj ve za njeno ljubezen, saj pozna njene žrtve, a čuti greh na vesti, ker je odtujil s svojim pijančevanjem, s svojo sirovostjo otrokom rodni dom. Da bi si prevaral vest vsaj za hip, je vstal in je vrgel krivdo na njeno dušo, ki ni imela več mirne ure, odkar so odšli deca, sreča in tolažba njenega življenja . . . Iz njega vse njeno trpljenje, vsa nesreča brez mere in meje — a molčala je.

Prišli so dnevi, ob katerih je delal. A prijelo ga je nenadoma in je začel spet piti, žganje seveda.

„Ne pij, Luka, škoduje ti!“

Veliko usmiljenje je bilo v besedah, sama ljubezen. A zbolela ga je celo ta; čutil je, da je je nevreden. Ni je pogledal, ni ji odgovoril.

Ko je bil že pijan, se je razsrdil.

„Zavidaš mi te borne kapljice, vem . . . Seve, vina mi ne kupuje nihče kakor tebi. Že mala punica si se vlačila s fanti po gostilnicah, da so te napajali.“

Velika pekoča grenkost se ji je vzdignila v srcu in je vrela gor v oči, kjer se je zlila s studom nad ostudno lažjo. Pogledala je nazaj v življenje, z roko na srcu kakor pri spovedi, pred sodnim stolom Vsevednega; in glej, ni bilo madeža na vsem njenem življenju. A molčala je, s silo je zatrla grenkost, s krepkim samozatajevanjem, z bridkostjo prepojenim, je otresla stud.

„Ubil bi te, ničvrednica!“

Pogledala ga je tiho in mirno. Gotovo, niti vzdihnila ne bi, ko bi jo udaril in bi jo pobil na mestu — kakor suha hruška za hišo, ki ne zašumi, ne zašušti v nji več . . .

A včasih ji je prišlo nenadoma. Tedaj je sedla na klop pred hišo in se je ozirala skrbno, z nemirnim pričakovanjem v srcu in v očeh, gor in dol po cesti. Sedla je na klop zgodaj v jutru in je sedela na mestu, da se je vzpelo solnce visoko. Sedla je na klop okoli poldneva in je sedela na nji, da je zazvonilo pri cerkvi v pozdrav Mariji. Sedla je na klop morda ob solnčnem zahodu in je sedela dolgo v noč, da se je napolnila dolina do vrha s temo. Niti opazila ni, da je mineval čas, da je pozna noč. Ker kaj je čas srcu materinemu, hrepenečemu, pričakujočemu — kaj mu je noč?

Sedela je na klopi, strmela je tja po cesti. Čudovit je bil izraz sicer boleznega lica: vse pomlajeno je bilo, zardelo in lepo. Oči so sevale in so kresale iskre kakor oči močne mlade žene.

Postajali so ljudje, gledali so in so se čudili.

„Deco pričakuje.“

Zavzel se je celo mož. Povešal je glavo in je molčal. Zganilo se mu je v srcu, zapekla ga je vest, da mu je omahnila roka sredi dela; celo s steklenico žganja, ki jo je dvigal k ustom, mu je omahnila. Sedel je v kovačnici na klop in je zagrebel lice v sajaste roke. Če je vstopil kdo in ga je zdramil nenadoma, je videl z začudenjem, da ima zardele oči in da je očrnelo lice mokro od solz . . . Tiho je stopal ob takih dneh okoli hiše, z upognjeno glavo, z nemirnimi očmi: vest Kajnova je bila v njem. A včasih se je razsrdil hipoma nad ženo in nad lastno slabostjo. Vrgel je kladivo v kot, je zaklenil kovačnico in je šel na Gornjo Poljano pit. A ko se je vračal v noči, glasno in hripavo peva, in je opazil, da čaka žena še na klopi, je utihnil sredi pesmi in se je splazil na tihem in skrivaj v seno na hlevih.

Hočili so ljudje mimo, pripeljal se je voz in je drdral mimo. A onih, ki jih je pričakovala kovačica, ni bilo od nikoder.

Spoznala je naposled, da jo je varala slutnja. S sklonjeno glavo je šla gor po vasi, k cerkvi. Pokleknila je na prag, vroče čelo je naslonila na trda, hladna vrata.

„O Mati sedem žalosti, pomagaj!“

Na kolenih je drsala črez prag in po cerkvi do oltarja.

Šla je dol po cesti, dol proti trgu. Pod vasjo je stal križ. Pokleknila je pred znamenjem, sredi ceste, v prah, v blato.

„Pet sem jih rodila — Kristus križani, ali izgubim res vse?“

V prahu, v blatu se je plazila po kolenih do križa. Sklonila se je, poljubila je zemljo, ki je stal križ na nji.

„Kristus, umrl si tudi za nje. Ne daj, da se pogubijo.“ —

„Beri, Florijan!“

Drugačna so bila pisma, ki mu jih je dala nazadnje. Odprlo se je nebo, svetel žarek je posijal v izbo, ko je prinašal ta pisma, ko jih je bral starki, drhteči od nemira in od radosti.

Bila so Lojzetova in Minkina.

A v zadnjem času se je zapiralo nebo ob pismih Minkinih; zožil se je žarek in je izgubljal blesk in toploto. Pisala je že nekaj časa malo, naglo, nejasno. Služila je sedaj v Lincu, kamor je prišla iz Zagreba, kjer je nastopila prvo službo v tujini.

„Kaj piše tako malo? Nekaj se godi z dekletom.“

Srce materino je jasno čutilo izpremembo. Poprej je pisala mirneje, ljubezniveje, zaupljiveje. A zdaj je bil nemir v poročilih, v vprašanjih, v posameznih besedah.

Iz pisem je zadržtel nemir v srce materino in ga je napolnil z bolestjo.

„Kaj se godi z otrokom? — Kam gre njena pot?“

Po cele poldneve je predrhtela pred Materjo sedem žalosti.

„O Devica, poglej na me: varuj jo! Privedi mi jo nazaj, o Mati trpeča, poznavajoča bol materinsko.“

Širok, jasen, kakor naravnost izpred prestola božjega je bil žarek, ki je posvetil v sobo, v žalosti in trpljenja mrak, ko je pisal Lojze.

Kovač je bil. Učil se je izpočetka pri očetu; a oče ga ni maral. Bil je priden, marljiv delavec, kar je bilo očetu očitaneje. Zato mu je pristudil dom s sirovostjo in z večnim zmerjanjem, odgnal ga je izpod rodne strehe. Sedaj je delal v tujini. Pisal je čestokrat, materi. In vsaka beseda v pismu je govorila o hvaležnosti, o ljubezni do matere, o odpuščenju očetu. Nanovo se je oživljalo ob teh pismih upanje materino.

„Naj se izučim dodobra, se vrnem. Upam, da me oče sprejmejo nazaj. Ni mi hudo po svetu a pri vas nisem, mati. A pridem, mati. Veselim se dne, ko se napravim na pot in se vrnem . . .“

Živ vir so bila ta pisma. Sladko tolažbo je pilo iz njih, novo upanje je zajemalo iz njih srce, izsušeno od žalosti.

„Pride! Hvala Materi božji, tega mi ni pogoltnila tujina.“ —

Florijan je bral pismo za pismom. Starka je sedela tiho in je poslušala. Ko je prebral, se je zamislila; povsem je pozabila bralca.

Sedela sta molče, vdajala sta se skrivnim, tihim mislim. V daljavo so se izgubljale misli, v daljavi je iskalo srce. Roka je počivala na kolenu, a v mislih se je iztegala v tujino, da pokropi, da blagoslovi grobe umrlih v tujini; da poišče živa, pričakovana s hrepenenjem, in ju prime za roko in ju povede na dom, k ljubečim srcem.

„Pridita! Pričakujem vaju z bolestjo. Oprita se na roko materino, ob materino srce se naslonita!“

V kotu ob postelji se je predramil sanjajoči mrak. Zleknil se je, zaspan še in len. Ozrl se je po sobi z velikimi, temnimi očmi; razprostrl je začrnele roke, s tihimi, neslišnimi koraki je prihajal iz kota, visok, dotikajoč se s temenom nizkega stropa, širokopleč, segajoč od stene do stene.

„Mračni se, Meta. Lahko noč.“

Odkimala mu je komaj vidno, odzdravila je morda komaj tudi v mislih; ker daleč so blodile misli, iskale so v tujini . . .

* * *

Breme je ležalo na ramah Florijanovih. Vsa grenka usoda, ki jo je bral ravnokar, mu je stiskala dušo; zato je stopal počasi in sključen gor po cesti. Veliki škornji so se mu vdiral v sneg; včasih jih je izvlekel le s težavo.

Poltiho mu je škripal sneg pod škornji, a pot ni slišal. Pol duše, pol misli mu je ostalo v izbi pri starki in njeni žalosti, pol jih je blodilo po svetu. Daleč so se porazgubile na vse četiri vetrove. Iskale so mrtve, da želijo tihi mir božji v tujini trohnečim; iskale so živa, da ju povabijo: „Pridita! Mati čaka v hrepenenju!“ —

„Stric!“

Pot se je zdrznil, nevolja mu je zasijala v očeh. A ugasnila mu je kmalu, ko je zagledal Nandeta, stoječega ob plotu pred Trato.

„Čakam vas že dolgo, striček.“

„A kaj želiš, fant?“

Deček je pogledal po cesti in po dvorišču proti domu, kakor bi mu ne bilo ljubo, če ju sliši kdo. Otepel si je sneg s suknje, dasi si ga je otepal že ves čas, kar je čakal ob plotu, ker se mu je zdelo škoda suknje, in se je odkašljaj prisiljeno.

„Striček, dajte, povejte, kako je z onim stolcem, ki ste nam pravili o njem zadnjič, z onim za polnočnico.“

Sel je pogledal začudeno.

„Kaj, ali hočeš videti čarovnice?“

Nande je bil v zadregi.

„Ne ravno — no, ne vem. A zanima me.“

Florijan je odkimaval.

„Ne bi ti svetoval, fant . . . A zanima te, praviš? Povedal sem že, da mora biti iz deveterega lesa, a rabiti se sme le les moškega spola. Delati ga je treba ves advent, vsak dan nekoliko. Na sveto noč ga mora vzeti k polnočnici in mora klečati na njem, povsem zadi pri vratih. Tako vidi pri povzdigovanju vse čarovnice; obrnjene so namreč med povzdigovanjem

proti velikim vratom. Pred zadnjim evangelijem mora hiteti iz cerkve k najbližnji hiši; tam ostane do jutra, domov iti bi bilo nevarno. Ko hiti iz cerkve, ne sme čez križpot. Na križpotu dobe čarovnice oblast do njega in bi ga raztrgale na kosce . . . Ali poskusiš, fant?“

Nande se je nasmehnil zamišljeno.

„Ne vem, striček. A čudna stvar vsekakor. Če bi poznal čarovnice, bi se jih morda moglo prisiliti, da dajo denar ali pokažejo zaklade.“

„Ne bodi smešen, dečko! Če bi ga imele, bi ga porabile pač same.“

„Menite res, da ga nimajo?“

„Ti misliš le na denar. A varuj se, Nande. Stvar se ti ponesreči, in uničijo te.“

Nande je strmel v sneg. Hipoma se je okrenil.

„Hvala lepa, striček. — Lahko noč.“

„Kaj tiči v tem fantu? Bog vedi, kaj je, od kakih ljudi . . . Sanjar je, res; a sanjari z odprtimi očmi, najrajši o zlatu in o bogastvu.“

Florijan je zmajeval z glavo in je stopal zamišljen gor po cesti in je izginil v mraku . . .

Tik pred večerjo, ko sta odšla Andrej in Tone že v sobo, je izvlekel Nande izpod posteljne slame v hlevu les, narezan že v preteklem tednu, in je olupil in malo obrezal prvi hrastov klinček za stolovo nogo.

V noči ga je slišal Andrej vzdihovati v spanju.

„Pomagajte, ubijete me! . . . Tukaj, na križpotu!“

„Sanja.“

Andrej se je obrnil k steni in se je trudil, da zaspi. Spal je nemirno in se je zbudil že ob malenkostnem šumu. Nekdaj, v mladosti, je dremal med potjo, pri delu, na njivi, na travniku, pri jedi redkokdaj. A zdaj se je moral siliti.

„Od starosti je to!“

In vzdihnil je po nekdanjih dneh.

V.

Tiho je postalo na Poljani, tiho na Trati. Resnično, kakor bi umrl spomin na vse silno delo, ki je čakalo še, ki ga je bilo še pred dnevi dovolj in preveč za

vse roke. Umrli je, kakor bi legel mrtvaški prt tudi na srca in bi jih umiril povsem in bi izbrisal vse velike skrbi. Ostale so le male, nanovo porojene z novim dnevom, spet odložene z umirajočim dnevom, s prihodnjim večerom.

Težke skrbi so mučile le srce Nandetovo. Zato je stopal molčeč in zamišljen po dvorišču, v hiši, v hlevih. Vedno zamišljen; celo odločena mu dela je opravljal nekako okorno, tako se je ves pogreznil v nove skrbi. Zamišljen globoko — ogovoril ga je kdo, in prestrašil se je, da je vzdrhtel.

Delal je stolec, dan za dnem, na skrivnem. Ves advent je živel v mislih sveti noči . . . „Ali se posreči?“ — Temna je bila prihodnost, ni se dala prijeti, ne odgrniti. Zagonetna je bila, nevarnosti polna. Zato so bile težke misli, da je skoro omagal včasih pod njimi.

A krepka je bila volja, ni se marala ustaviti sredi poti. Dvigala ga je spet in spet . . .

Tiho je bilo v dolini.

A nenadoma je legla skrb na faro. Od središča, od cerkve se je razlila na vse strani.

Tiha bojazen je napolnila vse dome, nemir je pretresel vsa srca.

Župnik, oče fare, je zbolel in je legel.

V soboto pred tretjo adventno nedeljo je hodil sprevidet bolnika v gore. Utrujena in prezebela sta se vrnila proti polnoči s starim cerkovnikom Matejem.

Pred župniščem je vzel župnik svetilnico, da si posveti po stopnicah in ne budi domačih. V sobi je prižgal svečo in je ugasnil leščerbo. Stopil je k oknu, da zagrne zavese. Ozrl se je dol na cesto, brez namena, mimogrede, in glej, hipoma mu je zastala roka, povsila se mu je brez moči.

Vzdrhtel je majhni, osiveli mož, kakor bi ga stresla huda mrzlica. Glava se mu je povsila, naslonil jo je tesno ob okno. Napeto, nepremično je strmelo oko skozi okno, kakor bi se ne moglo odtrgati od ceste, ki se je vila po nji dolga, čudežna procesija: dolga vrsta jezdecev v pestrih, tujih nošah, z inostranimi, vztočnimi obrazi, kakoršne je videl župnik le na slikah v knjigah, a nikdar v življenju. Tiho se je pomikala

karavana mimo, ni zaklical jezdec, ne vodja, ne sluga, ni zarezgetal konj, ni zaškripal, ni zavzdihnil sneg pod kopitom konjskim, ne pod nogo velblodovo. Tiho kakor sanje so stopali mimo, plavali so kakor lahkotne megle, vrstili so se drug za drugim kakor breztelesne mrliške sence.

Vedi Bog, ali je trajalo trenutek, dva, ali pol ure, da je šla mimo vsa dolga vrsta — župnik ni vedel. Že so prihajali zadnji, trije visoki, resni možje s kronami na glavi, ki so se blestele v temni noči s tihim sijajem luninim.

Kakor na povelje so postali tik pod oknom; vprli so oči naravnost v okno, v župnika, ki ni videl tako čudovito blestečih oči še vse življenje ne in je vztrepetal ob teh čudežnih pogledih. Pokimali so mu kakor v pozdrav in so strmeli vanj nepremično.

„Sveti Trije kralji!“

S težavo je dvignil župnik drhtečo roko, da se pokriža.

„Sveti Trije kralji . . . Moja ura je prišla.“

Hipoma se je porodila misel; nenadno spoznanje je zasvetilo v nejasne misli jasno kakor blisk v temno noč.

Zadrhtelo mu je srce in mu je zastalo v istem hipu, da je začutil bolečino in je položil roko na prsi.

V zvoniku se je zdrznila ura in je bila dvanajst.

„Torej ob dvanajstih, čez teden . . . Hvala vam, sveti Trije kralji.“

Pokimali so mu nalahko kakor v prav kratko slovo in že so hiteli za spremstvom dol po cesti.

Vdano je sklonil župnik glavo. Mir se je vračal v srce, pokoj v misli.

„Dolgo je bilo življenje, truda polno. Prihaja konec — zgodi se božja volja!“

Tiho, toplo hvaležnost je čutil v srcu do sv. Treh kraljev, ki so mu prišli naznanit smrtno uro, kakor jih je prosil vse dolgo življenje.

Spustil je zavese. S počasnimi, trudnimi koraki, opotekajoč se skoro, je stopal čez sobo k postelji ob nasprotni steni.

Legel je, a zaspal ni. Vso noč do jutra ga je tresla mrzlica. Da bi ne prihajalo ljudstvo zaman, je

vstal zjutraj, da mašuje. A proti koncu opravila ga je moral cerkovnik že podpirati, sicer bi se zrušil pred oltarjem.

Vprašajoči, plašni pogledi, skrbi polni, so se vpirali od vseh strani na oltar. Tesnoba je legala na srca, nemir na duše, temne slutnje na misli.

Izlilo se je ljudstvo iz cerkve, razlilo se je po dolinah, razkropilo se na hribe — v doline in na hribe so nesli s seboj tesnobo, nemir, temne slutnje, in so jih izlivali v druga srca, v druge duše.

Tako je legla hipoma skrb od srca fare, od cerkve, na ves okraj. Tiha bojazen je napolnila vse dome, nemirno, težko pričakovanje . . .

* * *

Iz oken so gledali radovedni obrazi, pred hišami so postajali ljudje in so čakali.

„Če se je pripeljal z vlakom, mora priti vsak čas.“

In res, gor po cesti so prihitele sani. Mlad duhovnik je sedel v njih, ki so ga poslali iz mesta obolelemu župniku v pomoč.

Prijazno je odzdravljajal pozdravljajočim, nalahko se je nasmehnil zdaj zdaj.

A če bi ne hitele sani tako naglo, in bi pogledal kdo mlademu svečeniku naravnost in globoko v oči, bi videl v njih skrb in nemir, odsev srca, skrbi in nemira polnega. Morda se ne popelje kmalu spet nazaj po ti cesti, morda mu postane kraj, ki pride danes prvič v njega, bivališče za dolga leta, druga domovina. In kaj ga čaka v nji? Kako veselje, koliko radosti? Koliko trpljenja, kakšne žalosti?

Zdrzil se je. Široko je odprl oči in se je ogledal na levo in na desno in na cesto pred seboj, kakor daleč je segalo oko. Vse belo naokoli, enostavno, molčeče. Od nikoder glasu iz prihodnosti, nikjer znamenja, križpota skritih cest.

Drčale so sani. Ob njih je stopala z velikimi koraki usoda, nevidna, resna in molčeča . . . Napol dremal je voznik. Brez skrbi! Usoda drži s krepkimi rokami vajeti in določa z jasno, močno voljo pot in cilj . . .

VI.

V soboto pred četrto adventno nedeljo je prišel v mraku mlad fant s hribov, od krajne meje župnijske.

„Mati so bolni in prosijo za gospoda.“

Nemir je napolnil župnišče: župnik je bil prepričan, da umre to noč in je prosil kaplana, naj ostane čez noč pri njem.

Nemir se je polastil vseh; na večer so prišli v župnišče tudi stari prijatelj in sosed župnikov, učitelj Močnik, cerkovnik in pot Florijan. Vznemirili so se, da bi se odrekla zadnja želja bolniku; a čakala je tudi revna bolnica v gorah, čakala morda s težko dušo, z bremenom na vesti morda.

Ni bilo mogoče odlašati; kaplan je sporočil župniku.

„Sornov iz Zalesja je prišel po spoved. Mati je bolna.“

„Hudo?“

„Pljučno vnetje.“

Bolnik se je zganil. Črez hip je pogledal mirno kaplana in je menil proseče, a odločno:

„Idite, prijatelj! Jaz ne morem, a na moji vesti bi bila njena duša, če bi umrla brez zakramentov.“

„Morda pa ni tako nevarno.“

„Idite, prosim!“

Videl je, kako ga je motril sobrat s skrbečim pogledom. Nasmehnil se je, kakor v tolažbo.

„Da, želel bi, da ste ob meni poslednjo uro. Vendar — pripravljen sem in zaupam v usmiljenje božje. A žena čaka.“

Deset minut pozneje je pozvonilo. Fant, cerkovnik in kaplan so odhajali v tiho zimsko noč.

Bolnik je prisluškoval cingljanju zvončka, ki se je izgubljalo bolj in bolj v noč in je utihnilo čez nekaj hipov povsem. Zaprl je oči. Videlo se je, da razmišlja. Na licu se mu je pojavljala nemir. Ko je odprl oči, je videl učitelja, sedeč ob postelji, v njih bolelost in strah.

„Na moji vesti so bile duše njih vseh. A zdi se mi, da sem skrbel preslabo za nje: premehak sem bil.“

Govoril je iztežka, tiho, kakor sam s seboj. Učitelj se je naslanjal k postelji, da je razumel.

„Ne, gospod prijatelj, bili ste le polni ljubezni. In ljubezen ne škoduje nikdar.“

„A če je preveč slabosti v nji? — Kolikokrat so govorili: ‚Pusti nas, poznamo sami pot . . .‘ In sklonil sem glavo in sem šel potr v tihi svoj dom. A stopiti bi moral na pot, dvigniti bi moral roke, braniti: ‚Ne po ti poti, ne!‘ — Rotiti bi moral, prositi, če bi bilo treba, kleče: ‚Nazaj! Ne v pogubo. Moji ste, moja deca, del moje duše. Na moji vesti je vaša sreča, vaše zveličanje . . .‘ Zakričati bi moral glasno, če bi me ne poslušali, iz globočine skrbečega srca: ‚Ne pustim vas. Prisegel sem za vas. Od mene zahteva večni Sodnik kdaj vaše duše . . .‘ Drhtelo je srce od bolečine dostikrat, a je molčalo v slabosti . . . O, zdaj vidim: gorje je v tem, ne ljubezen . . . Kako je pisano? ‚Dobri pastir da svoje življenje na svoje ovce.‘ — A moje mirno življenje mi je bilo dragocenejše od mojih ovc. Tako so šle, napadli so jih volkovi, in so se pogubile . . . V tem je žalost, v tem je moj greh.“

Tiho ihtenje se je izvilo iz postelje, kakor ihtenje deteta, ki se je pregrešilo in se je skrilo za posteljo in ihti poltiho, v strahu, da ga opazi oče in ga kaznuje po zasluženju.

Stari učitelj je molčal ves zmeden in je odvrnil obraz, da bi ne opazil bolnik solz v očeh. Šele ko se je nekoliko umiril, se je obrnil spet k postelji in je prijel roko bolnikovo.

A zdelo se je, da se je porodil v tem strah v trenutku, ko ga je zapustil sobrat, tolažnik in zdravnik. Porodil se je strah in je rasel, in bolnik ga ni mogel zmagovati več. Moral je dati duška tesnobi srca, zato je govoril, dasi težko in pretrgano.

„In ko stopim pred pastirja vseh pastirjev in mi poreče: ‚Kje je ta, in kje je oni? In ta, kje je, in ona, kje?‘ — Kaj mu odgovorim? O Bog, vsi so bili na moji vesti, in kje so zdaj?“

„Po vaši krivdi se ni izgubil nihče, dobri, blagi mož!“

„Ne? — Če ne, Bogu čast in hvala! — Toda ali sem šel za izgubljenimi, ali sem jih zadel na ramo kakor dobri pastir? . . . Ne! — V tem je krivda mojega življenja.“

„S silo niste mogli zadrževati nikogar. A storili ste, kar je bilo mogoče storiti. In pripravljeni ste bili vedno, storiti še več, tudi nemogoče.“

„Pripravljen? . . . Da, pripravljen iz ljubezni in z ljubeznijo . . . Zato upam usmiljenja, dasi nisem vreden . . . O Bog, bodi milostljiv meni ubogemu, najrevnejšemu grešniku.“

Florijan se je naslanjal na stolu nazaj proti peči, da bi skril v poltemi lice in oči, ker so mu silile solze iz njih.

Bolnik je zaprl utrujen oči. Kakor bi bil daleč kje, v tujem kraju, povsem sam, kakor bi bil v veliki nevarnosti, polni groze in strahu, kakor bi klečal pred sodnim stolom božjim, z veliko butaro obremenjen, v nevarnosti, da bo zavržen vekomaj, je vzdihoval zdaj tiše, zdaj glasneje:

„O Bog, bodi milostljiv meni revnemu.“

Le polagoma se je umirjal.

Čas je potekal. Nekaterokrat je prišla v sobo sestra župnikova, starka z osivelimi lasmi. Pogledala je brata, ki je ležal z zaprtimi očmi, tih kakor bi molil, pogledala je učitelja. Ta je pokimal nalahko z osivelo glavo, a pogledal ji ni naravnost v lice; ker nič upanja bi ne našla v njegovih očeh. Tako je šla spet iz sobe brez upanja v srcu, brez tolažbe, ki je je prišla iskat. Laž bi bila v tolažbi, hinavstvo. Zato je rajši molčal učitelj starec. Florijan je pričel enkrat; ker se mu je smilila, ji je hotel dati miloščino, dasi malo vredno.

„Zdravnik je menil, da se obrne nocej na bolje.“

Začudeno je pogledal učitelj, začudeno starka. Bolnik se je zganil kakor v sanjah. In pot je začutil jasno, da je dajal iz usmiljenja v miloščino ponarejen denar, čigar malovrednost bi se izkazala kmalu. Obmolknil je sredi neresnice, izmišljene iz usmiljenja, in je sklonil glavo.

Starka je šla; zunaj na hodniku, razsvetljenem s slabo lučjo, se je naslonila ob zid, je zakrila oči in je zaihtela poltiho, s slabotnim, izmučenim glasom.

Ob deseti uri, ko sta odšli dekli k počitku, je prišla nazaj v sobo in je sedla v veliki pleteni stol ob vznožju posteljinem.

Počasi je lezel čas. Florijan, utrujen od dneвне hoje, je nagnil glavo na prsi in je dremal.

Ura v zvoniku je bila enajst, počasi in glasno. Kakor bi se zdramil bolnik ob glasovih zvonovih in bi se domislil, da je čas kratek, je okrenil nenadoma glavo in se je ozrl po sobi.

„Brali bi mi še kaj! — A vi, gospod učitelj, vidite slabo, naj bere Florijan . . . Na pultu je sv. pismo.“

Sel je posvetil na pult in je vzel knjigo.

„Kaj, gospod župnik?“

„O Lazarju beri!“

Pot je iskal.

„Pri sv. Janezu, enajsto poglavje.“

Florijan je odprl in je bral.

„Bil pa je neki bolnik, Lazar iz Betanije, iz trga Marije in Marte, njene sestre. Marija pa, katere brat Lazar je bil bolan, je bila ista, ki je mazilila Gospoda z mazilom in mu je brisala noge s svojimi lasmi. Njegovi sestri tedaj sta poslali do njega, rekoč: ‚Gospod, glej, on, ki ga ljubiš, je bolan‘ . . .“

Ob vznožju posteljinem je zaškripal stol, oglasil se je pridušen jok. Za hip je utihnil Florijan in je dvignil glavo. A ko ni rekel nihče besede, je nadaljeval s počasnim, resnim glasom.

„Ko je slišal to Jezus, je rekel učencem: ‚Ta bolezen ni na smrt, temuč je k časti božji, da bo Sin božji poveličan po nji‘ . . .“

Bolnik se je zganil. Potegnil je roke izpod odeje in jih je sklenil na prsih. Bralec je pomolčal spet za hip. Pogledal je preko knjige na posteljo. Trudil se je, da bi bil miren. A v očeh ga je skelelo, solza je kanila na knjigo.

„Slabo gori!“

Privil je luč in je obrisal ob tem na naglem oči.

Učitelj je strmel v bolnika, Videl je, da giblje ustnice, a ni razumel tihih besed, ki jih je govorila duša sama s seboj in s svojim Bogom.

„Jezus pa je ljubil Marto in njeno sestro Marijo in Lazarja. Ko je torej slišal, da je Lazar bolan, je ostal še dva dni v istem kraju. Potem je rekel svojim učencem: ‚Pojdimo nazaj v Judejo!‘ Učenci mu poreko: ‚Učenik, Judje so te nameravali ravnokar kamenjati, in greš spet tja?‘ A Jezus jim odgovori: ‚Ali ni dvanajst ur v dnevu? Ako hodi kdo po dnevu, se ne spotakne, ker vidi luč tega sveta . . .‘

Iz postelje se je slišal dolg vzdih, kakor oddih od velikega bremena.

„Ako pa hodi kdo ponoči, se spotakne, ker ni luči ob njem.‘ To je govoril in nato jim je rekel: ‚Lazar, naš prijatelj, spi. Pa grem, da ga zbudim iz spanja.‘ Tedaj so rekli učenci: ‚Gospod, ako spi, gotovo ozdravi.‘ — Jezus pa je bil govoril o njegovi smrti. Oni pa so mislili, da govori o navadnem spanju. Takrat tedaj jim je rekel Jezus razločno: ‚Lazar je umrl. In veselim se zaradi vas, da nisem bil tam, zato, da verujete. Pa pojdimo k njemu.‘ Tomaž tedaj, Dvojčič imenovan, je rekel součencem: ‚Pojdimo tudi mi, da umremo z njim.‘ Tako je prišel Jezus in ga je našel že štiri dni ležečega v grobu. — Betanija pa je bila blizu Jeruzalema, okoli petnajst tečajev hoda. In veliko Judov je prišlo k Marti in k Mariji, da bi ji tolažili zaradi brata. Ko je tedaj Marta slišala, da prihaja Jezus, mu je šla naproti. Marija pa je ostala doma. In Marta je rekla Jezusu: ‚Gospod, ko bi bil Ti tukaj, bi moj brat ne bil umrl. Pa tudi zdaj vem, da, karkoli prosiš Boga, Ti da.‘ Jezus ji reče: ‚Tvoj brat vstane.‘ Marta mu odgovori: ‚Vem, da vstane ob vstajenju poslednji dan.‘ Jezus ji reče: ‚Jaz sem vstajenje in življenje! Kdor v me veruje, bo živel, in najsi tudi umrje. In kdor živi in v me veruje, ne umre vekomaj. Veruješ to?‘ In mu reče: ‚Kaj pa, da verujem, Gospod!‘ . . .“

„Da, verujem tudi jaz, veroval sem vedno,“ je prekinil bolnik hipoma bralca.

Florijan je prenehal in je strmel molče v knjigo. Učitelj se je nagnil k bolniku.

„In živeli ste vedno po veri, izpolnjevali ste njene zapovedi v ljubezni, v ljubezni ste jih učili druge. Lahko ste mirni!“

Govoril mu je poltiho, z ginjenim, tresočim glasom. Opazil je s tihim zadovoljstvom, kako se je pomladilo lice bolnikovo, in da so zrle oči mirneje.

„Slab sem bil dostikrat, otrok, ko bi moral biti mož. A bilo je iz ljubezni. In pisano je: slabih, malih, ljubečih je kraljestvo božje . . . Ti si ljubil, o Gospod, Ti si odpuščal. Zato sem ljubil tudi jaz, zato sem odpuščal vsem in vsepovsodi . . . In zato zaupam v Tvoje usmiljenje.“

Vdane so bile besede, ker polne zaupanja. Umirila se je še ravnokar plašna duša, zroča nazaj in naprej. Nazaj — v dolgo življenje. In glej, od prvih let do danes se je gibalo v ozkem tiru velike, močne vere. In glej, vse je bilo ožarjeno s plamenom resnične, delavne, žrtvujoče se ljubezni . . . Zato mir pred prihodnjo uro, zvesti služabnik!

„Upam v ljubezen in usmiljenje božje . . .“

Proti poldvanajstim sta se vrnila kaplan in cerkovnik.

Tik za njima je prišla dol po cesti velika bela žena. Kmalu po odhodu spovednikovem je položila mrzlo roko na srce bolničino. Zastalo je srce; morilka pa je odšla tiha in nevidna iz sobe. Ne da bi pomišljala pred pragom za hip, je krenila po gazi dol v dolino, proti cerkvi.

Z nikomur se ni srečala na poti, vse je že spalo v vaseh. Pot je bila trda in zmrzla. Glasno je škripalo pod čevlji kaplanu in cerkovniku, ob korakih bele žene ni zaškripalo ne enkrat. Kamor je stopila, je molčalo vse še tiše; sneg in zemlja pod njo sta oledenela in onemela še bolj pod njenimi koraki. Kamor se je ozrla, se je zgostila še bolj že temna noč.

Tako je prišla za duhovnikom in za cerkovnikom k fari. Ne da bi prijela za kljuko, ne da bi se odprla vrata, je vstopila v župnišče. Pri zaprtih durih je vstopila v bolniško sobo, nema in nevidna. A bolnik jo je začutil takoj in je vzdrtel in je zavzdihnil. Začutili so jo vsi, strašno, stoječo nevidno sredi med

njimi; in vsi so se spogledali s plašnimi očmi, pričakovanja polnimi.

Naslonila se je ob zglavje posteljino. Izpod dolge bele halje je izvlekla uro, staro skoro kakor človeštvo, staro kakor ona sama. Motrila je zdaj bolnika zdaj uro in je čakala. Tiho je potekal pesek skozi ozki vrat, slišno le nji sami in bolniku. Ta je slišal povsem jasno in razločno, kako je šumel tiše in tiše. Hipoma je utihnil skrivnostni šum povsem.

Župnik se je dvignil na postelji in je pogledal z motnimi, ugašujočimi očmi po sobi.

„Zaupam . . .“

Zgrudil se je v blazine. Vsi so planili pokoncu. Sestra je zaihtela. Kaplan se je nagnil nad mrličem.

„Bog daj mir njegovi duši.“

Ko so onemeli za hip vsi, je odstopila bela žena od postelje. Tiho je šla preko sobe, pri zaprtih durih je stopila na hodnik, pri zaklenjenih vratih je odšla iz župnišča, nevidna je odhajala dol po vasi. Le pes je zacvilil v listnjaku z zateglim, žalostnim glasom. V cerkvi se je zganilo od oltarja do vrat, kakor bi se otvorilo nenadoma širom veliko okno za oltarjem, in bi zavel oster veter po cerkvi. Slabo brleča večna luč je vzplapolala in je ugasnila. Nema tema, žalostna tesnoba je napolnila cerkev . . .

VII.

Ko stopi med ljudi nesreča, ki se tiče množice, vseh, zadržte srca vseh. Tudi duše onih, ki stoje daleč ob strani, ki ji ne gledajo še v obraz, je še ne vidijo, niti ne slišijo prihajati, zadržte v tesni slutnji, njim samim neumljivi.

Tiho so stopali farani zgodaj zjutraj v cerkev. Začel je govoriti kdo glasno, a ustrašil se je lastnega glasu. Zakaj, mu je bilo samemu nejasno. Utihnil je nenadoma ali je vsaj pridušil glas in je govoril polglasno in skrivnostno. Zasmejal se je drugi veselo in bučno, a glej, od vseh strani so se ozrli v njega spremljevalci z začudenimi, očitanja in nevolje polnimi pogledi. Zbal se je, vznemirili so ga zlovoljni pogledi,

preplašila ga je nesreča, korakajoča nevidna z njimi, razprostirajoča mračne roke nad vsemi in težeča tako srca vseh. Utihnil je na naglem, pobit in plašen.

Prišli so k cerkvi. In glej, hipoma se je dvignila skrivnostna, vse težeča megla: naravnost v lice so zrli usodi, nesreči, smrti.

Danes niso postajali pred cerkvijo. Komaj so začuli vest, so stopili v cerkev, tiho, s povešenimi glavami.

Zganili so se zvonovi, zapeli so. A njih glas je bil pridušen, otožen, kakor ubit. Utihnili so; a takoj je zapel veliki zvon sam in je naznanjal četrto ure žalostno novico.

Iz zakristije je stopil kaplan, bled, izmučen in potr. Počasi je šel proti oltarju, počasi gor po stopnicah, tako počasi in s težavo skoro, kakor rajni župnik v zadnjih letih svoje starosti in onemoglosti. Obrnil se je proti ljudstvu in se je naslonil ob oltarjevo mizo, kakor bi se bal, da omahne. Molče je strmel nekaj hipov dol po cerkvi. Stotero oči se je vpiralo vanj plašno, v tesnobi in v pričakovanju. Grobna tišina je zavladovala med množico.

„Njega, ki vas je vzgojil, ki vam je bil oče in brat in prijatelj, dobrotnik in svetovalec, je odpoklical Vsemogočni to noč . . .“

Tedaj je vstala ob oltarju, tik ob duhovniku, velika mračna prikazen. Rasla je nagloma, da je zastrla oltar, in so se videle luči kakor v megli. Razprostrla je roke kakor k blagoslovu; polagoma je stopala dol po stopnicah; počasi, s sklonjeno glavo je šla dol po cerkvi, držeč roke venomer razprostrate čez vso množico, blagoslavljaljoča jih s svojim blagoslovom. In vsaktero srce je začutilo hipoma grenki njen blagoslov in bridki njen delež, imenovan po nji sami: žalost.

Zganilo se je v cerkvi. Zastokali so poltihi, bolestni glasovi.

Duhovnik ob oltarju pa je gledal resno po cerkvi in je nadaljeval.

„ . . Spominjate se danes spet njegovih besed, govorenih iz ljubezni polnega srca. In vem, pokorni ste jim bili.“

Niže nad množico je povabila žalost mračne roke; obilneje je lil njen blagoslov v srca. Zadrhtela so stotera in tisočera še nemirneje, ker je zaklicalo v njih jasno in glasno: „Nismo!“

Ob stranskem oltarju je zaječal bolesten ženski glas. Mati žalosti, kovačica, je udarila s čelom ob stopnice pred Materjo sedem žalosti in je zavpila v obupni bolesti. Spomnila se je, kako je prišel župnik v nedeljo pred odhodom Minkinim dol po cesti. Vedela je, skrb in ljubezen očetova sta ga privedli na njen dom.

„Ali res odhajaš, Minka?“

„Seve grem. Kaj pa naj doma?“

Smehljaj je sijal iz njenih oči, iz oči župnikovih je gledala žalost.

„Minka, dete, ti vidiš le eno stran kašipota v tujino. Pisano je na nji: „V veselje!“ — A poglej še drugo stran — kaj je pisano na nji? — „V žalost in v pogubljenje.“ . . .“

Nevoljna je odkimala.

„Odhajaš smeje, glej, da se ne vrneš jokaje. Bog s teboj na tvojih potih.“

Spomnila se je kovačica in je sklonila bolno glavo na mrzli kamen stopnic in je zaječala in zaplakala.

„Ni mu bila pokorna, nesrečnica!“ —

„. . . Videli ste njegovo ljubezen, gorečo za vas, žrtvujočo se za vas; videli njegov trud, vam posvečen vse dolgo življenje. In vem, bili ste mu hvaležni.“

„Nismo!“ — je zavpilo spet v stoterih srcih. Še niže je povabila žalost blagoslavljačo roke, še obilneje je lil grenki njen blagoslov.

„. . . Prijel je za oralo in ni gledal več nazaj. Naprej je bil obrnjen njegov pogled, skrben, čuvajoč vso njivo. Srce njegovo je hrepenelo v večnost, v višave, za se in za vas . . . Tako je preživel ves dolgi dan življenja na njivi, skrben orač, neumoren sejalec. Pripekalo je pač solnce z neznosno vročino dostikrat, čestokrat je divjala morda burja — ko so se dvigali zoper njega pokvarjeni in izgubljeni in so mu grenili delo in trud dneva . . . A vi vsi, ki ste zbrani tukaj,

ste mu sladili brezdvomno s svojo vdanostjo, s svojo ljubeznijo trud in delo dolgega dneva.“

A glej, kričalo je v srcih malone vseh: „Nismo!“

Povsem nad glave, sklanjajoče se globoko nad klopi, je povesila žalost blagoslavlajoče roke. V potokih je lil njen blagoslov v srca, skesana, a obžalujoča prepozno.

„. . . Prepričan sem, sejal je najboljše seme, kleno zrno čiste besede božje, ljubezni in usmiljenja, a tudi gneva in groženj polne. In srca vas vseh so bila raz-orana njiva, čakajoča semena hrepeneče, hvaležno ga sprejemajoča v se. In iz klenega zrna je rasla sveža pšenica in je donašala stoteren in tisočeren sad . . .“

„Ni bil vreden truda, naš sad, slab in snetljiv.“

Od oltarja do vrat je bila napolnjena cerkev z blagoslovom temne žene, stoječe sredi množice, dotikajoče se s težkimi in težečimi rokami glav in src vseh.

„Zato pa molimo zdaj za dušni mir in za pokoj rajnega, da mu skazemo s tem hvaležnost.“

V istem hipu je privzdignila roke mračna žalost, kakor da jih namerava skleniti k molitvi tudi ona. In v istem hipu so se oddahnili stotera srca; zljajšalo se je breme, ker se je izlil del velike, težeče dolžnosti v molitev, glasečo se med plačem od oltarja do vrat.

* * *

Komaj je zatisnil župnik trudne oči, potrebne dolgega pokoja, je že začela duša narodova plesti ob njegovih osebi, v njegov spomin legendarni venec.

Pričel je Florijan, pismouk. Zvali so ga pismouka, ker je imel doma sv. pismo, staro, strgano že in vse umazano od zunaj in ob robih listov. Prinesel ga je iz tujine, poleg spominov in izkušenj pač največji dar tujine. Ponudil mu je nekoč sosed kravo za nje. Čudno ga je pogledal sel, zavzeto in zaničljivo obenem. Skomizgnil je z ramami in je menil užaljen, da ga ne da za vse njegove krave. Klicali so ga pismouka, ker je tičal skoro ves prosti čas v knjigah in je vedel najprvi novice iz sveta, že na poti s pošte je bral časnike; in ker je spredel v domišljiji čestokrat cele

povesti, da ni vedel nihče, kje se končuje resnica, in kje se začenja izmišljena zgodba; in ker je govoril kakor knjiga, da so odpirali ljudje oči začudeni in so poslušali strme.

Florijan je pričel. Prišel je njegov čas: v srcu se je spočel nemir kakor vsakikrat ob velikih dogodkih, ko je šla usoda s težkimi koraki mimo njega; v mislih so vstajali spomini, obledeli že in zabrisani. Oživljali so se dogodki, odbegli že davno; spet so se oglasile besede, pozabljene v hrupu dneva, počivajoče v grobu srca do danes. Kakor veže dekle zlato nitko z nitko, je spletala domišljija neumorno malenkost z malenkostjo in je spletla velik venec, krasan in pisan. Ker kos pesnika je tičalo v Florijanu od nekdanj. Še je ležal župnik na odru, in že je razvila domišljija selova peruti in je poskusila prve polete.

Prišel je kropit znanec, starec, dober in zgovoren. Ko je odhajal, je šel Florijan za njim, ga je spremljal pred župnišče, do cerkve, še kos pota po cesti.

„Škoda gospoda! Bili so vrl mož.“

„Blag mož, resnično.“

„In kako priprost, brez vsega napuha . . . Govoriva nekoč o Skrivnem razodenju Janeza evangelista. Govoriva . . . hipoma utihne župnik, pomisli, se nasmehlja in pravi: Florijan, prijatelj, ti poznaš sv. pismo natančneje nego jaz.“

Začuden je pogledal poslušalec. Hipoma je zrasel pismouk pred njim visoko, s spoštovanjem je strmel vanj, odkril bi se mu malone.

Florijanu je laskalo to občudovanje; ponos je zadrhtel v srcu, a oči so se trudile, da kažejo mir in ravnodušnost.

„Tak je bil! Tako priprost, tako ponižen gospod . . . Daj Bog mir in pokoj blagi njegovi duši.“

Šel je na Gornjo Poljano, v gostilnico med može, zbrane tam na večer, glasne že, ker se je razlivala pijača že v žile in je stopala v glavo. Prisedel je, pil je malo, molčal je, poslušal nekaj časa. Od strani je napeljal pogovor polagoma na župnika.

„Izumirajo takšni gospodje kakoršen je bil ta. Tako učeni, mislim, ki se razumejo na vse črne skrivnosti in ki imajo oblast zoper vsakojake duhove pod nebom in na zemlji.“

Govoril je skrivnostno, da so umolknili glasni pivci, so nagnili glave in so prisluhnili radovedno, mnogi napeto in z živim zanimanjem.

„Rajni je bil izmed onih, pravijo“ — je omenil nekdo, v nadi, da izve več, ko je umolknil Florijan.

„Bil, seveda . . .“

Skrivnosten je bil odgovor Florijanov, zvedav in motreč pogled, ki je premeril z njim sobo in poslušalce, hoteč se prepričati, ali ne prisluškuje nepozvanec, dvomljivec in nevernež, ki bi se zadel morda s sirovo besedo ob skrivnost. Ker skrivnost je nameraval povedati.

„Matija, rajni hlapec gospodov, je videl in vedel marsikaj. Žal, da je bil tako molčeč in zapet, kakor zapečaten s sedmerimi pečati knjige jagnjetove. Meni je pač zaupal včasih kaj, a kot skrivnost, pod obljubo molčečnosti. A zdaj, po smrti gospodovi, mislim . . .“

„Seve lahko poveš. Povej, Florijan!“

Bodri so od vseh strani, bliže so se nagibali k njemu, še pijače so pozabljali.

„ . . . Tako sta se peljala nekoč iz mesta. Jeseni je bilo, ob vernih dušah, v soboto zvečer. Deževalo je vse popoldne; cesta je bila blatna, da je škropilo po kočiji. Župnik je sedel v vozu in je zrl vznemirjen in zamišljen naprej na cesto in je šepetal neprestano molitve. Le včasih je opomnil kakor v skrbeh, a z nenavadno odločnostjo: „Vozi počasi, Matija! Sredi ceste, Matija!“ Tako sta se peljaja prav počasi. A bilo je že pozno v noč, tema gosta, gostejša in gostejša.

„Če lezeya tako po polževo, ne prideva domov do polnoči. Čemu bi ne pognal konj, ko so vendar spočiti, in jih komaj zadržujem in krotim.“

„Počasi, pravim.“

A Matija je še ugovarjal.

„Položi roko sem na ta križec!“ — je zapovedal gospod nevoljno in je potegnil meden križec izpod suknje.

„In zdaj poglej naprej na cesto!“

Matija je res pogledal, in glej, vsa cesta, kakor daleč je videlo strmeče oko, je bila polna vernih duš, malim lučicam sličnih.

„Za pokoro romajo k cerkvi. Pazi, da jim ne storiva žalega.“

Začudili so se gostje, spogledali so se molče in plašno.

„Bile so duše onih, ki za življenja niso marali hoditi v dežju in v blatu v cerkev.“

Nekdo med poslušalci je vzdihnil poltiho.

„Spet drugikrat sta se peljala od sosedne župnije, od sv. Martina, kjer so praznovali farnega patrona dan. Pozno v noči je bilo, ko sta se peljala skozi Dobravo. Prideta na križpot ob starem znamenju sredi gozda, kar se ustavijo konji hipoma kakor vkovani v zemljo. Zaman je ves trud Matijin, ne stopijo naprej. Prhajo, bijejo s kopiti, vzpenjajo se, silijo v stran, a naprej ne gredo. Župnik sedi v vozu, strmi osupel na križpot in dela z roko križ za križem. Pogleda pozorneje tudi Matija. In glej, štirje črno oblečeni možje stoje na križpotu, na cesti pred njimi leži mrtvaška krsta. Stoje mirno, ne ganejo se, da bi jo vzdignili. Župnik dela križ za križem, mrmra molitve, a pogrebci stoje nepremično. Hipoma ga mine potprežljivost in zakliče glasno: „Ali hočete stati do sodnega dne tukaj? V imenu božjem . . .“ Ni še izgovoril, in glej, krsta in pogrebci se pogreznejo neslišno in brez sledu v zemljo. Konji pa zdirjajo kakor zbesneli naprej po cesti . . .“

Dogodbo za dogodbo je pripovedoval Florijan, vse čudežne, nekatere strašne, neverjetne skoro. Vse je izvedel baje do pičice take od Matije. A Matija je trohnel že leto dni na pokopališču; nihče ga ni mogel povprašati, koliko je resnice v dogodkih, koliko jim je pridjala domišljija pismoukova.

A verjeli so ljudje, zakaj Florijan je zašel pogostokrat v župnišče. Lahko je torej zvedel skrivnosti. Verjeli so in so pripovedovali drugim. Širile so se govorice križem in so rasle v čudovitosti naglo, med potjo. Vsak naslednji je pripovedoval dogodek z novimi okraski, s še čudovitejšimi primesmi.

S tem pa je rasla med ljudstvom tudi osebnost rajnega. Velikan je stal nenadoma med narodom, ki je hodil med njim poprej ponižen, ker prepoln dobrote; zazel se je strmečim očem in zavzetim dušam od neba poslan prerok in čudodelnik, stopajoč po zemlji, med malim in nevrednim zarodom, a segajoč v nebo, izmed mož, bolj in bolj izumirajočih v sedanjem času, ne več ljubljenem od Boga, pastir, kakoršen ne pase v ti župniji duš najverjetneje nikoli več . . .

VIII.

Sam Bog ve, v koliko stoterih in tisočerihi hišah po širnem svetu in po tesni slovenski domovini je tako: stojijo mogočno in bahato sredi ograjenega, prostranega dvorišča, lepo zeleno so pobarvana okna, vedno nanovo je pobeljeno zidovje, da se lesketa v praznični, svatovski obleki daleč naokoli po okolici, daleč gor in dol po cesti, daleč preko čez zeleneče, rodeče polje. Samo bogastvo, sama sreča in zadovoljnost ima v njih blagoslovljeno svoje zavetje, svetišče svoje, misli popotnik, gredoč po cesti mimo in ne poznavajoč hiše in njene zgodovine in ne ljudi v nji in ne življenja njihovega.

A glej, zmota! A glej, žalost!

Ljudje, živeči v lepem belem domu, čutijo čudno osamelost v njem, hladno praznoto vsepovsodi ob sebi. Skrivno breme nosijo na srcu; vzdihujejo zamišljeni, sami zase, ko zro za tujim popotnikom, idočim samcato mimo. Glej, prost mož je, ne priklenjen na bivališče, ki ni čiste sreče v njem, ki ne sije vanj toplo, jasno solnce, ali posije redkokdaj, da je gorje in žalost!

Tako je bilo na Trati . . .

Šel je kdo domačih, gospodinja, stara dekla Katra, hlapec Andrej, ki sta bila že nekako uda družine zaradi dolgih let bivanja v hiši—šel je po domu, po dolgih širokih hodnikih, a se je ustavil nenadoma, kakor bi mu stopila iz kota nasproti skrivna prikazen in bi ga prijala z močno roko in bi ga ustavila na mestu. Postal je in je pogledal na dolgo in na široko po hodniku, v vse kote, in je povetil glavo in je vzdihnil težko in

trpko . . . Šel je skozi sobe, skozi družinske v pritličju, skozi gosposke v nadstropju, in je postal sredi sobe, se je ozrl po pohištvu, v vse kote, in je sklonil glavo in je vzdihnil iz srca.

„Žalostno je pri nas, o Jezus!“

Ko bi videl otožne, trpeče obraze prebivalcev popotnik, strmeč z občudovanjem in s tiho zavistjo na ponosni beli dom med topoli, ta hip, bi se zavzel, prestrašil bi se in bi hitel jadno svojo pot dalje pod prostim, prostranim in prijaznim obličjem božjim.

„Ni čiste sreče v tem domu!“ —

V mnogih naših domih tako. V onih, kjer ni vere, stoječe na trdnih, nepregibnih tleh in segajoče gor do neba. V onih, kjer ni ljubezni, vse objemajoče, vse trpeče, vse odpuščajoče. Ker vera in ljubezen sta moč življenja, začetek in konec, alfa in omega, vez src in sreča duš. A največja, najmočnejša je ljubezen, močnejša nego smrt, minljivost in večnost. V onih domih tako, kjer je prišla ob neprijaznem, oblačnem dnevu nesreča mimo in je sedla na prag, kakor bi hotela odpočiti, a ne vstane nikoli več. In vsi, ko hodijo noter in vun, se je dotaknejo, ta s komolcem, oni z vsem telesom, da je srce hipoma polno bolesti. In premajhna in preslaba so ta srca, da bi povzdigali oči preko nesreče, ki pri vsi velikosti in ogromnosti vendar ne zakrije povsem pogleda v daljavo, v prihodnost in — v upanje. V onih tako, kjer sede gospodar na koleselj zgodaj v jutru in se vrača zvečer, v mraku, v noči, polpijan, pijan docela, razburjen in zlovoljen. V onih čestokrat, kjer ne stopa več po sobah s tihimi koraki angel domačije in varuh domačinov, ljubeča mati, kjer ne sije več njeno milo, skrbno oko, ne pazi več, ne tolaži, ne osrečuje več. V onih premnogokrat, kjer je privedel mladi sin v hišo cvetočo sneho, in sta se stara, utrujena od dela, nezmožna in potrta od let, morala umakniti v bajto za hišo, a nista izmolila v užaljenosti blagoslova nad domom in nad mladima gospodarjema. Tako visi gorje nad hišo, ki bi bila lahko polna blagoslova in sreče. V onih domih tako, kjer podira gospodar, kar zida gospodinja, ali narobe; kjer pohodi, pogazi oče, kar seje mati, ali obratno.

Res, smeh se glasi morda na dvoriščih takih domov ; a v samotnih hipih leže domačim zamišljenost na oči, žalost na srce.

„Kako žalostno je vendar pri nas!“

In ozirajo se po domu kakor dete, ki je zablodilo v tuj, neprijazen dom, in se ogleduje zavzeto in plašno po nepoznanem kraju, tesnobo zbudajočem.

Dve sta bili, ki sta čutili posebno praznoto in morečo žalost tega doma: gospodinja in dekla Kātra.

Gospodinja je ni privedla ljubezen z mehko roko v ta dom. Potisnila jo je v njega s silo volja staršev. Zato ni bil razlit solnčni sijaj čez njeno lice, ni drhtelo v sladkosti in v radosti srce, ko je prestopila prag dvora med topoli. Njeno oko ni iskalo in ni objemalo z vročim hrepenenjem moža, ki mu je bila poročena po božjih in človeških zakonih in mu izročena do smrti. Žalost je bila v očeh, trpka resnost na licih, bridkost v srcu.

Ker kje so one lepe sanje, o Marija? Kje je oni trenutek, ko se okleneš moža, ljubljenega z vsem srcem, z vso dušo, z vsemi močmi, polna nebeške, še nikdar občutene sreče in mu govoriš s kipečo besedo morda, morda le v sladkih mislih, nezmožna glasne besede, morda le s pogledi, plamtečimi od vznesene radosti, s hrepenenjem pričakovane tako dolgo, morda s solzami preobilnega veselja: „Glej, tvoja! Vsa in samo tvoja, zdaj in vekomaj!“ In on tebi: „In glej, ljubljena, jaz tvoj! Ves in samo tvoj, zdaj in vekomaj!“ In vajini duši, drhteči si naproti, porečeta v slovesni sklepni molitvi: „Amen!“

Kako lep sen, o Marija! A glej, resnično, bil je le sen, varljiv, odbegel prekmalu . . .

Hiša njenih staršev je stala ob cesti doli v bližini trga. Ni bilo ravno bogastva v hiši: oče je bil posestnik in gostilničar. A bil je dom brez dolga. Res, otrok mnogo. In starši so se trudili, da jih preskrbijo. Celo mudilo se jim je.

Gospodar Trate se je peljal čestokrat mimo. Tako je videl Marijo pogostoma. In domislil se je po zgodnji smrti prve žene, ki mu je zapustila malega sinka, da bi sodila Marija s svojo svežo mladostno lepoto ravno

prav v njegov lepi dom. Otroku je treba druge matere, hiši gospodinje.

A vozil je mimo tudi Dolinar, sosed Tratnikov, čigar dom, majhen sicer, a ličen in prijazen, je stal onstran ceste, da sta se gledala s Trato leto in dan vsak dan in slednjo lunojasno noč iz obličja v obličje.

Res, Dolinar se ni vozil mimo v kočiji, vozil je les v trg. A bil je mlad, lep mož, krepak in vendar nežen, mehak z Marijo kakor z detetom in obenem zroč na njo kakor na mogočno gospo. Tako je palo v srca, drhteča in čakajoča v sanjavi mladosti, seme, da nista vedela sama, kdaj; vzkalilo je, vzknilo v prvo ljubezen, da nista znala sama, kako. A skrivala sta jo pred svetom; hranila in čuvala sta jo globoko v srcu kakor čudežno dragocenost, ki bi izgubila del svojega bleska, svoje čudovitosti in sladkosti tisti dan, ko bi jo odkrila pred radovednimi očmi sveta, in bi jo pogledal tujec z zavistnim pogledom, ali bi jo omadeževal celo z grdo, krivično besedo. Vedela sta za njo sama in Bog nad njima, ki je videl njeno čistost in se ni srdil.

A tedaj je izrazil gospodar s Trate svojo željo. In staršem se je mudilo: čakale so še tri mlajše sestre.

Marija se je branila. Plašna in nesrečna in v velikem obupu je razgrnila srce pred materjo in jo je prosila usmiljenja. Mati je jokala, ker jo je ljubila in je videla nesrečo in gorje; zakaj skrbno in jasno gleda materino oko. A kako pomagati?

„Ne bo mogoče, dete! Oče ne pripusti, vem. Dolinar ima dolgove. In saj veš, mnogo ti ne moremo dati. In trdega kmetiškega dela nisi vajena.“

„Za njega storim z radostjo vse.“

Kakor ko zaveje jeseni pomladansko topel dih črez polje, da začudeno pogleda kmet, in zadržti v sladkem spominu polgolo drevje, se je zganilo v srcu materinem. Vstal je spomin na mladost, ko je bila tudi voljna, pretrpeti vse, vse storiti za izvoljenca svoje duše, izbranega izmed tisočerih. A glej, bila je jesen . . . zavela je topla, božajoča sapa, spomin opojen in sladak; a je šla naglo mimo . . .

„Tako govoriš sedaj, dete! A ko bi stala sredi skrbi in dela in pomanjkanja, bi ti nemara opešale moči.“

A vendar je odkrila možu. Previdno in nalahko je potrkala na njegovo srce, na očetovsko njegovo ljubezen. A oče je bil ponosen mož in svojevoljen...

„Nikoli! Tratnik že ima mojo obljubo.“

In očetu se je mudilo. Železnik pa tudi ni bil mož, ki bi stal ob cesti in bi čakal s povešeno glavo in bi prosjačil.

Tako je prišla v hišo prisiljena, ne s hrepenenjem v duši. Ko je prestopila prag prvikrat, ji je legla žalost na srce, velika dovolj za vse življenje. In vse življenje je nosila breme na srcu.

A rekla si je v tistem tesnobe in bridkosti polnem trenutku: „Če sem mu žena, mu hočem biti zvesta!“ — Pred Bogom je obljubila in pred svojo vestjo. In kdo more reči, da je šla kdaj senca greha čez njeno dušo in je zapustila grd, teman madež na nji? Naj vstane, kdor more reči! Naj pogleda v oči, kdor more in če govori resnico. Kdo vstane? Kdo vrže prvi kamen? Naj ga vrže! Z močjo ga naj vrže, prepričan, da ga je zalučal v grešnico, vredno zaničevanja, najstrožje obsodbe vredno. — Kdo? Vstanite! In sedemo na sodne stole in sodimo, strogi, neizprosni sodniki! A ne pred ljudmi, zmotljivimi in prevarljivimi, pred Bogom izrečemo sodbo, pred Bogom vsevidnim, vsevednim... Ne vstane nihče? — Glejte, resnično ni šla senca greha čez njeno dušo, ni bilo madeža na nji.

Od tistega dne, ko je dala besedo Tratniku — ker bila je prenežna in preslabotna, da bi se stavila dolgo in odločno v bran volji staršev — od tistega dne in do dne poroke nista govorila z Dolinarjem več. Ogibala sta se drugi drugega: nosila sta v srcih preveliko bol, a tudi pravično, občutljivo vest. Dan poroke pa je sezidal steno med njima, čez katero si nista mogla pogledati nikoli več z upanja polno ljubeznijo v oči.

A Dolinar je potreboval gospodinje. Mati je omagovala že pod težo let in pod trudom življenja, oče je bil mrtev že leta. In vzel je prihodnjo zimo deklet gori s hribov, ki je ni videl nikoli nihče na plesišču. Ko se ji je približal in je govoril z njo o njeni prošlosti, o vsem življenju, mu je priznala pred Bogom, da je

ni držal v objemu še nikoli mož, da ni poljubila moža še nikdar v življenju.

Tak, čisto, nedotaknjeno, si je želela nepopačena, zato nežna duša Dolinarjeva.

Vzel jo je in bila mu je žena kakor poslana iz nebes od Boga, ljubezniva in nežna, a obenem močna, ker oprta ob vero, ki ni omahovala v nji od detinstva do smrti nikoli. Stopala je po hiši ljubeča in skrbeča, angel varuh hiše. Kakor pomladansko solnce so ji sijale oči.

A onstran ceste, na Trati, je bila včasih Marija sama doma, sama v sobah v nadstropju. In glej, prišlo je nenadoma v samotno njeno srce z neslišnimi koraki in ji je zadrhtelo v duši, kakor zadrhti včasih hipoma v vrhovih mladega, kipečega gozda, in ne ve nihče, kdaj in odkod je zavel piš in z njim tajni nemir v vrhovih. In prijelo jo je za roko, da je stopila kakor v sanjah k oknu, plašna izpočetka, bolno hrepeneča, a močna in odločna v velikem hrepenenju. In zrla je dolgo in pozorno preko dvorišča, preko ceste na priprosti, mirni kmetiški dom onstran ceste.

In glej, žarek toplega solnca, onega nekdanjega, zapadlega za vedno, je posijal tedaj za hip v njeno oko, da je vzplamtelo. Glej, dih nekdanje pomladi, odcvetele prerano, je dihnil s svojo blaženo toploto za trenutek v otožno srce, da je izginila iz njega za čas vsa bridkost, in je prikipela osrečujoča sladkost gor na mehka usteca in se je izlila v srečen, radosten smehljaj. Vstale so iz groba lepe sanje, pokopane s silo in z bridkostjo, odslovljene, umorjene v težki uri. Razgrnila se je pred dušo čudovito lepa pot, s cvetjem posuta, ljubezni in sreče polna . . . Za hip; zakaj glej, nenadoma je vgasnilo solnce spet, mračna senca je legla na pot.

O Marija, žena Tratnikova, poročena mu po božjih in človeških zakonih, svetih in neločljivih, čemu tvoje sanje, čemu srca brezplodno hrepenenje! Ker glej, visok zid je sezidala kratka besedica „da“ med teboj in med Dolinarjem, zid, ki vaju loči najbrž vekomaj. Ker kakor si zreta nebo in zemlja dan na dan iz obličja v obličje, a se ne moreta združiti nikoli, glej, tako si bosta z

njim, ki je vzcvetela zanj v tvojem deviškem srcu prva ljubezen, blizu dan na dan, a ločena do konca dni. Glej, Marija, ljubezni tvojega srca res ne moreš zamoriti v nekaj dneh, v nekaterih tednih, a hrepenenje tvoje duše moraš moriti dan na dan v kali, ob prvem spočetju, ko dvigne glavo komaj čutno.

Spomnila se je — zmračilo se ji je lepo lice; vgasnil je blesteči žar oči; naglo je stopila od okna, je naslonila glavo ob mizo in je zaplakala bridko in bolešno. Spomnila se je in je zatrla hrepenenje s silo, v prvi kali. In tako ni šla senca greha čez njeno dušo, in ni zapustila na nji ne najmanjšega madeža.

A res, kje je potem ona sreča, ki sanjari o nji popotnik, gredoč mimo, da mora prebivati v lepem belem domu, stoječem ponosno v velikem dvorišču sredi med topoli? — Marija bi ne vedela povedati o nji mnogo.

Istotako bi mogla pripovedovati o nji malo Katra, stara dekla, ki ji je poteklo malone vse življenje na Trati. Malo sreče, malo veselja je videla v hiši. Poznala je zgodovino Tratnikov. Ves rod je bil trd in ponosen že od nekdaj. Juri Tratnik je imel same hčerke, tudi ponosne, močne in trde. Da bi ne prišlo preveč tuje in morda slabe krvi v rodovino, je poročil najstarejšo, Malko, z daljnim sorodnikom Železnikom. In rod Železnikov je bil istotako ponosen in močan, res kakor iz železa. A ime je ostalo domu staro: Trata.

Včasih je prišla pač v hišo gospodinja z nežnejšo dušo. Taka je bila prva soproga Matevža Železnika, sedanjega posestnika. Veselo in brezskrbno dekletce je prišla komaj v hišo, in že ji je izginilo veselje iz srca. Zdela se je sama sebi kakor mlada ptica, ki je razprostrla peruti prezgodaj, da poleti v svet, a je padla na zemljo, ravno pred jastreba. Zakriči v tesnobi obupanega srca, a se ne more dvigniti več, zato se počučí in se vda v usodo in čaka vdano smrti. Tako se je vdala in je čakala smrti mlada Lojzka.

Ko jo je videla Katra brez veselja stopati po hiši, brez tožbe nositi brezbriznost in mrzlobo moževo, ki že čez nekaj tednov ni imel več časa za mlado soprogo, je zakričalo tudi njeno srce v nevolji in v bridkosti.

„Zakaj ji ne daje, kar ji je dolžan po božji in človeški uredbi, zakaj ji ne daje ljubezni!

A Železnik ni imel časa za ljubezen. Žena je bila preskrbljena, gospodinja ene prvih hiš daleč na okrog, kaj hoče še od njega?

Kje je bila torej sreča, ki je sanjaril o nji tuji popotnik in je blagroval zaradi nje prebivalce ponosne domačije, z vitkimi topoli ovenčane?

Ko je prišla v hišo Marija, in jo je pogledala Katra prvokrat, je videla pred seboj njeno pot. Niti roke ni položila na čelo, ni zasenčila oči, da bi videla dalje v daljavo, a glej, vsa pot mlade gospodinje od danes do groba je bila razgrnjena pred njo v istem hipu.

In starka se ni motila. In v tem je tičala nesreča in gorje.

Kaj je klilo in kaj je umiralo na skrivnem v srcu gospodinjinem, tega Katra ni videla. A eno je videla: bila je možu zvesta žena, iskala je njegove zadovoljnosti, naklonjenosti, morda celo ljubezni. In ko je videla hoditi mlado gospodinjjo po hiši s tihimi, nemirnimi očmi, utrujenimi od iskanja in čakanja, kdaj da se ozre mož na njo z božajočim, ljubezni polnim pogledom, se je vprašala spet:

„Zakaj ne da tudi ti, kar ji je dolžan pred Bogom in pred ljudmi, zakaj ji ne da ljubezni? Kdo jo zasluži pač bolj nego Marija? A glej, hodi mimo nje kakor mimo tujke.“

Postavil jo je pač v svoj dom, ker se mu je zdela s svojo lepoto pripravna zanj, kakor je kupil v mestu mizo, ki se mu je dozdevala prikladna veliki gosposki sobi. Da ji je dolžan več, o tem ni razmišljal. —

V mnogih naših domih tako. Zato ni sreče v mnogih naših domih . . .

* * *

V jesenskem času, približno leto dni po poroki Tratnikovi z Marijo, je prišla dol po dolini sreča s smehljajočim licem. Stopala je počasi, da lije blagoslov iz njene posvečene osebe na vse strani. Ni gledala mrko in trdo samo na cesto pred se, na levo in na

desno so se ozirale blesteče oči, da zasije solnce radosti, kamorkoli seže solčni njen pogled.

Tedaj je šla sreča po dolini, ko sta drhteli sri mlade Tratnice in mlade Dolinarice v velikem pričakovanju, polnem tesnega nemira, skrivne radosti polnem.

Prvi se je oglasil novorojenček na Trati. In kakor novo življenje se je razlilo z mladim, komaj pričetim življenjem po vsi hiši. Radost je zasevala na licu Tratnikovem, velika, jasna in nevskaljena, da ob največjem prazniku v letu ne taka, niti ne ob njegovem godu, ko so prišli v goste znanci in prijatelji in brat Tomaž, lesni trgovec, najljubši mu iz vsega sorodništva, ponos vseh Železnikov. In zgodilo se je veliko čudo tisti dan, zapisano samotno in edino v zgodini življenja Marijinega: pobožal jo je mehko in ljubeče po dolgih zlatih laseh in po bledem, od sladkega trpljenja in od radostnih solz vlažnem licu.

Oj radosti velika, polna mera! Bilo ji je, kakor bi bila pozabljena v tem trenutku vsa prejšnja brezbriznost in mrzlota njegovega srca, kakor bi bil odpuščen v tistem hipu greh, ki ga ni bilo v duši nikdar, odpuščen in pozabljen vekomaj. Oj radosti velika, preobilna mera! Ves dom se je zavzel, kako je zašla tako nenavadna jasna sreča v njega.

A kratka je bila sreča. Komaj se je porodila, je prišlo že razočaranje in jo je pohodilo z neusmiljeno nogo. Ker glej, nekaj kratkih dni, in gospodar je stopal po hiši spet resen in molčeč. Komaj je pogledal k mladi materi. A še, ko je prišel, je prišel le zaradi otroka; soprogo in mater je pogledal le v naglici, mimogrede.

S Trate so poklicali babico k Dolinarju.

Ko se je vrnila, je pripovedovala v ženski svoji zgovornosti o ljubezni v domu onstran ceste.

„Ves čas je stal ob postelji, da sem bila že nevoljna. In stiskal ji je roko, da ga je prosila, naj nežneje, ker jo boli . . . Sama ljubezen, sama radost, mala nebesa!“

Tedaj je postalo lice Marijino belo kakor snežno beli prt na blazinici. Odprla se je skrivna rana, zakrvavela je, zaskolela. Zakričalo bi srce, tople, sladke

ljubezni žejno, ko je pogledala gor in dol, nazaj in naprej po solnčni poti, z ljubeznijo preplavljeni: hodila bi lahko ona po ti poti, in glej, neznana bi bila bol, tuje brezplodno hrepenenje; ker srce bi pilo ljubezni v izobilju in bi bilo polno sreče. A glej, zdaj hodi druga po ti poti, srečna in blažena; a ona mora molčati, obsojena od vekomaj, da trpi vekomaj zaradi ljubezni, nikdar okušane . . . A glej, Marija, treba je nositi breme, ki se ne da otresti. Oni pa odpusti Bog greh, ki ga ni storila; blagoslovi jo Bog v njeni sreči. In njega blagoslovi Bog . . .

Malega Tratnika so krstili Vendelina; Dolinarja po očetu Ivana.

Poldrugo leto po rojstvu Ivanovem je bil spet vesel praznik v malem dvoru Dolinarjevem. Novorojencu so izbrali za patrona lilijo kastilijsko, Alojzija Gonzago.

Leto navrh je stopala spet sreča po cesti skozi vas. A komaj je pogledala v sobo na Trati, na kratko, kakor bi se zmotila, in že je popotovala dalje.

Ker ko je videl Železnik, da je novorojeno dekletce, se je obrnil in je odšel brez besed iz sobe. Niti za kratek hip, niti mimogrede ni pogladil še vedno krasnih las Marijinih, ni pobožal še vedno lepih bledih njenih lic.

Istotako ob prihodnji Veliki noči. Ker se oče ni zmenil tudi za to deklico kakor ne za prvo, Vilmo, ji je dala ime mati in jo je nazvala Kristino. Saj je poslal tudi to Kristus, trpeč te dni v zapuščenosti in v bridkosti, a trpeč iz ljubezni, daruječ se brez tožba za mrzle, ne ljubeče, nasprotno, a v upanju in v hrepenenju, da vzklije iz trpljenja, iz velike daritve nova ljubezen, gorka in vroča, vseobčna, vse oživljajoča, vse pomlajajoča . . .

IX.

In tako je v mnogih naših domih: gre sejalec in naseje s trdom, v potu obraza, dobro seme, kleno zrno. A pride za njim drugi, ne sovražen tujec, domačin, in pohodi dobro seme in naseje snetljivo, ljulko. Tudi zaradi tega ni sreče v mnogih domih po širnem svetu in v mnogih v ozki naši domovini.

Vedi Bog, kaj je s srcem človeškim, kaj in kako z njegovo ljubeznijo. Vedi Bog, zakaj deli dostikrat ljubezen s tako neenako, strankarsko mero. Vedi Bog, zakaj se odpira enemu na stežaj, a se skrbno zapira drugemu, ki mu je enako blizu kakor prvi.

Tako je bilo s srcem Tratnikovim. Videli so vsi, da je dajalo s strankarsko, krivično mero. A kdo bi mogel povedati, zakaj je delilo tako?

Spomnil se je morda kdaj nenadoma krivice, ki jo je storil prvi ženi, ko ji je kratil dolžno ljubezen. In vzljubil jo je zdaj, po smrti, in jo je ljubil v njenem otroku, v Petru. Mogoče, da ga je ljubil le zato, ker je videl v krepkem, svojeglavem fantu, ki ni imel ne ene poteze rajne matere ne v licih in ne v duši, pomlajenega samega sebe, oživiljenega nanovo. Zaiskrilo se mu je oko, ko je gledal sinčka, še povsem majhnega, kako vzdiga ob vodnjaku vedro vode brez napora. Od presenečenja in ponosa mu je drhtelo srce, ko se je razsrdil nekoč fante nad grizljivim psom in je popadel v jezi žival za grlo in jo je davil, ne meneč se za nevarnost. Neke pomladi je porezal iz same porednosti v vrtu mlado drevje. V prvi jezi je pograbil oče bič in je pretepel hudobneža, da mu je trepetalo vse mlado, krepko telo. Hropeč glas se mu je izvil zdaj zdaj iz grla, kakor bi ga hotelo zadušiti. A glasno ni zakričal, usmiljenja ni prosil. Toliko svojeglavosti, toliko moči in ponosa je bilo v njem — pravi zarod Železnikov. A iz oči so mu švigali žgoči bliski na očeta, roke so še mu stiskale v pest. Kipela je v njem kri Tratnikov in Železnikov.

To je prijalo očetu. Črez četrto ure je šel po dvorišču in je našel sina sedečega na panju za drvarnico, mirnega kakor kip iz marmorja, zročega mrko in mračno pred se. Postal je, nežno ga je pogladil po licih in po laseh.

„Le miren in priden bodi, saj si moj!“

S tako mehkim glasom je govoril morda komaj enkrat v letu ženi in mlajšima otrokoma, morda še enkrat ne. A glej, deček je vstal, se je odvrnil jezen od očeta in je šel počasi črez dvorišče, roke v žepu, zroč venomer v zemljo pred se. Na hodniku sta zidala

Vendelin in Vilma stolp. Prevrnil jima ga je z nogo in ne da bi izpregovoril besedo, je pograbil kamenčke in jih je zmetal vse skozi okno.

Otroka sta glasno zajokala. Iz sobe je prihitela mačeha, a Petru res ljubeča mati.

„Ali te ni sram, Peterček?“

Niti pogledal je ni. Le zardel je v lica in po vsem čelu gor do las.

„Kako hudoben otrok si.“

„Nisem več otrok!“

Zavpil je sirovo, kakor bi govoril z deklo, in jo je pomeril s sovražnim pogledom.

Marija je prebledela od bolesti in od jeze. Udarila ga je, a rahlo, skoro boječe. Zakričal je, kakor bi šla smrt mimo njega in bi mu segnila s sovražno roko po srcu. Glasno ihtoč je hitel po stopnicah in na dvorišče in je vpil, da ga mama hoče ubiti. Takoj je prihitel oče. Nežno je pobožal sina po licih, obrisal mu je solze in ga je tolažil z mehкими besedami.

„Pa se je izogibaj, mačeha, če te nikakor ne mara.“

Enkrat tako, drugikrat tako, vsa leta enako.

Tako je pogazil oče seme, ki ga je sejala mati z ljubečim srcem, skrbčim za Peterčka kakor za lastno kri, lastno meso. Tako je bohotno pognal plevel. In oče je zalival dan na dan. Roka materina pa je bila preslabotna, da bi prijela krepko vse škodljive kali in bi jih izruvala s koreninami. Brez moči je bila proti soprogu, odkar je stopila v njegovo hišo.

V letih, ko je pomladi dežja v izobilju, preveč celo, je v poletju suša, da je žalost in gorje v deželi. Tako na Trati. Vsa ljubezen očetova je rosila na prvo-rojenega, a Vendelin, Vilma in Tinka so trpeli sušo in žejo in pomanjkanje in glad.

Stari župnik, ki je gledal s skrbnim, od življenja in izkušenj poostrenim pogledom po vsi fari, v vse hiše, v vsa srca svojih, je čutil čestokrat žalost in skrb, ko je pogledal na Trato. Oglasil se je včasih, idoč na izprehod, v hiši med topoli, srečal se je včasih z Železnikom kje na cesti, včasih je prišel Tratnik po opravkih k njemu. In stari mož, skrbč za vse, trpeč z vsemi, hoteč vsem dobro, je napeljal z mirnimi,

obzirnimi besedami, kakor je bila njegova navada od nekdanj, pogovor na ljubezen, ki bi naj osrečavala vsako družino, ki jo je dolžan vsak oče svojcem.

A glej ob kamen je zadel.

„Moja pravica je, če imam enega rajši nego drugega“ — je odgovarjal odločno Železnik, ki je čutil takoj, kaj hoče župnik. Ker vest je govorila isto, kar stavec, vest je očitala tudi mnogokrat. Zato je bilo treba odločnega in glasnega odgovora, da jo prevpije.

A župnik je govoril za zatirane in trpeče, zato ni utihnil ob prvem odporu. Ne, beseda njegova je postala ob odporu močnejša in krepkejša; krepilo jo je usmiljenje in sočutje.

„Vaša pravica? Morda! A kje je pravica božja, kje je naravna pravica, kje pravica otrok? Vstali bi lahko zapostavljeni, opravičeno bi smeli vprašati: Oče, ali nimamo pravic tudi mi, tvoje meso in tvoja kri, del tvojega življenja, pomlajenega v nas?“

Tedaj se je obrnil Tratnik in je odšel molče svojo pot, z nevoljo v srcu. Dolgo je zrl za njim stavec, je sklonil naposled glavo in je šel tudi svojo pot, z bridkostjo v srcu.

„Iz rodu Železnikov . . .“

Prišel je včasih na Trato tudi stari učitelj Močnik; srečala sta se s Tratnikom na cesti; našla sta se v gostilnici nekolikokrat v letu. In kdo v fari ni vedel, da govori stari učitelj z vsakim najrajši o deci, celo o tuji, kaj bi ne govoril s Tratnikom o njegovi lastni!

„Vendelin je priden, miren in zelo nadarjen. Za šole bi bil.

„Priden in miren? Morda! Kakor gospodična je, iz sladkorja. In nadarjen, pravite? Sanjar! Knjiga s slikami mu je ljubša nego Trata in vsa Poljana. Nič naše krvi ni v njem, nič železa. Stal bo vse življenje ob strani in bo gledal na cesto, kjer se pehajo ljudje, da dosežejo kaj. Ne bo si upal v gnečo, da si pribori ugoden prostor med množico z brezobzirnostjo, z lakti in z udarci, če treba . . . Torej naj gre študirat!“

Tako ga je vrgel komaj desetletnega v tuji svet, brez ljubezni, ne z blagim namenom. Mati seve ga je pustila v tujino z lepim upanjem, da najde v širnem

svetu ob svojem času boljšo srečo, kot bi mu jo mudil dom. Ker srce materino upa za svoje drage vedno in povsodi najboljšo.

Z mrzlim srcem je pošiljal oče denar za sinom, kakor bi mu hotel s tem odkupiti pravico do doma. Izuči se naj, ali povedano odkrito: postane naj tujec — gospod ali hlapec v tujini, vseeno.

In v tem je tičala velika krivica: oče ni poslal sina v tujino zaradi njegove sreče, poslal ga je od doma, da mu s tem vzame dom.

Vedel ni nihče, ne oče, ne mati, ne Vendelin, kako se še kaznuje ta zločin. A usoda, ki je sedela onega jutra, ko je stal navsezgodaj voz pred hišnimi vrati, da odpelje sina hiše v tujino, in je pisala v cestni prah pred se čudno zamotana znamenja, je videla in je vedela vse. Zato je bil tako teman njen stari, nagubani obraz, ko je zdrčal voz iz dvorišča in je hitel dol po cesti, v tuji svet.

Ni odpiral oče na široko srca, ni delil v obilici ljubezni tudi Vilmi ne in ne Tinki, najmlajši, najkrasnejši.

„Popolnoma mati sta! Tudi ne bosta za življenje. Cvetita res, a odcvetita in se osujeta in umreta, in nihče ne bo imel koristi od njih.“

Tako je stopal pristranski sejalec po njivi življenja, med brazdami povsem še mehкими, čakajočimi klenega zrna in oživljajoče rose. In je sejal na eno stran iz polne roke, a zrno je bilo snetljivo; na drugo stran se je ozrl komaj, brez ljubezni.

Kaj je pomagalo potemtakem, da je Marija, močna sicer v materinski ljubezni, a vendar slabotna v primeri z možem, oslABLJENA tudi od trpljenja, zajemala z obema rokama in je sejala na vse strani! Morda bi vzknilo seme, vsejano z ljubečo roko, z ljubeznijo materinsko oplojeno in negovano, celo na skali, pri Peterčku, a glej, nenadoma je prišel za skrbečo sejalko večer; sredi dela jo je zalotil, ko je bilo opravka še v obilici. Sredi na njivi, sredi med skrbmi in delom ji je prišla naproti resna žena, močnejša nego sejalka, močnejša celo nego materinska ljubezen sejalkina. Prijela jo je za roko sredi dela in jo povedla s seboj, da si odpočije od dela in od truda in od vseh bridkih prevar.

Zgodilo se je to poldrugo leto pred smrtjo župnikovo, ko je bil star Peter polsedemnajst, Vendelin še ne povsem trinajst, Vilma deset in pol in Kristina devet let.

Res, žalostno je bilo v belem domu šestokrat, a nikoli tako žalostno kakor ob dnevih, ko je ležala mati med trepetajočimi svečami v veliki sobi v nadstropju. Srca vseh je tiščalo breme, a najtežje srce Katrino.

„Skrbi za deco, Katra, za mlajše posebno. Vem, bolj bodo zapuščeni nego najrevnejša deca v vasi . . . Bodi jima mati ti, Katra!“

S tisto uro, ko je sprejela oporoko umirajoče, je leglo breme, ki sta ga nosili do tedaj obe, mahoma na rame Katrine. A te so bile slabotne, upognjene od starosti.

Tako je stopila starka na njivo, v stopinje gospodinjine in materine, da nadaljuje njeno delo. A ni še pričela in že se je ustrašila, že je skoro obupala.

Kje naj seje?

Peter ji je odtujen docela. Bival je že večinoma pri stricu, lesnem trgovcu. A ko je prišel domov, ji je kazal vedno, da je ne mara, da jo prezira. In zdaj po smrti mačehini pač ne bo bolje, slabše morda. Glej, kamen, ki ne vzkali na njem seme, tudi najboljše ne.

Kje naj seje?

Vendelin je prišel k pogrebu. A oče in Peter sta se vedla proti njemu neprijazno, in je odšel še na dan pogreba.

Kako in kaj mu naj potemtakem govori, kako naj seje?

Kje naj seje?

Vilmo poglej, Katra, poglej Kristino! Glej, prostrana plan, mehko polje, njiva, zorana sveže, čakajoča v deviškem trepetu. Tukaj sej, Katra! Tukaj skrbi, Katra, da ne prilete ptice od vseh štirih vetrov in ne razneso semena, vsejanega že od matere, in ostane njiva pusta, prazna in smrtno žalostna. Tukaj čuvaj, da ne pride satan, ko bo njiva nezastražena, neobvarovana, in ne naseje ničemne ljuljke med pšenico . . .

V skrbi in v strahu je sklonila glavo in je šla na delo. Vedno breme je čutila na ramah od tistega dne, vedno težko odgovornost.

Resnično, gospodar ji ni lajšal bremena. Skrbel je pač za Petra, ki ga je izročil bratu, gospodu, da naredi fanta tudi gospoda. Za Vendelinom je pošiljal denar s kratkimi, suhimi pismi, kakor bi pisal neljubljenemu pastorku. Vilmo in Tinko je pobožal, ko je bil praznik v njegovi duši — in resnično, bil je redkokdaj — po žametastih licih, po zlatih laseh.

Več ljubezni ni imel; ne več skrbi, izvirajoče dan na dan nanovo iz vedno se nanovo oživljajoče ljubavi.

In v tem je bilo žalosti mnogo in dovolj . . .

X.

Resnično, vse leto ni takega nemira v srcih človeških kakor v dneh pričakovanja, da se odpro širom vrata nebeška, in stopi na grešno zemljo Edinorojeni, Rojeni v hlevu, Veliki in Močni, Ponižni in Ponižani, Trpeči in Odjemajoči vse trpljenje.

Teden pred Božičem je poslalo nebo nov sneg in je odelo svet v svečano prazniško obleko za sveti, blagoslovljeni in blagoslov roseči čas. Ko je nehalo snežiti, je pritisnil hud mraz.

V čudovitem, brezglasnem pričakovanju je drhtela zadnje dni pred prazniki vsa природа božja, gore in doline, travniki in lehe, njive, hraneče v sebi skrito in skrivnostno klijoče življenje, gozdovi, kakor nevesta, pričakujoča v sladkem nemiru ženina pred poročno uro, z deviško obleko odeti, obsipani z biseri, ki so blesteli in se lesketali, ko je pogledalo s svetlim očesom proti poldnevu solnce skozi megle, kakor bi že gorele na stoterih vejah neštete božične sveče, zastrite s polprozorno srebrno tančico, drhteče nalahko, kakor v lepem snu . . .

In ko je drhtela v nemirnem pričakovanju vsa природа božja od vzhoda do zahoda, kako bi ostale pač mirne večno nemirne duše človeške!

Nemira je bila polna tesna soba vdovina, nemira in pričakovanja polna mlada srca otroška.

„Mama, Božič pride, blagi sveti Božič! —

Kaj nam prinese, mama? . . . Jabelk in orehov — pravi sosedova Vilma . . . Potic — misli Tinka . . . Suknjico in tople nogavice — trdi striček Florijan . . . Mene vedno zebe, mama . . . Dajte, povejte, mamica, kaj nam prinese sveti Božič . . .“

Sevale so nedolžne mlade oči in so strmele v pričakovanju v mamino in skozi okno na cesto.

A glej, kaj je zrlo tako otožno oko vdovino? Čemu je drhtela tako nemirno medla njena roka? Ta roka bi pač rada vse nasitila in oblekla gorko in toplo; sipala bi z radostjo najkrasnejša darila v naročje ljubljenim, a ni imela ničesar.

A kdo je meril nemir kovačevke, nemir brez mere in meje? Kdo ga je videl, kdo ga je slišal, ko je vpilo srce in je prosilo: „Kristus, v revščini rojeni, usmili se moje revščine! Privedi jih nazaj, vrni mi jih na sveti večer vsaj!“

Kdo je slišal njeno žalost, kipečo iz srca do nebes, ko je klečala v samotnih urah pred oltarjem žalostne Matere . . . „O mati usmiljena, ki si rodila v veselju v sveti noči, ozri se na me. Glej, radosti polna bodo vsa srca ob tem blaženem večeru, a moje srce — glej, prebodeno z bridkostjo od vseh strani do najnižjih globočin, tvojemu prebodenemu slično! Usmili se . . .“

In v čigavem srcu je bila še nemira polna in obilna mera? Ali ne v srcu Nandetovem? In to ni bil le nemir radostnega pričakovanja, ne, skrb je bila v tem nemiru, in strah, dasi pritajen, siloma zakrit.

„Ko bi bilo že končano!“

Globok je bil vzdih, iz žalosti in iz upanja porojen. Zakaj oživel je spomin na prejšnje dni, na brezskrbne in vesele prošle božične praznike. Vstala je v srcu čudna misel: Nande, pusti vse, vse vrzi v stran! A škodoželjno skušnjavo je videl v takih mislih. Zato se jim je uprl, odgnal jih je daleč od sebe. Krepka volja je bivala v majhnem telesu. Zmagovala je spet in spet; spet in spet je vstajalo nanovo krepko upanje, umrlo za hipe.

Tako je rezljal stolec dan za dnevom. Ob večerih pred prazniki je zabijal zadnje klince.

In Tone, zoprnik Nandetov? Kaj se je godilo v srcu Tonetovem? Ker oči njegove so se nasmihale skrivaj in so pomežikovale skrivnostno in škodoželjno, ko je zrl včasih za Nandetom, stopajočim po dvorišču v težke misli pogreznjen.

In kaki so bili pogovori, ki jih je imel Tone zadnje dni pred prazniki z Lahovim Jakcem, malim hlapcem pri Jelencu, gostilničarju na Gornji Poljani, še hujšim nasprotnikom Nandetovim, nego je bil Tone sam? Nande ga je izdal, ko je prinesel nekega poletnega večera na travnik, kjer so pasli konje, veliko steklenico žganja. Nandet se je studilo žganje, sumil pa je tudi takoj, da je ukradeno. In zatožil ga je pri gospodarju. Odtod in od tedaj sovraštvo.

Čudna je morala biti skrivnost, ki sta se razgovarjala o nji, zakaj vsakikrat, ko sta se razhajala, sta se smehljala zagonetno in zlokobno.

A čim bolj so se bližali prazniki, tem bolj je oživel gospodar. Oči so mu postajale prijaznejše, mladostna živahnost se mu je razlivala čez obraz. Za praznike, že za Tomaževo, je pričakoval brata, ki je obljubil, da praznuje god na Trati, in Petra, prvorojenca. Pride na počitnice pač tudi Vendelin; a njega se je domislil oče komaj in je pozabil v istem trenutku spet na njega.

Tem več sta mislili na brata, dragega in ljubljenega, Vilma in Tinka. Polne tople sestrinske ljubezni in nemirnega hrepenenja so bile njune misli. Vedeli sta, da pride brat šele na sveti post; a navzlic temu sta pogledovali dan na dan ves teden poprej neštetokrat dol po cesti. A ko je mineval dan, ko je prihajal z velikimi, tihimi koraki čez gorovje zgodnji mrak, a Vendelina ni bilo, so jima postale oči resne. Res, ne more še priti, ima še šolo. A pričakovanje je bilo predolgo, tako mučno je bilo že, da sta upali dan na dan nečesar izrednega, nenavadnega, čudeža, ali vedi Bog, česar, kar ga privede domov pred določenim dnevom.

Tudi onstran ceste, pri Dolinarju so pričakovali vrnitve Ivanove, ki je hodil to leto v četrto šolo. Študirat so ga poslali leto za Tratnikovim Vendelinom.

Od vekomaj je bilo pri nas tako in ostane tako vekomaj: premalo je zemlje pri nas, da bi ostali vsi

na nji. Stali bi krepko in močno kakor vkopani v njo, v svojo mater, v svojo domovino in v last svojo. A premalo je je, zato morajo v tujino, da dobe kruha od tujine.

Od nekdanj tako in bo vekomaj. Tako je bilo tudi pri Dolinarju. Dva sina — kje bo zemlje za dva, kje kruha? Dokler živita oče in mati, daje zemlja še vsem dovolj. A umreta, in glej, čudo, že je pretesen prostor za dva. Eden se mora umakniti! Gre in postane — hlapec. Zato naj gre poprej in naj postane gospod v tujini, da ostane drugi gospod na domači grudi.

Dolinar ni vrgel sina v svet s srcem brez ljubezni, češ: v tujino z njim, naj postane hlapec ali gospod, vseeno. Ne, poslal ga je v tujino iz ljubezni, skrbeč za prvega in skrbeč za drugega. Navrh, glej, je gledal dan na dan na njegovo ponižno hišico ponosni dom Tratnikov, lesketajoč se v solncu, smejoč se na široko kakor bi se smejal rejeni obraz Tratnikov: kaj ti, revež, berač! Berač ti in tvoja deca!

Ozrl se je Dolinar preko ceste na Trato in je videl jasno zasmeh, in duša je slišala razločno zaničljive besede. In v srcu je vstala bridkost, porodila se je trpka misel: njo mi je vzela, ki sem jo ljubil s prvo, zato tako plamtečo ljubeznijo mladega srca, in glej, še zasramuje me, v obraz mi očita siromaštvo, da bi odtujil še bolj njeno srce blagim spominom na nekdanje dni.

Bridkost je napolnila srce. A čestokrat rodi bridkost velik upor, gneva poln, neupogljiv in gazeč vse ovire. Najčešče v srcih, od narave mehkih, če se jih rani pregloboko. Tako v srcu Dolinarjevem.

„Berači? — Res, bogatini ne, a poštenjaki. A kar zmoreš ti, zmorem tudi jaz. Če treba delati vse noči brez počitka in brez pokoja: tudi moj sin bodi študent in gospod!“

Tako je šel Ivan v tujino. A glej, ljubezen je šla z njim in za njim; ljubezen ga je iskala v tujini čestokrat; ljubezen je čakala hrepeneče: ali se vrne kmalu...?

Tem večja je bila ljubezen, tem večje hrepenenje, odkar sta imela Dolinarjeva Ivana samega. Ko je bil v tretji šoli, je zbolel Lojze nenadoma na legarju in

je umrl navzlic zdravniški pomoči. Žalostna samota je nastala z njegovo smrtjo v hiši. Poslušalo je uho, čakalo je srce, da zasliši vesel mladosten smeh, a glej, molčala je vsa hiša. Čakalo je srce, prisluškovalo je uho, da zasliši v veži nagle drobne korake, a spet je zaman čakalo srce; poslušalo je uho, a ni zaslišalo ničesar. Begalo je oko po sobi: kje je ljubljene? Kdaj se odpro duri in pride in se nasmehlja, stoječ še na pragu? Gledalo je oko, a ni zagledalo ničesar. Prazna, pusta je bila vsa hiša, izumrla, ker je umrlo mlado življenje, mlado veselje.

Kaj zdaj? Ali vzeti Ivana domov, da postane gospodar, kmet? A glej, že je pričeta pot; kažipot kaže naprej; ali bo prav in dobro, če se postavi mladega popotnika na drugo cesto, in se mu odkaže nasproten cilj? In mnogo denarja in truda je že stalo učenje! Ali naj izbrišeta iz dolžne knjige življenja ves ta dolg? In iz src naj izbrišeta vse sladko upanje na boljšo bodočnost, iz treh src v enem kratkem dnevu?

Fant ima veselje do šole. Ali ga bo veselila pač domačija, gospodarstvo, trud v dežju in v žgočem solncu, dan za dnevom, leto za letom?

V imenu božjem: nadaljuje naj! Prazna je sicer hiša, pusta in žalostna. A kdo ve: morda posije še solnce v njo, morda se oglasi še v nji nežen otroški jok. Še stopa upanje s tihimi koraki po sobi, še se dotika src z mehko roko. A če bi varalo upanje, pomore jima Ivan na stara leta! Polni prijetne zavesti sta bili srci: sin ju ne pozabi, najsi se popne še tako visoko. Torej v imenu božjem!

Tako je ostal Ivan v šoli.

Čim bolj je celila rana, zadana Dolinarjevima z izgubo Lojzetovo, tem bolj je polnila srci ljubezen do Ivana. Zato težko pričakovanje, odtod tako veliko hrepenenje.

Že teden dni pred prazniki je pripravila mati posteljo. Jokala je, ko je rahljala blazine. Mislila je na pričakovanega in na izgubljenega. Sladkost je bila v srcu ob misli na živega, žalost in bridkost je rodil spomin na spečega večno spanje. Odprla se je nanovo stara rana, zaceljena za silo, in goste solze so polzele

po licih . . . Vsak dan je obrisala polico, da položi na njo knjige, ki jih prinese morda s seboj. Že ga je videlo hrepeneče srce stati sredi sobe, slišalo je že njegov hod po izbi; ker velika je bila ljubezen, ki ga je pričakovala in ga je klicala, naj pride kmalu.

Po cesti je prišel pot Florijan in je prinesel pisma. Tratnik se je razveselil: na dan pred Tomaževim prideta. Zapovedal je takoj, da se pripravi in uredi vse potrebno.

Takoj po zajtrku pred Tomaževim je vpregel Tone v sani, lahke in lepe, skoro še nove. Gospodar je prinesel lastnoročno tople odeje in jih je razgrnil na saneh. In sedla sta in sta se odpeljala v trg.

Vrnili so se v noči. Trata je bila še jasno razsvetljena: čakali so. Stopil je zdaj ta zdaj oni na prag, vun na dvorišče, in je poslušal. Vse tiho in mirno, le noč sanja in se giblje in stopa z neslišnimi koraki mimo, hiteč v večnost.

Nande je pričakoval najbolj nestrpno. Vstal je morda že desetokrat in je šel iz sobe, a se je vrnil v istem hipu.

„Gredo! Kragulčki zvenijo gor po cesti.“

Vsi so vstali. Andrej je vzel svetilnico. Grede mimo kuhinje je zaklical: „Peljejo se!“

Prišli so iz hiše, in že so zavile sani s ceste in so postale pred Trato, tik pred pragom.

Peter, oblečen po gosposki, z majhnimi brki, je skočil prvi s sani. Za njim je izstopil oče. Stric Tomaž, ves zavrt v odeje, se je zganil leno, je zastokal s piskutavim zaspanim glasom, a vstal ni.

„Pomagaj, Matevž!“

Tratnik mu je pomolil obe roki, Peter je odvijal odeje, pristopil je še Tone, stari Andrej je dvignil svetilnico višje. Šestero rok je prijelo debeluha, ki je ječal venomer s tankim, otroškim glasom. Malone dvignili so ga iz sani kakor hromega bolnika. Stopali so v vežo, a vsi domači so videli, da je hoja vseh negotova.

„Vsi pijani!“ — je mrmral polglasno Nande, stoječ ob konjih in zroč z mračnim pogledom za njimi. Nenadoma ga je sunil Tone v rebra.

„Pomagaj, lenoba!“

V hlevu je klel Tone in je zabavljajal neusmiljeno proti Andreju, ki je prišel pomagat izpregat; za Nandeta se ni menil.

„Na kolodvoru smo ga tudi morali djati na sani. Še segnije od same lenobe.“

„Dolgo ste se vozili.“

„Pripeljal se je že dopoldne, a pili so do noči.“

„Tudi ti se nisi postil, kakor vidim.“

„Čemu? Če pijejo oni, ali naj stojim jaz vse popoldne ob vodnjaku?“

Andrej ni odgovoril. Drgnil je vroče konje in je strmел mrko in mračno pred se.

Ko se je vračal iz nadstropja, kamor je nesel Tomažev kovčeg, je naletel v veži na polpijanega Petra, ki je držal Jerico za roko in ji je božal lice. Ko je opazil prihajajočega, je izpustil dekle, ki je hitelo preplašeno v kuhinjo.

Postal je in je pogledal fanta s pogledom, plamtečim od jeze. Peter je vprl drzno oči v njegove in se je nasmehnil zaničljivo. Nobeden ni izrekel besedice, a čutila sta, da si stojita od trenutka nasproti ljuta sovražnika, boreča se za lepo, čisto dušo.

Andrej je molčal, a misli so mu hitele gor v hribe, kjer živi sestra, vdova revnega oglarja.

„Izročila mi jo je s telesom in z dušo . . . ,Čuvaj jo ti, Andrej, jaz je ne morem več. In glej, najmlajša je, dete še, in najljubša mi. Umrem, če bi se izgubila . . . Sprejel sem njeno dušo in vrnem jo čisto in sveto. Na moji vesti je — kdo se je upa dotakniti!“

Zravnal se je. Oko mu je bliskalo. Čutil je v starem srcu moč, da se postavi v bran vsemu svetu za dušo, izročeno njegovemu varstvu, njegovi vesti . . .

XI.

Kakor hiša svetopisemska ki se je vrnil v njo sin, izgubljeni in zopet najdeni, je bila razsvetljena Trata dolgo v noč.

Nande se je vrnil iz hleva, slabovoljen, skoro zbezan. Pred hlevom se je zadel ob Andreja, strmečega zamišljeno v noč. Gledal in mislil je gor na hribe,

proti koči sestre in matere, živeče napol v skrbah za dete, izročeno tuji hiši, napol mirno v sladki zavesti: Andrej čuva nad njo z vestnim očesom, s skrbečo in ljubečo dušo.

„Ali se hočeš poigrati z menoj, paglavec?“

Neprijazno je sunil od sebe Nandeta, da se je začudil fant nad starcem, sicer mu vedno naklonjenim.

„Saj vas niti videl nisem.“

Vtaknil je roke v žep in je šel s počasnimi koraki črez dvorišče.

„Vse narobe, povsod nesreča. Radoveden sem le, kakšna nezgoda se mi pripeti pri polnočnici.“

Skoro docela je bil uverjen, da bo nesreča. A vedel je: pot do velike sreče se vije vedno skozi zapreke in nezgode in vedno po strmini.

Prišel je mimo kuhinje, ozrl se je v njo, a ni bilo notri ne Vilme, ne Tinke, in je šel mimo; ker za druge se ni brigal.

Takoj za njim je prišel Andrej. Postal je pred pragom in je pogledal v kuhinjo, in pogled mu je bil teman in skrbi poln. Jerica, stoječa ob ognjišču, se je ozrla naglo proti durim in se je vznemirila in je povabila pogled. Ker nemirno je bilo v njeni duši, kakor če pade kamen v čisti studenec in vzvalovi gladko in mirno površje. Zveneale so ji še glasno v duši mladega gospoda sladke besede: „Ah glej, kako srčkana punčka . . .“

Globoko k ognjišču je sklonila vznemirjeni, zardeli obraz. Stric je strmел v njo, in skrbi polni pogled se mu je omilil: „Ne, predobra je, vsa čista.“ Tiha prošnja je vstala v srcu in je prosila iz oči: „Jerica, glej, da ne vržeš v blato bisera . . .“

Dekle ni upalo pogledati proti durim, stricu naravnost v skrbno preseče oko. A duša je slišala tiho prošnjo; razžalostilo in obenem razveselilo se je srce.

„Ve, da nisem kriva. Neobsoja me . . .“

V gosposki sobi je bilo veselje, kakor bi bil že nocoj sveti večer. Le manj sveto je bilo veselje, le več posvetnega, več človeškega je bilo v njem: veselje ljudi, ki jim je večer vsake dobre pojedine sveti večer, ki pa gredo na sam sveti večer rano spat, ker jim je dolgčas ob radosti, lijoči iz neba v blaga, sveta srca.

V njihova ne lije radost — ker kje je svetost, kličoča blagoslov iz nebes?

Katra je nosila večerjo na mizo, vino je prinesel gospodar sam. Iz velike peči je lila prijazna toplota po sobi, lila je v lica, da so rdela, lila je v srca, da so se razgrevala bolj in bolj.

Na častnem sedežu je sedel Tomaž, okrogel kakor sod, rdeč v lica. Po prvih treh čašah starine, ki jih je izpil naglo drugo za drugo, da se ogreje, kakor je rekel, mu je zacvetel nos in se je zazdel še ogromnejši. Oči, skoro povsem zalite z mastjo, so se ozirale leno po sobi. Ko je pil ali je vzel v usta posebno tečen kos pečenke, je zamižal, da je užival bolj nemoteno, z večjo zbranostjo.

„Fant, kaj, fant. Peterček? — Da, iz tega bo kaj! — Zaupaj v me, Matevž! Vzgojim ti ga povsem po sebi . . . Zaupaj mi!“

Govoril je pretrgano, s tankim glasom, vzdihovaje, kakor bi ga govorenje silno utrujalo . . . Žive ljudje v naši domovini, ki jih utruja vse razen dobre jedi in izborne pijače. In ti sede najčešče na častnih sedežih in govore imenitno, v meglo veličanstva, visokosti in učenosti zaviti. In glej, čudo božje, poslušajo jih pozorna in strmeča ušesa, globoko se jim klanjajo gibčni tilniki. Nihče ne vstane v vsi domovini, da bi jih pahnil z ogorčeno roko s prestolov v blato, kjer je njih prostor . . . Odtod mnogo gorja v naši domovini, odtod gniloba, ki se širi dalje in dalje, od zgoraj navzdol . . .

Vzradoščen je poslušal Tratnik, srečen in ponosen se je oziral od brata na sina, od sina na brata. Peter, upanje Železnikov in velik njih ponos, se ni zmenil mnogo ne za očeta, ne za strica. Jedel je s slastjo, kakor bi se postil že štiriindvajset ur, pil je kakor kamnosek, ki je vihtel kladivo ves dan v razbeljenem kamnolomu. Slišal je komaj, napol, kar sta govorila oče in stric. Misli so mu blodile drugod, a ne daleč od tod, v kuhinji so se mudile. Že ko so izstopali iz sani, mu je zagledalo oko najpoprej Jerico. Stala je za Andrejem. Ko je privzdignil starec svetilnico, da posveti na sani, se je razlila luč čez vse njeno polno in vendar vitko telo, čez sveži njen obraz.

„V resnici, prijetno dekle!“

Začudil se je v istem hipu, da se je zmenil tako malo za njo poleti, ko je bival nekaj časa doma. Obžaloval je svojo zanikrnost.

Zaostal je, ko so šli drugi v nadstropje in je zadržal dekle s silo, ko je prišla iz kuhinje in je hotela iti v družinsko sobo. Polpijan in razvnet od odpora dekletovega, ki se je branilo njegovega laskanja, ni slišal prihajati Andreja.

„Res, prijetno dekletce!“

Mislil je na njo ves čas med jedjo. A misli njegove niso bile prazniške in svetonocne.

„Le ko bi starca ne bilo!“

Domislil se je temnega, zlo obetujočega pogleda starčevega; tiha jeza, pridušena, ker nezmožna, mu je napolnila srce.

„Ah kaj, hlapec! Pokažem mu, kdo je gospodar na Trati.“

Ni maral Andreja že od nekdaj. Bal se ga je v prejšnjih letih bolj nego kogarkoli v hiši. Domislil se je ta večer spet, kako je zalučal nekoč v jezi vanj kos opeke. A hlapec ga je prijel in ga je pretepel, kakor ga ni tepel nikdar ne oče, ne kdo drugi. Kriče je hitel tožit očetu. Ta je šel takoj ves razljučen v hlev, da ozmerja hlapca.

„Prepovem ti v bodoče za vselej tako neusmiljenost in sirovost proti slabotnemu otroku,“ je končal jezno pridigo.

Tedaj se je postavil Andrej tik pred očeta, je pokazal krepke, od dela začrnele, razkave roke in je odgovoril mirno a odločno:

„Vse življenje so delale te roke za Trato. Na teh rokah sem nosil tebe, in če si bil preobjesten, sem te zlasal z njimi. In če postane drzen sin, ki ga ljubiš slepo v njegovo nesrečo, ga zlasam in pretepem istotako ali pa — pojdem.“

Oče je godrnjal poltiho.

„Ko storim kaj napačnega, me oštej. A kar sem storil zdaj, za to mi bodi hvaležen.“

Tedaj je umolknil oče na veliko začudenje Peterčkovo. A ta se je ogibal od tedaj hlapca.

Nocoj sta se srečala samo s pogledi. A Peter je čutil, da živi v hlapcu še ista moč in odločnost. Če se približa Jerici, mu stopi nedvomno na pot z vsem širokim, krepkim telesom.

„Ah kaj, hlapec . . .“

Nemir je klujuval v srcu Nandetovem. Ni ga trpelo v sobi. Prišel je spet v vežo; ustavil se je ob kuhinjskih durih in je motril pazljivo velik kovčeg, stoječ v razsvetljeni veži.

„Kaj misliš, Jerica, kaj je v njem?“

Deklica, zajemajoča vodo iz velikega škafa ob durih, se je nasmehnila zamišljeno.

„Kaj vem jaz! Teta Katra pravijo, da stričeva obleka. Anka misli, da svilnate rute.“

Nande je pomeril za hip z neprijaznim pogledom deklo Anko, pomivajočo krožnike. Zaničljivo je zamahnil z roko.

„Anka in njene svilnate rute!“

Po stopnicah sta pribežali Vilma in Tinka.

„Kaj ne ostaneta gori!“

„Naj bodeve tukaj, teta“ — je prosila na videz nevoljno Katro mala Tinka.

„Bojive se strica, teta!“

Vilma se je stresla pri spominu na mastno, vlažno roko, ki jo je božal z njo stric.

Nande, ki se je zanimal za vse, je pogledal začudeno.

„Bojiš se?“

„Ne maram tudi denarja.“

Vilma je razprostrla na široko vseh pet prstov; tja po tleh so se razsuli krajcarji.

„Tudi jaz jih nočem.“

Po tleh, na vse strani so se zakotljali tudi krajcarji Tinkini.

Nande se je pripognil naglo in je iskal.

„Kako sta čudni! Razjezil bi se človek nad vama . . . Tukaj je eden . . . tukaj drugi . . . Na, Vilma!“

„Ne maram.“

„Pa vzemi ti, Tinka.“

„Nečem.“

Odtegnila je roko in jo je skrila za hrbtom. Nande je nehal iskati. Pogledal ji je z velikim, začudenim pogledom.

„Res ne marata, kaj?“

„Ne!“

„Pa bi jih dali meni? Vesta, na kartici za hranilnico mi manjkata zadnji dve znamki. Tako ji kupim jutri in vložim.“

„Imej! — Imej, Nande! Ne marave.“

Nande je iskal še ostale.

„Pa vama kaj naredim zato“ — je govoril veselo vznemirjen, nagnjen povsem do tal. „Moža iz snega morda? Sredi dvorišča! Velikega, večjega nego je Andrej!“

„Naredi, Nande . . .“

„Veš, Nande, morda nama poveš kako povest.“

„O palčkih?“

„Dobro. Ali o materi in o bolnem detetu.“

„Povem, seve!“ *

„In za te prazne storijce mu dasta toliko denarja“ — se je razjezila dekla Anka. — „Za en krajcar vama pove deset takih lažnjivih storijc — ta skopuh.“

Kakor sveča je stal Nande hipoma sredi kuhinje.

„Ti? Ti — kaj pa hočeš? — Kdo pa je postajal preteklo noč pod tvojim oknom, ha? Ali ni bil to Sršenov hlapec, kaj? — Zato spiš po dnevu ob delu . . .“

Anki je zdrsnil krožnik iz rok. Tiho je postalo v kuhinji, le pečenka je prasketala v ponvi. Vseh oči so se obrnile v obledelo deklo.

„Vilma, Tinka — v sobo!“

Katra ji je prijela za roke in ji je vedla iz kuhinje. Še resnejše, še bledejšje je bilo staro njeno lice, ko se je vrnila in je stala spet sključena ob ognjišču.

„Kako žalostno je v naši hiši!“

Solze so ji lesketale v medlih očeh, skrbi in žalosti je bilo polno srce. Zakaj videla je, kako malo jih je na Trati, ki bi ljubili Trato in bi delali za njo v ljubezni in požrtvovalno. Videla je, kako stopajo na stranpot duše, izročene njeni skrbi, a je čutila, da jih ne more držati nazaj od prepada.

XII.

Kdo vstane, prijatelj ali nasprotnik, star ali mlad, izkušen že mnogo v življenju, v veselju in v žalosti, ali šele stopajoč iz vedno vedre pomladi, same cvetoče radosti polne, v zdaj solnčno zdaj oblačno življenje — kdo vstane in reče z mogočno, prepričano in prepričevalno besedo: „Ne!“ — če vprašamo naglas: Kje je dom najlepše radosti? Ali ne v srcu otroškem? — Kje sije veselja solnce najbolj jasno, najbolj neskaljeno? Ali ne iz čistega, neskaljenga angelskega očesa otroškega? — Kdo vstane in zakliče glasno, brez dvomov in brez prikritega hinavstva: „Ne!“ — če vprašamo spet: Kje je za tem otroškim veseljem vir in dom in zavetje največje radosti, najblažje sladkosti? Ali ne v srcu materinem, ljubečem in hrepenečem, ko se ji izpolni ob lepem, blagoslovljenem dnevu njeno hrepenenje, in gleda iz oči v oči najdražjemu, krvi od svoje krvi, življenju od svojega življenja?

Ne vstane nihče, nihče ne ugovarja?

A če vstane kdo vsaj v tistem, napol jasnem dvomu — na Trato bi naj šel na sveti post, na sveti večer, v hišo Dolinarjevo bi naj šel onstran ceste, in resnično, ves dvom bi izginil v hipu, izbrisan iz srca brez sledu in brez spomina kakor napol pričete sanje, ko se zbudi sanjalec iz njih nenadoma in se jih ne spominja povsem nič več.

Zakaj resnično, veselje je kipelo in drhtelo v srcih Vilminem in Tinkinem, da bi se ga morali radovati angeli, njuni bratje in varuhi, ko se je vrnil Vendelin in jima je prinesel lična božična darila. Glej, ali sta porekli tedaj: „Ne marave! Nočeve!“ — O Nande, ta dan ni bilo kupčije; in če bi vzdignil vse svoje bogastvo in poštno hranilnice, daril Vendelinovih bi ne dali za nje.

In v srcu Dolinarice je bilo veselje, da se ga je lahko radostilo srce Matere, ki je rodila to noč devica, brez bolečin in v radosti rajski.

V vsa ta srca je prišel resnično Božič in je prinesel v nja radost nebeško, v obilici je rosil v nja mir božji, obljubljen srcem dobre, svete volje.

A Nande, kaka je tvoja volja, ker glej, v tvojem srcu ni miru svetonočnega! In nemir, ki je v njem, tudi ni nemir božični, drhtenje pred skrivnostni nebeskimi in čudeži svetonočnimi . . .

„Bog ve, ali se posreči . . .“

Zapel je svetonočni zvon. Zadrhtelo je po vsi dolini in se je zibalo in valovilo gor v hribe, topel, mil klic matere, vabeče razkropljeno deco na svoje srce.

Nande se je oblekel praznično. Pokropil je z blagoslovljeno vodo sebe na čelo, stolec, zavezan v robec, skrit pod zimsko suknjo, je pokropil trikrat. In napravil se je na pot, najtežjo pač, kar jih je hodila kdaj mlada noga.

Ko je stopal čez dvorišče, je stal Tone ob hlevih. Ko bi pogledal tedaj Nande pozorno v oči sohlapčeve, bi ne videl tudi v njih miru svetonočnega, ne blage, svete volje. Ker zrle so lokavo za njim, brez ljubezni, ki bi je naj bila do vrha polna to ljubezni polno, čudežno noč srca vseh zemljanov.

Zadi pod korom se je ustavil Nande, tesno ob vratih. Naval ljudstva, prihajajočega od vseh strani, od blizu in od daleč, iz ponosnih kmetskih domov in iz napól razpalih koč, je postajal silnejši in silnejši. Rivali so ga, suvali od vseh strani.

„Kaj postajaš tukaj, mali? Gor bi šel pred oltar!“

Izgubljene besede, kakor govorjene dve uri oddaljenemu. Vedel je: treba je krepke volje za življenje, sicer suvajo in porivajo človeka sem in tja vse življenje noter do groba. Čim revnejši si, tem bolj neusmiljeno, tem bolj sirovo te sune vsak. Zato treba stati krepko! Posebno nocoj! . . . Posreči se morda, in glej, vse prihodnje življenje bo kakor dolg sveti večer. Ne zadene se nihče več ob tebe, nihče te ne sune več. Klobuke snemajo z glav, prostor ti naredo vsepovsodi . . . Umiri se in stoj krepko, nemirna, drhteča duša, morda se posreči!

„Oče naš . . . Proti čarovnicam, da nimajo moči do mene, ne v cerkvi, ne na poti, ne doma, ne do telesa in ne duše: Oče naš . . .“

Prizigali so sveče. Zablestelo je po cerkvi, ki je šumelo v nji, ker se je porivala množica sem in tja.

Zazvonili so zvonovi v čudovito skladnem, v prelestno sladkem spevu, kakor zvone le v sveti noči. Duhovnik je odmolil brevir. Tišina zavlada nekaj minut, pričakovanje v vsi cerkvi; vsa srca so v višini, združena s kori angelskimi, pojočimi veličastni spev svetonočni. Zacinglja zvonček ob durih iz zakristije, v blestečem ornatu stopi mladi duhovnik pred oltar in odpre tabernakel. Zasveti se monštranca, zaziblje se kakor bi plavala na blestečih valovih; vonj kadila se razlije po cerkvi; z jasnim, od radosti božične vznesenim glasom zapoje mašnik blagoslovno pesem.

Stotera srca so drhtela po cerkvi, a ali je drhtelo katero tako nemirno kakor srce Nandetovo?

„Za srečo: Oče naš . . . in reši nas hudega . . . reši nas hudega . . . reši nas hudega. Amen.“

Ponavljal je trikrat, ker srce je bilo polno tesnobe. Četrť ure še, in pride povzdigovanje; in tedaj jih zagleda, čarovnice iz vse fare, gori ob oltarju, obrnjene dol proti vratom, nevredne, da bi zrle z zamaknjenimi pogledi v Najsvetejše. Postajalo mu je vroče, dasi so bila vrata napol odprta, ker so klečali molilci tudi na pragu in v lopi pred cerkvijo.

Orgle so bučale; sveži mladi glasovi so peli radostni kipeče pesmi svetonočne; pred oltarjem je pel duhovnik z mehkim, od vznesenosti in sreče svetonočne nekoliko drhtečim glasom; vseh srca so bila vtopljena v molitev, ki jo je pretrgal zdaj zdaj poltih vzdih, iz globočine srca prikipel, glasan včasih in bolesten, vzdih kovačice, klečoče ob oltarju Matere sedem žalosti. Ihtela je poltiho, ker glej, prosila je zaman. Dete božje ji ni poslalo za ta večer njenih, pričakovanih tako hrepeneče.

Pocingljalo je, utihnile so orgle. Zdaj je prišla tvoja ura, o Nande! — Komaj da je mogel poklekniti v gneči, nekateri so stali okoli njega in ob njem, ker je bilo nemogoče poklekniti; pred njim so klečali vsi. Stolec je postavil varno na tla in je pokleknil nanj z obema kolenoma. Glavo pa je stegal v višino, da vidi čez klečoče na oltar.

Zacingljalo je spet; duhovnik je pokleknil in je povzdignil sveto hostijo — Nandetju je zastalo srce,

oči so se mu razširile, in bilo mu je hipoma, kakor bi bilo vse pred njim zavito v polprozorno meglo . . . Obrisal si je oči . . . Kje so čarovnice? Ali jih res ni? . . . Hip še, da povzdigna duhovnik kelih, tedaj morda . . . Miruj srce, utripajoče glasno, da bi se ga lahko slišalo v vseobčni tišini . . . A kaj je bilo to? Nenadoma ga je prijala od zadi hladna roka za uho. Poškilil je za hip na stran, oči ni smel odvrniti povsem od oltarja — ni videl jasno, a resnično, prisegel bi, da je bila ta krepka roka in ta kosmata suknja Tonetova. Prisegel bi, in ne pekla bi ga vest, da je prisegel krivo. V istem hipu mu je izpodnesla nevidna roka stolec izpod nog, da je treščil s koleni trdo ob tlak in je zaječal poltiho. Obenem ga je zaskalelo na nogi ob strani; staval bi, da ga je pičil nekdo z buciko. Zaškripal je z zobmi od bolečine in od jeze in je pogledal v stran. Res, Lahov Jakec kleči takoj drugi ob njegovi levici. A glej, kako zamaknjeno vpira oči v oltar. Ali je zmožen ob ti koprneči pobožnosti take hudobije? A roke, kje so roke Jakčeve? — Ni jih še našel v gneči, že ga je zaskalelo spet, v stegno, močno in pekoče, da bi skočil pokoncu.

„Sakrament falot!“

Z vso glavo se je okrenil proti njemu star možak ob desnici.

„Ali si v hlevu, fant?“

Od zadi ga je sunila krepka roka.

„Med povzdigovanjem, pa kolne! Tak fantalin!“

„Zlasati ga je treba!“

Velika roka je pograbila na temenu za polvlažne lase in ga je dvignila za nje malone od tal. Poltiho ječanje se mu je izvilo proti volji iz prsi.

„Pustite otroka!“ — je miril mož srednjih let, klečeč ob levici.

Nande je zlezal povsem v dve gubi. Tipal je z roko po tlaku okoli sebe, a stolca ni otipal nikjer.

„Nihče drugi mi ga ni izpodmeknil nego Jakec. A poplačam mu to hinavstvo!“

Jeza in bridkost sta mu napolnili srce. V očeh ga je zaskalelo, a vgriznil se je v ustnice in je zadržal s silo solze.

„Vse brez vspeha! Brez koristi delo, trud in nemir.“
Štrmel je v oltar, v blesteči svetlobi je videl duhovnika, o čarovnicah ne sledu.

„Morda je vse samo prazna storijca.“

Pričel je moliti, a zapletlo se mu je sredi očenaša in ni mogel in vedel dalje.

„Da bi se varal v vsem? Ne, ni mogoče, da bi bilo zlagano vse!“

Rahel kes je potrkal na srce. Iz kesa in iz varanega upanja pa se je rodil trpek srd.

„Mi je mar za stolec in za čarovnice! Čemu bi pač moral dobiti denar ravno od čarovnic! Dobi se ga tudi drugod, in ni treba ne krasti, ne slepariti, ne se vznemirjati. Le delati je treba — ob cesti leži denar . . . Oče naš . . .“

Izmolil ga je lepo do konca, ni se zmotil prav nič.

Duhovnik je zapel pesem zadnjega blagoslova, mladi glasovi na koru so nadaljevali; zazibala se je monštranca, blagoslavljača množico, klečečo v ponižnosti od oltarja do vrat . . . Odprla so se vrata, temne gruče so se vsipale iz cerkve.

„Pravzaprav je dobro, da nisem videl ničesar in nimam več stolca, vsaj nimajo čarovnice oblasti do mene, in se mi ni treba skrivati. Hudo bi bilo priti iz cerkve in ne iti čez križpot, ker glej, poti se križajo na vse strani.“ — Zavihal je ovratnik, skrčil je vrat in je stopal krepko z drugimi po cesti proti Trati. Niti zmenil se ni za objestni, škodoželjni smeh Tonetov in Jakčev, ko je stopal mimo njih, stoječih ob pokopališčnem zidu . . .

XIII.

Glej, kako se je vtihotapila sredi v svetonočno radost Vilmino in Tinkino neprijazna senca, ne zaželjena nikoli, došla ob nepravni uri, ob uri in ob dneh, ko je bila radost onstran ceste, v hiši Dolinarjevi, vsa lepa, čista in neskalsjena kakor oko božje.

Vendelin je sicer prinesel darila, iz navade, iz usmiljenja morda, a ni prinesel več one ljubezni, ki je obsipaval z njo sestrici ob prejšnjih počitnicah. In kaj so pač darila brez ljubezni, tople in velike, lijoče v

mogočnih valovih iz srca v srce. Mernike zlata siplji v naročje komu, a ne daj mu ljubezni, glej, kakor nič so, brez cene, brez bleska, brez koristi . . . Ker podarjena brez ljubezni, so otemnela v očeh Vilminih in Tinkinih darila bratčeva, in v srci, čakajoči v koprnenju, vriskajoči ob izpolnjenem upanju, je legla senca in otožnost.

Že prve dni počitnic je bil Vendelin malo doma. Zahajal je na Gornjo Poljano. Nande je zvedel in je izpovedal, da poseda po gostilnicah in popiva.

„Pijančuje?“

Zavzele so se svetle mlade oči, zadrhteli sta srci, tuji hudobiji, kakor je tuj svetli dan noči.

„O Vendelin, bratec, mili in ljubljeni!“

V tesnobi in bridkosti sta klicali srci.

„Celo s Petrom sta se sprijaznila in pijančujeta skupaj.“

„A za naju nima časa!“

„O Vendelin, bratec, ljubljeni, ljubeč poprej tako gorko, ob kateri nesrečni uri je umrla v tvojem srcu ljubezen do sestic, revnih in zapuščenih!“

Grenke solze so zakalile nedolžne modre oči, ljubezni polne, po ljubezni hrepeneče, ljubezni proseče z vdanostjo in najsrčneje . . .

Na sv. Ivana dan je prišel na Trato Dolinarjev Ivan. Prinesel je deklicama pravljíčne knjižice s pestrimi slikami okrašene.

O veselja, o radosti v mladih srcih!

„Glej, Vendelin, kako krasno!“

A Vendelin, ki tisto jutro še ni odšel na Gornjo Poljano, se je ozrl malomarno na darila, povsem nič vzradoščen po njuni radosti. Ivana je komaj pogledal. Izpregovoril je z njim nekoliko besed, a ni govoril prijazno, v zadregi skoro in razdražen, kakor bi ga motil tovariš ali bi ga bilo sram pred njim.

O Vendelin, ali si pretrgal tudi s tem vez nekdanjega prijateljstva, mladostne ljubezni? Slabo ti brez ljubezni, o Vendelin!

Dan za dnem je zahajal na Gornjo Poljano. Vračal se je v mraku, z zardelimi očmi, z razpaljenimi lici.

Sestri sta ga videli prihajati in sta se mu ognili plašni in sta zbežali v izbo ali k teti Katri.

Vrnil se je v mraku. Ko je stopal mimo kuhinje, je prišla iz nje ravno Jerica.

„Oho, sladko dete!“

Naglo jo je prijel za roko in ji je ovil levico okoli pasu. Tanek, poltih glas je zazvenel po veži, v kuhinjo, kakor glas ptice, splasene iz sladkega spanja sredi noči.

Kakor bi jo pograbile močne roke za sključene rame in bi jo okrenile v hipu, se je obrnila ob ognjišču stara Katra. Upalo in usahnelo lice je prebledelo še bolj; zadrhtela so ji vela usta.

„Ali tudi ta! — O Trata! O Marija!“

Spomnila se je rajne in njene oporoke, bremena, ki ji ga je naložila v težki uri, ko se ne odreče človeku ničesar, ko je komaj viden kimljaj glave prisega, sveta in močna. Spomnila se je in je stopila naglo proti durim.

„Pusti dekle, Vendelin!“

Ni pogledal starke, trepetajoče od vznemirjenja in od nevolje, a tudi izpustil ni drhteče mladenke.

„Pusti jo! O ko bi videla to rajna mati!“

Vsa bol, ki je polnila srce in je bila velika, da bi najrajši umrlo srce, ker je ni moglo več nositi, je zaječala iz kratkih besed.

Kakor bi ga zadel močan udarec, je sklonil študent glavo, je izpustil deklico in je šel naglo v nadstropje.

S solzami v očeh, pekočimi, kakor če bi nesla k pogrebu lastno dete, je strmela Katra za njim. „Ali tudi ta? — O Trata, s prokletstvom udarjena! O deca, izgubljena!“

Kako si sejala, o Katra? Kaj si sejala, ali snetljivo seme? . . . Povzdignila je oči k Materi božji, viseči v veži, in glej, ne sence greha ni bilo v očeh, ker ni bilo sence greha v srcu.

In tako je vstalo v srcu, trpečem, a močnem ob zavesti, da je sejalo dobro seme, mehko upanje.

„Pije, nadleguje dekleta — a glej, spomin na mater mu je še svet. Morda vendar ne propade popol-

noma . . . O Kristus, usmili se! O Devica, usmiljenja polna, varuj ga ti!“

Na predvečer pred starim letom je zašumelo na Trati.

Proti večeru, v prvem mraku se je vrnil Peter pijan domov. Zibaje se je iskal po hiši Jerice. Ko je ni našel nikjer, se je napotil v hleve. Črez hip je prihitelo dekle preplašeno iz hleva, Peter za njo. A že je stal Andrej ob njem.

„Mir dekletu!“

„Stran, stavec, hlapec!“

Nande, stoječ nekoliko korakov strani od Andreja — on je poklical Andreja, ko je opazil iti Petra v hlev — je videl, kako je zardelo resno lice starčevno, kako so se mu napele žile na čelu. Ne da bi rekel še besedico, je povzdignil hlapec roko in je udaril zasramovalca s težko pestjo. Napol cvileč, napol grgrajoč glas se je zaslišal v polmraku. Kakor besen se je zagnal Peter v starca, a je odletel takoj v stran. Lotil se ga je spet, hropeč, sikajoč kletve, tresoč se po vsem telesu. A hlapec ga je pahnil še dalje od sebe.

Nande je stal kakor vkopan v zemljo. Roke stisnjene v pesti, so mu drhtele, glavo je nagibal prežeče naprej. Oči so mu plamtele, slednji žarek iz njih je kričal in bodril:

„Stric, dajte ga! Poplačajte mu nesramnost, ničvrednežu!“

Roteč se in preklinjajoč, da bi se zrušila Trata ob tem prokletstvu pač v istem hipu, če bi ne imel Bog usmiljenja z njo zaradi pravičnih v nji, je odšel Peter, ko je spoznal, da so brez vspeha vsi njegovi napadi in si ne more umiriti po maščevanju vpijoče jeze, črez dvorišče v hišo.

Zavrelo, zašumelo je na Trati: med posli, v hlevih, v kuhinji, in med gospodo v nadstropju.

Ko je sedela družina pri večerji, se je prizibal iz nadstropja gospodar, vidno napit, zaripel v lica. S krvjo zalite oči so gledale nemirno in grožeče. Katra ga je videla iz kuhinje, ko je glasno stopal mimo, in se je prestrašila in je šla, nesrečo sluteč, za njim v družinsko sobo.

Tišina je zavladovala v izbi, ko je stopil k mizi in je položil troje bankovcev in nekaj srebra pred Andreja.

„Je prav tako?“

Stisnjen, grozan je bil njegov glas, sikanje zmaja, ki se pripravlja, da ugrizne smrtonosno.

Andrej je komaj pogledal denar.

„Menda bo.“

„Greš lahko jutri ali dan po novem letu, kakor hočeš.“

„Matevž!“ je kriknila Katra. Sesela se je na klop ob peči in si je zakrila oči z rokami. A videla je vendar jasno: odhaja on, ki je dal vse življenje Trati, ki je Trati več nego gospodar sam. Kdo stopi na njegovo mesto, kdo?

Zato starkin obup, zato plašni vzkrík iz globočine srca.

„Grem takoj jutri.“

Tako miren je bil odgovor, da se je zavzel in zdrznil gospodar, mož iz železa. Resnično globoko je morala zadeti ta nehvaležnost, da se je mogel mož, navezan na Trato bolj nego sin na mater, odločiti tako naglo in mirno za ločitev.

„Ti, dekle, lahko ostaneš.“

Tedaj je vstal Andrej. Oči vseh so se vprle vanj, ko se je zravnal ob mizi kakor mladenič, vsem je zastal dih.

„Mešetar z dušami! Da bi se mi posušila roka, ki je pestovala tebe, ti morilec nedolžnosti! To imaš!“

Po tleh je zažvenketal denar, kotalil se je na vse strani. Ne ena roka se ni zganila, da ga poišče in pobere, še Nandetova ne. Tratnik je odstopil za korak, drhteč v nemem gnevu. Pri peči je zaihtel star glas.

„O Trata, zapuščena, od Boga sojena in obsojena . . .“

Drugo jutro se je odpeljal Vendelin. Šel je za en dan še v obiske k sošolcu doli v trgu. Poslovil se je na kratko, nemirno in v zadregi. Niti pobožal ni sestric po mehkih, žametastih licih.

Še tesnejša senca, še večja žalost je legla na mladi srca.

Proti večeru se je napravil na pot Andrej z Jerico. Skrinje z obleko sta prenesla s Tonetom k Dolinarju, ki je obljubil, da jih pripelje dan po novem letu v hribe, na dom Jeričine matere.

Ves dan je drhtel nemir v očeh Jeričinih: tako nenadoma je prišlo vse in zaradi nje. Tiha skrb je sevala iz oči, strah skoro. Pred materjo? A stric pove, da je nedolžna. Pred prihodnostjo? Pred potjo, zavito v mrak in v temo, a določeno ji morda že ta dan, od vekomaj morda že? V nejasnih slutnjah je drhtela mlada duša, zbudjena nenadoma in ne z nežno roko iz brezstrastnih mladostnih sanj.

Skrivna skrb je klujuvala tudi v srcu Andrejevem.

Črez petdeset let na Trati, o Andrej, in odhajaš izgnan in reven! Vse moči si dal Trati, vsa mladost je zakopana v nji, vsa krepka moška doba je vsejana v njo. In kje boš žel sedaj na stara leta, siromak, izdelan in brez moči?

A tiho, toplo veselje je trepetalo v srcu starčevem navzlic vsi žalosti, stopajoči ob njem, govoreči mu bridke besede, puntarske besede zoper Trato in zoper Tratnika.

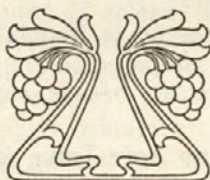
Ker glej, kaj mu hoče Trata, ko pa ima ob sebi biser, dragocenejši nego desetero Trat, desetero Poljan. Čist in neomadeževan vzame ta biser s Trate, nehvaležne in nevarne.

„Na moji vesti je bila, in čisto sem jo ohranil, kakoršno sem sprejel . . . Veseli se, o sestra, mati, skrbi polna.“

Čemu torej žalost in nemir? — Ker glej, kako je pisano? Šel je mož in je videl dragocen biser in je hitel domov z veliko naglico in je prodal vse svoje bogastvo kakor bi bilo majhno perišče malovredne zemlje in je hitel naglo nazaj in je kupil oni biser. Vse premoženje je dal zanj, ne novca ni hranil za težke dni, za dneve suše, za dneve toče, za dneve povodnji, za lakote in gladu dni. — Čemu mu vse drugo, ko pa je imel biser!

Čemu torej nemir in žalost v tvojem srcu, o Andrej. Rešen je biser, vse drugo so malovredne smeti! Na vse štiri strani sveta jih naj raznese usode veter, ni vredno, da vzdihneš, da pogledaš za njimi — vse drugo razen bisera: Trata, prijazna družinska soba v ponosnem belem domu, neskrbnost, kam ležeš zvečer, s čim se nasitiš jutri . . . Zauka naj srce, do neba naj se dvigne solnčno veselje, ker izvršil si blag, velik čin . . .

A ti, Trata, nesreči zapisana od pravične usode, obsojena na smrt, ti zaplakai naglas! Ker glej, zapuščajo te zvesti, ljubeči te z vdanostjo, služeči ti z zvestobo . . .

Drugi del.

I.

Gor in dol po deželi, na dolgo in na široko, vse križem in širom hodijo mrke žene. Sestre so, močne, iz rodu velikanov, proti katerim so ljudje pritlikavci, slabotni in nezmožni za odpor, da stopajo črez nje z lahkoto in jih podirajo igraje pod seboj. In najsi si domišljujejo še tako samozavestno, kako močno in krepko stoje, glej, pomandrajo jih večno potujoče sestre v prah v trenutku. In neovirano gredo dalje svojo pot, mračne, molčeče in brezčutne, ne meneč se za krik in vik, ne za vzdihe in za solze, ne za prošnje in ne za kletvice, izgovorjene v razjarjenem srcu, ali naglas, a dasi glasne, vendar onemogle, izgublajoče se brez jeka v časa šumenju in v večnosti valovih.

Tako hodijo po deželi: usoda, nesreča, smrt, žalost. Sreča ta, ona, popotnika; niti ne pogleda ga, po nasprotni strani ceste gre mimo njega, a glej, zavzamejo se oči popotnikove, od groze in od strahu mu vzdrti srce. Gre mimo drugega, ta, ona, dotakne se ga mimogrede, nalahko, komaj, z laktom, z rokavom črne obleke komaj, a čuj, zavzdihne iz globočine srca in zaječi kakor v smrtni težavi. Ob hiši koncem vasi se ustavi mračna popotnica. V tistem hipu, čuj, zaprasketa v slami na skednju. Tanka, svetla roka, kakor roka gorečih v vicah, se stegne iz slame gor proti senu pod streho. Dotakne se ga komaj in čuj, že šumi tudi v senu, poltiho, skoro plašno še, iskaje proste, široke poti pod nebo. Više gor ob senu tipa nemirna svetla roka, buti ob sleme, omahne nazaj, zažene se spet v njega z razdraženo močjo, tretjič, četrtič tresne ob sleme... Pes zalaja na vasi, zatuli prestrašeno in plašno... „Gori!“ — zakriči v temno noč obupan glas, polblazen od iznenadenja in od groze.

Roma po deželi njena sestra. Stopi v hišo ob cesti; čez dva dni ponese iz nje oporo hiše, palico družine: očeta. Gre preko polja, po stranski, malo obhojeni stezi, zavije v samotni dom, in glej, v istem hipu otemni solnce hiše, vgasne veselje domačih: mati, ljubeča in skrbeča do tega hipa, zatisne oči za vekomaj. Od tam zavije med smrečjem proti gradu. Tiho a samozavestno stopa med kostanji ob beli cesti. Neslišno, a s trdno nogo stopi v visoke dvorane, vsevprek preprežene z mehкими preprogami. Vnide v majhno, razkošno urejeno sobo, kjer leži in drhti v vročici mladi grajski sin. Grad in pol premoženja bi dala graščak in graščakinja, kaj pol, vsega bi dala z radostjo in bi si služila vsakdanji kruh z delom rok, nevajenih dela, samo da bi odkupila edinca smrti — zaman, že stoji smrt ob postelji in stega roko, da prereže nežno nit kratkega mladega življenja.

Tako hodijo po deželi vsevprek, mrke in mračne, obiskujejo vasi, trge in mesta. Oglase se tu, tam, nevidne, nepričakovane morda povsem, pričakovane z grozo, z bridkimi, morečimi slutnjami, neizraženimi, izraženimi morda le s tiho, boječo besedo. Tako romajo in podirajo pred seboj ljudi in njihovo srečo, njihove upe in veselje in življenje njihovo in gredo nevznemirjene, neomehčane dalje žalostno svojo pot . . .

Zazvenelo je v zraku kakor od daljnega zvonjenja, zadrhtelo je v zemlji: porajalo se je življenje — pomlad. Mirnejše je postajalo polagoma ozračje; tiše na zemlji, ker utrudila se je zemlja, ljubeča, plodeča, doječa v materinski ljubezni: a materinstvo utruja . . . Že je odhajala pomlad. Dnevi so bili vroči, večeri topli. V travi nad mlinom, malo strani od ceste, so posedali in poležavali v prvem mraku vdovina deca, včasih je prišel za nekaj trenutkov tudi Nande. Vilma in Tinka sta le zrla s hrepenenjem čez dvorišče dol k mlinu, a tja navadno niste smeli, vsaj ko je bil oče doma ne. Sedeli so, ležali napol, oprti ob komolce, in so poslušali Florijana, pripovedujočega iz življenja, ki je bilo za njim in je bilo pisano kakor obleka ciganova; iz knjig, ki so vedele vso modrost in so pripovedovale najčudovitejše historije kot najresničnejšo, neoporečno

resnico; iz lastne domišljije, ki je zašla včasih v dežele skoro neverjetnih dogodkov in čudežev, na poti, kamor mu je komaj sledila pamet in domišljija maličkov.

„A kakšna je bila pač ta hiša, striček, ki je imela v nji hudobna čarovnica zaprto mlado princezino?“

Rudolf ni mogel zamisliti dovolj jasno te čudovite hiše; ker če bi bila taka, kakoršna je njihova, čemu pač ni ušla nesrečna kraljčina? Skozi okno bi ubežala, če bi bile duri in vrata zaklenjene res neprenehoma. Ali ko bi stopila čarovnica za hip v kuhinjo in bi pustila duri odklenjene, nezaklenjena morda tudi vrata na dvorišče, glej, v tistem trenutku bi ušla. Tako naredita včasih on in Gabriel. Ni mogoče tako? . . . In okna? Ali so šipe na oknih? Zdrobila bi jih na kosce, ko bi varila starka v kuhinji čarovniške soke, in bi se splazila skozi okno in bi odbežala v gozd. Širne so sicer tiste šume in brez obhujenih stez; a morda bi ji poslal Bog na pot palčke, z leščerbami, da ji posvetijo v noči in v temi gozda, morda celo kralja palčkov, čigar zlata in demantna krona gori in se sveti kakor solnce na nebu. Že od daleč bi jih videla med drevjem, stoječe v blesku in žaru krone kraljeve, in bi se zatekla k njim zaupljivo in vsa razveseljena.

„Rešite me, moji dobri, blagi!“

Kako bi je ne rešili, ko je tako lepa, tako sladka!

„Kakšna bi naj bila hiša! Saj si vendar lahko misliš, kakšna.“

Gabriel si jo je pač mislil. Videl je vse živo pred seboj, kar je zidala domišljija in beseda Florijanova. In če ni videl, če ni umeval, je povpraševal tako dolgo in natanko, da mu je bilo vse jasno do zadnje malenkosti. To zakleto hišo krepeljcabino je videl takoj: umazana bajta, nizka, a dolga, daljša nego če bi postavil njihovo kočjo, mlin in kovačnico v eno vrsto. Po trohnobi diši v vsi hiši. Vlažno, nesnažno kamor stopiš. Okna? Majhna, zroča zločesto in grozeče kakor oči kovačeve, ko je pijan in za pretep in poboj pripravljen, ne, še hudobneje: oči čarovničine! Preplasi se popotnik in vztrepeta od mrzle groze, če jih zagleda od daleč, kako strupeno in sovražno zro v svet božji . . . Ne, iz te ječe se ne izmuzne tako lahko kakor iz

njihove hiše: ječa na smrt obsojenih je, grob. Iz tega varstva ni mogoče ubežati tako nebrižno, le z napol nemirnim srcem, kakor ubežita iz varstva materinega Rudolf in on. Vsepovsodi pazi in čuva grozno oko čarovničino, ne samo v hiši, pred hišo stopiš morda, glej, tudi tam: vidijo te umazana, hinavska okna bajtina, in čarovnica sama te vidi . . . Ne uideš, revica! Priti mora močan vitez, kraljevič iz devete dežele, da reši nesrečno, ugrabljeno deklico . . .

Lepi so bili večeri, brezskrbni, potekajoči v sanjaranju, ki je blodilo v daljnih tujih deželah, kamor je romalo začudeno srce, kamor so hitele razgrete misli — kdo bi slišal ob teh večerih tihi korak mrkih žen, stopajočih z mračnimi, zlo znanečimi pogledi mimo!

Le srce stare Katre je slutilo nesrečo. Vedi Bog, kaj je bilo, ki jo je vznemirjalo: ali prazne, penaste sanje nemirne noči? Ali izrodki oslabele stare domišljije? Ali je videlo oko res iti mimo drugim skrite in prikrite žene in je gledalo plašno od tistega hipa in je čakalo drhteče nesrečne ure?

Tudi v tisti nemirni noči ni mogla spati. Slonela je ob oknu in je strmela v noč, ki jo je razsvetlil zdaj zdaj dolg, plamteč blisk, da se je prekrizala ob njem vsakokrat. Nema je poslušala ječanje lip in topolov in žvižganje viharja ob oglih; preveč je bila že izmučena in otrpla, da bi drhtela ob bučečih, divje, nebrzdane jeze prekipevajočih besedah, s katerimi je obsipavalo razjarjeno nebo nevestico zemljo, vdano, zvesto, ne zavedajočo se greha, bolno vzdihajočo, jecajočo v grozi in v bolesti . . .

„Kristus!“

Zasvetilo se je od neba do zemlje, kakor da je švignil Lucifer izpred prestola božjega v globočino peklenško. Odrevenela je starka; na ustih, v mislih ji je zamrl plašni klic; prevpilo ga je grozno bobnenje, ob katerem je vztrepetala Trata od slemena do tal, noter do najnižjega kamena temeljnega.

V prihodnjem hipu se je zažarilo onkraj ceste. Starka je zaječala kakor slabotno dete, utrujeno od ihtenja, napol onemelo od strahu. A dvignila se je s silo in je zbrala vse moči.

„Gori! Pomagajte, ljudje božji!“

Zganilo se je v sobi dekel, zašumelo je v vrišč viharjev. Naglo so se odprla vrata hleva, na dvorišču je zazvenel med šumenjem lipe in topolov, krepki glas Nandetov:

„Ogenj! Hitite!“

Nagli koraki črez dvorišče, izgublajoči se v viharju. Prvi je hitel Nande, fant, a močan in odločen mož v očigled nevarnosti, za njim Tone in Joža, naslednik Andrejev. Preko na cesto, na dvorišče Tratino je lil svetel sijaj mogočne baklje: gorela je že vsa pricestna streha hiše Dolinarjeve.

„Pomagajte! Mrtev je!“

Za hip so postali vsi, Joža, Tone in Nande. Pred pragom, da so se sipale iskre na njo, je klečala Dolinarica, sklonjena nad temno postavo, ležečo na zemlji.

„Kaj je?“

Hripav je bil glas Nandetov, tiha groza je vpila iz njega.

„Strela ga je ubila. V istem hipu je stopil na prag.“

Globlje se je sklonila žena, ihteča in drhteča, tesneje se je privila brezčutnemu truplu. Ni pogledala na hišo, gor na streho, plamtečo visoko kakor grmada, pripravljena za pogreb mogočnega indskega vladarja. Ni slišala, kako je prasketalo nad njo, kako je ječalo in pokalo . . . Kaj ji je zdaj hiša in čemu, ko leži pred njo mrtva sreča hiše! Kaj ji bo od danes naprej, ko leži pred njo brez moči, ki jo je podpiral s svojo močjo, iz vdanosti in iz ljubezni izviračo!

Joža, štiridesetleten, majhen, a širokopleč mož, se je sklonil k Dolinarju in k ženi.

„Stran, Dora! — Ne, vstani! Tukaj zgorita oba . . . Primita, fanta. V mlin!“

Dvignili so mrliča. Groza in sila trenutka jim je dajala moči, da so skoro hiteli z njim proti mlinu. Za njimi se je opotekala vdova kakor omamljena od preobilno zavžite pijače, jecajoča kakor dete, ostavljeno samo v temi, plakajoče poltiho, ker ga je strah lastnega glasu.

Vsepovsod se je budilo življenje. Iz gornje vasi so hiteli ljudje z vedrami in s škafi. Gibala se je pač

množica rok; a niso imeli brizgalnice, in ogenj je pojema le polagoma.

Ko se je odprlo nad dolino oko božje, svetlo jutro, je bila hiša Dolinarjeva razvalina, tleča še in se kadeča. Gospodar pa je snival v mlinu večni sen, ne meneč se ne za pogorišče, ne za ženo, sedečo sključeno, z osteklenelimi, polmrtvimi očmi ob njem.

Zunaj na cesti pa so stale sestre iz rodu velikanov in so zrle z mrzlimi, brezčutnimi očmi na žalostno svoje delo . . .

* * *

Dolararja so izročili zemlji.

S pokopališča sta se vračala dva siromaka, dve žalostni, samotni srci, revni in trpeči, da bi se usmilil še grob, če bi se smel: Dolinarica in Ivan.

„Kaj sedaj?“

Že prejšnji večer, ko je prišel Ivan, in sta si pogledala prvokrat v oči, sta čitela drugi drugemu v očeh in v mislih isto vprašanje:

„In kaj sedaj?“

A izgovorila ga nista. Ni bilo časa, in bala sta se oba. Ker grenak je pogled v temno, žalostno prihodnost. A ko sta ostala po pogrebu sama, je stopila skrb tesno k njima in je potrkala glasno na srci:

„Kaj pa sedaj?“

Nista izgovorila še težke besede o prihodnosti, kar je prišel iz cerkve mladi župnik in je pristopil, samotni k samotnima.

„Pojdeta z menoj?“

Prijazno je bilo povabilo, sočuten pogled. Globoko je moralo biti srce, ki je zrl iz oči, in bogato dovolj, da deli dobrote, tolažbo in blagoslov povsodi in v izobilju.

Ko sta se poslavljala uro pozneje od župnika, je bilo sklenjeno: Ivan se vrne do konca šolskega leta v mesto. Mati pripravlja med tem s pomočjo dobrih src potrebno za zidanje. Jeseni pa se Ivan ne vrne več v šolo, ampak prevzame dom.

Tako je prišla usoda Ivana z močno in trdo roko in ga je vrgla s poti, ki mu je bila draga in jo je

ljubil, in ga je postavila na povsem drugo, nasprotno. Te ni ljubil, pa tudi sovražil ne. A velika in močna je bila ljubezen mladega njegovega srca do žene, ki hodi po ti poti. Dolžnost tirja, da jo spremlja od sedaj zvesto na samotni njeni poti, ji pomore, ko bo utrujena od bremena življenja in skrbi, jo podpre, ko bo omagovala pod trpljenjem, pod revščino in pod težo let.

Velika je bila njegova ljubezen do matere. In ljubezen premaga vse, daruje vse, žrtvuje vse. Ljubezen zmaguje v vse veke . . .

* * *

Zgodilo se je, kakor je bilo sklenjeno: Ivan je ostal jeseni, ko se je vračal Vendelin v mesto, v vasi, pri materi, ki je našla zavetišče pri starem mlinarju Matiji; ker hiša Dolinarjeva je bila razrušena do tal — čakalo je pogorišče, da se dvigne na njem nov dom, lepši in ponosnejši. Srečnejši? Nesrečnejši? Tema je ovijala težko, usodno to vprašanje.

V poznejših letih, ko je bil že vtrjen v svojem domu in je stal ponosen na domači, lastni grudi, se je spominjal Ivan čestokrat onega časa in je priznaval sam sebi in ni zakrival tudi drugim: „Bili so težki dnevi!“

Ker kaj je težjega na svetu, nego dati slovo lepim sanjam, ki jih je sanjalo srce leta in leta v mameči sladkosti! Kaj je težjega v življenju, nego odpovedati se upanju na lepo in jasno, morda celo blestečo prihodnost! Odpirajo se že vrata, zre že od daleč začudeno oko prve žarke čudovite lepote, kraljujoče za skrivnostnimi onimi vrati kakor na prestolu nebeškem; a nenadoma, glej, zapre sovražna roka pot in vrata, hipoma umre vsa prelestna sanjska lepota, umre vse sladko upanje v vzradoščenem srcu.

Kje je srce, ki bi ne vzdrhtelo od boli v takem hipu?

Nekaj knjig je prodal, ko se se je napravljal ob koncu šolskega leta domov, nekaj jih je vzel s seboj v domačo vas.

„Te me vežejo s preteklostjo. Spomnijo me včasih lepih dni in tolažba mi bodo ob težkih urah, ob truda-polnih, skrbi bogatih časih.“

Od znanega starejšega dijaka je kupil ceno nekaj slovenskih pesnikov in pisateljev.

„Tako mi duša morda vendar ne umre povsem od pomankanja in od suše.“

Tako se je vrnil. In komaj je stal na rodni grudi, se je otresel s silo vse malodušnosti, vse sanjave mehko-be, in je stopil krepko in odločno na novo pot. Ker videl je: ni samo zaradi njega — preživel bi se tudi v svetu, v tujini — zaradi matere pred vsem. Iz ljubezni do reve!

In ljubezen vse zmaguje!

II.

„Kam ste mi jih djali? Kdaj mi jih vrnete?“

Kovačiča je upala in je čakala.

„Jaz sem jih rodila in sem jih vzgojila z lastno krvjo. Ne morejo mi umoriti vseh.“

Čakalo je srce, iskale so oči. Strmela je čestokrat dol po cesti, ob vsakem vremenu, kadar se je porodilo pač hrepenenje, ob solnčnem, smejočem se dnevu, da si je morala senčiti oči, ker jih je slepila preobilna svetloba, razlivajoča se v kipečih valovih z neba in po dolini, ob snegu, ko je drgetala od mraza, ob dežju, da se ji je prilepljala na odcvetelo telo tanka, obnošena obleka.

„Kje sta, ljubljena? Ali sem se pregrešila nad vama s težkim, neodpušljivim grehom, da se ne vrnete? Odpustita, kakor odpušča Bog, in pridita! Glejta, čakam . . . Ali sta se pregrešila vidva v tujini nad Bogom in nad menoj in se ne upata vrniti? Glejta, Bog je usmiljenje, in jaz — odpuščam vse . . . Pridita, ker jaz hrepenim . . .“

Hodili so pač ljudje mimo, znanci in neznanci, domačini in tujci, prijazni in neprijazni, le pričakovanih z boleščjo in z ljubeznijo ni bilo od nikoder.

Velika je bila ljubezen, veliko hrepenenje, velika žalost. In nikjer ni bilo groba, ki bi zagrebla v njega svojo bol. Le ko je šla gor k cerkvi in je preklečala po ure pred žalostno Materjo božjo, je zrlo mirneje oko, se je potolažila za hip duša.

Poletje se je nagnilo že v drugo polovico. Mož, kovač, je pil, divjal in kled. A Meta je molčala, molila, upala in čakala.

Sama je sedela v sobi. Tedaj so se odprle duri. Ozrla se je; še bolj je prebledelo že vse blede in usehlo lice; zganile so se ustnice, a glasu ni bilo. Le oči so se širile od začudenja in so se vpirale v nemi radosti in v neskončni bolesti v deklico, stoječo blede in slabotno med durmi.

O mati, kaj ti ne zavriska od radosti srce? Kaj se ti ne izvije iz srca pozdrav, kipeč do nebes v nepopisni sreči? Kaj se ti ne omladi lice za leta, kaj ti ne zažari oko v nebeškem veselju, kakor je žarelo dvajsetletni deklici v mladi pomladi prve ljubezni? Ker glej, vrnila se je izgubljena, pričakovana tako hrepeneče! Živa stoji pred teboj, ki si plakala po nji kakor bi plakala na svežem njenem grobu. Kaj je ne pritisneš na srce tesno in krepko, kakor da bi je ne marala in ne mogla izpustiti iz objema, s srca nikoli več!

„Ti, Minka?“

Vedi Bog, ali so govorila res usta, ali so govorile le oči, ali je vprašala le duša, globoke nepričakovane radosti in obenem bridke bolesti in težke plašnosti polna?

„Jaz, mati!“

„Takšna?“

Deklica, krepka, kipečega, cvetočega življenja polna, ko je odhajala od doma, zdaj slabotna in bolna in potrta, da se je držala komaj pokoncu, se je naslonila ob podboj duri, je zakrila oči z rokami in je zaihtela glasno.

„Odpustite, mati . . .“

* * *

Greh, storjen domu, ki ga je zapustila z lahkim srcem, nesreča tujine, ljubljene bolj nego domovina, rodna zemlja, sta obsenčila z žalostjo kovačnico, z bolestjo napolnjeno sicer že do tedaj, a ožarjeno še kdaj kdaj s svetlim žarkom lepega upanja, sladkega pričakovanja.

Minka je ležala od dne vrnitve. Ležala je tiho, večinoma z zaprtimi očmi, pogreznjena v sanjarije, v spomine, v bridkost kesanja.

Kje je zdaj tvoja mladost, o Minka, kje tvoja lepota? Kje je tvoj zveneči smeh, o dete, kje plameči ogenj tvojih oči, kje kipeče mlado življenje? Kako je rekel stari župnik? „Na sprednji strani kažipota je zapisano: „V veselje,“ na zadnji: „V žalost.“ Ali ni učil tako?

Vzdrhtela je bolnica, zavzdihnila je pridušeno, da bi ne slišala mati, sedeča na vežinem pragu.

„O tujina, žalostna in varljiva . . .“

In o krivice, Minka, ki si jo storila materi, ljubeči te z vsem srcem, žrtvujoči se v ljubezni za te. Trpela je, ko te ni bilo doma, in glej, kako trpi sedaj! Tvoj greh pada težko na njeno dušo, čisto in nedolžno . . .

„Kar si sejala, žanješ. Na tvoji vesti je vsa nesreča. Ti si pokazila in pogubila vse.“

V pijanosti je govoril oče tako. Ker prijetna je prevara, ko zvrne zločinec ves lastni greh s krepko besedo in z mogočno gesto na tujo vest, ko vrže z enim sunkom težko breme drugemu na rame: „Tvoje je, nosi!“

A kovačica je molčala. Molčala je celo, ko je grozil, da jo ubije, ali da zažge dom. „Bo vsaj vsemu konec!“ Včasih je kričal in besnel tako, da je prihitel iz mlina stari Matija, v strahu, da ubije pijanec ženo in hčer. Molčala je, ker je bilo srce čisto in se ni zavedalo greha. Pregledovala je večkrat vse življenje, vsa leta, mesece in dni je razgrnila pred dušo, vsa svoja dela je poklicala iz groba preteklosti in se je vprašala resno in odkrito: „Kje je greh? Oni greh, ki je vse to kazen za njega!“

A glej, ni ga bilo. In zavest, da krivda ni na njeni vesti, ji je dajala spet in spet nove moči, jo je dvigala spet in spet.

A trpela je, ker je videla trpeti hčer. Stisnilo se ji je srce vsakokrat, ko je pogledala Minko, ležečo na postelji blede, tiho, pogreznjeno v nemo žalost. Globoka je morala biti rana, ki je bolehalo na nji srce, tem bolj pekoča in nevarna, ker je bila skrita.

„Olajšaj si srce, Minka. Povej mi vse!“

Nemo je odkimala bolnica. Oči so strmele v strop, zamišljeno, kakor bi gledale v preteklost, sladkosti in bridkosti polno.

Nalahko, kakor detetu, ji je gladila mehke svilnate lase.

„Tako umreš pod tem bremenom, dete.“

„Naj, mati! Zaslužila sem smrt.“

Srce materino je prebodel nov meč.

„Ali me ljubiš tako malo, Minka, da si želiš smrti?“

„Nekdaj, ko sem bila vredna vaše ljubezni, vas nisem, zdaj vas. Zato si želim smrti. Ker veselja vam ne delam.“

Ko je bil kovač pijan, se mu ni smilila tudi bolnica.

„Takšna si se vrnila! Ali nisi mogla umreti v tujini! Bi mi vsaj ne delala sramote. Pred časom me spraviš pod zemljo.“

Minka je molčala. Le oči so zrle s čudnim sijajem v očeta, opotekajočega se po sobi ali sedečega sključeno na klopi, vzdihujočega in jecajočega, kakor bi se mu godila najhujša krivica na vsem širnem svetu . . . Včasih je poskusila vstati ob takih bridkih hipih; a je bila preslaba. V srcu je peklo, in pod njo je gorela postelja. Odpuščenja je prišla prosit v očetovo hišo, usmiljenja. Ljubezni, ki jo je varala v nji tujina tako neusmiljeno, je prišla iskat k roditeljema. Zdaj bi jo umevala, zdaj bi jo cenila. A glej, našla je le polovično, le v srcu materinem je še večja nego kdaj poprej. A vse to zatemni in zagreni brezsrčnost očetova in žaleča njegova sirovost.

In tako se je zgodilo, da je stegnila spet tujina roko po nji, napol svoji hčerki, napol svoji lastnini.

„Vrni se, Minka! — Glej, ljubezni si šla iskat domov, odpuščenja. A kako te je potolažilo odpuščenje roditeljev? Kako te je osrečila ljubezen domovinina? Resnično, bolj te osreči moja! Zapri oči, Minka, vdaj se toku, vsa in brez obotavljanja, plavaj in ne misli ničesar, ne na prihodnji hip, ne na jutri, ne na konec. Ljubezen za trenutek — potem? Nič! Smrt in konec!“

Zahrepenele so oči skozi okno, na pot, vijočo se ob hiši, širono in prosto, ne vprašajočo ne kod, ne kam, ne očitajočo nikoli: „Zakaj, o Minka, zakaj?“ Zahrepenele so misli, zahrepenelo je ranjeno, trpeče srce.

„Pustite me, mati, da pojdem spet.“

Na kolena je padla pred posteljo starka, kakor bi se zgrudila v prah pred najčistejšo, vso brezmadežno, pred Materjo božjo.

„Povej, kaj sem zagrešila, da me zapuščáš spet?“

Bolnica je vzdrtela, je zaklopila oči in je zajejala kakor v smrtnem boju . . . Kje je ljubezen, o Minka? Iskala si jo v tujini in si se varala in si poplašala kratki sen o sreči s potoki solz, s srčno krvjo. Kje je ljubezen, o Minka, velika, resnična, vse žrtvujoča, nikdar omahujoča? — Glej, v srcu materinem je in nikjer drugje na vsem širnem svetu!

Tedaj se je razgrnila pred bolnico velika skrivnost življenja, zastrta premnogim vse dni do smrti: da ljubezen enega edinega vdanega srca premaga vse in zaceli vse rane, ker je močnejša nego ves svet. Najmočnejša pa je ljubezen materina.

Nenadoma se je dvignila v postelji, je naslonila blede lice na še bledejšo materino, prvokrat, odkar se je vrnila, in se je je oklenila ljubeče in tesno.

„Ljubili ste me preveč, mati, to je ves vaš greh . . .“

* * *

Drugo jutro se je oglasila mati po službi božji pri mladem župniku in ga je prosila, naj obišče bolno hčerko.

Ko se je vračal duhovnik gor po cesti, je stopal počasi in zamišljeno, kakor vsakokrat, ko je gledal ravnokar z začudenim, a vendar mirnim in nemim očesom razgrnjene pred seboj vse globočine človeškega srca z vsem svetim in grešnim v njem, in je prevzel vse veliko breme tuje trpeče duše nase. A oko je zrlo mehko in milo, kakor je zrlo pač oko velikega božjega Nazarejca, ko je govoril: „Žena, mnogo ti bo odpuščeno, ker si mnogo ljubila.“

V sobi pa je ležala bolnica z mirom in z vdanostjo v srcu.

V srce materino, v ljubečo dušo njeno je izlila včeraj del velike svoje bolesti, ko je plakala gorko na njenem srcu. Ker ni mogla nositi več moreče boli, ki je privrela ob obupnem, neskončno ljubezen razode-

vajočem vzkliku materinem na dan liki mogočno narasel gorski potok, ko predre skalnato steno in zahrumi navzdol in se razlije na široko čez vso dolino. Ihtela je tudi mati, a se je smehljala med solzami. Ker resnično, greh, iz ljubezni storjen, bo odpuščen tisočkrat.

„Ne jokaj, dete, saj si pri meni! — Glej, vse je pozabljeno, vse odpuščeno. Draga si mi kakor nikoli poprej!“

Vso ostalo bolest in breme je vzel duši danes spovednik . . .

Dva tedna pozneje je slonel solnčnega popoldne župnik Bezjak ob oknu in je molil dnevnice. Tedaj je videl prihajati gor po cesti kovačico. Začudil se je, kako lahak in prožen je bil danes hod starkin, kako pokoncu je stopala sicer vedno sključena.

Vstopila je v cerkev. Zaprla so se vrata za njo. A župnik je videl, kako drsa po golih kolenih od vrat do oltarja Matere božje — videl je, ker je bila njegova duša z njo in ob nji. Gledal jo je razprostrto pred oltarjem, s čelom se dotikajočo hladnih tal. Ker prejela je milost, večjo, nego je je bila vredna po lastni sodbi. In slišal je njeno molitev, ne govorjeno z besedami, zakaj neskončna radost nima besed kakor ne neizmerna žalost. Slišal je molitev, kipečo kakor bogat živi vir iz vzradoščenega, hvaležnega srca — ker njegova duša je molila z njo.

Dolgo je slonel župnik ob oknu, da so se odprla spet vrata, in je stopila starka iz cerkve. Tedaj se je zavzel še bolj, ker glej, svetilo se ji je lice, in sevale so ji oči kakor deklici-angelčku, ki se vrača, nevestica Kristusova, od prvega svetega obhajila.

Ta dan dopoldne je vstala Minka iz bolniške postelje . . .

III.

Kjer kosi nesreča, kosi na široko. Nenadoma podre dostikrat tudi one, ki so se čutili najvarnejše in so stali ponosno in bahato v zavesti svoje moči.

Ko je odhajala nesreča s pogorišča hiše Dolinarjeve, je postala za hip sredi ceste in se je ozrla s preišljajočim, zlokobnim pogledom preko na Trato.

Hip — in že je stopala dalje svojo pot; a jasno si je vtisnila v spomin dolino, da je ne pozabi in jo obišče ob priliki spet.

Zaveli so jesenski vetrovi. Listje lipa in topolov pred Trato je rumenelo in je polagoma odpadalo. Močnejše in močnejše je besnela burja, nevkročeno, razposajeno dete zlovoljne jeseni. Ječala je prastara lipa, šibili so se topoli in so priklanjali vrhove, a so vstajali spet ponosni pokoncu, kljubujoči trdi roki nevihtini. A glej, nekega jutra je ležal mogočen topol, najbližji hiši, sosed lipin, po dolgem čez pot in čez dvorišče: prebesna je bila burja, ni ji mogel več kljubovati, ker prišla je ura njegova.

Ko so zjutraj vstali na Trati, so se začudili in so pomilovali drevo. In nekako resno so zrle oči vsakemu, ko je stopal mimo mrtvega drevesa, včeraj še tako močnega in ponosnega.

Popoldne, ko je že onemogla burja v svoji razgrajajoči besnosti, in je posijalo solnce izza razcefranega zastora nebesnega, je prinesel pot Florijan veliko zapečateno pismo. Oddal ga je in je odhajal polagoma čez dvorišče in je zmajeval z glavo ob pogledu na topol, ki so ga hlapci že oklestili.

V gornji sobi je sedel Tratnik. Bral je pismo, bral drugikrat, tretjikrat in ga je vrgel iz rok in se je naslonil ob mizo, bled in kakor brez moči, in je zaječal kakor na smrt ranjena zver.

V pismu je bilo naznanjeno kratko in jasno, da je izgubil brat Tomaž pri kupčiji vse premoženje in se je zakopal navrh tekom let v obilne dolgove, zato je proglašen nad njegovim premoženjem konkurs. Ker je jamčil Tratnik za velike vsote, s katerimi je gospod Tomaž pričel kupčijo, je plačnik.

Dolgo je sedel močni, železni mož brez moči, kakor okamenel, oprt s prsi ob mizo. Ni ječala več burja ob Trati, sijalo je že solnce in je pozdravljalo prijazno skozi visoka okna. A Železnik je slišal vihar, čutil in videl je jasno, kakor na mizi tik pred seboj, kako drvi besna burja čez hribe, po dolini dol in se zaleti z močjo v Trato in jo poruši z enim samim silnim sunkom do temelja in pokoplje pod razvalinami

njega, njegovo moč, ponos njegov, vso srečo njegovo in vse bogastvo, ki je večje v domišljiji ljudi nego v resnici — kakor je treščil brez usmiljenja v noči vihar na tla topol, da usahne in postane žrtev ognja, malovreden pepel . . .

Kjer stopa usoda v svoji jezi, zapusti globoke sledove. In navadno ni le posameznik, ki ga prime s trdo roko in ga vrže iz navadnega tira, večinoma se zadene ta še ob druge in jih potisne tudi na novo pot.

Mračilo se je že, ko je vstal Tratnik, je spravil pismo in je šel iz sobe. Kipelo in vrelo je v njem; žgoči gnev je čakal in iskal le prilike, da se izlije v mogočnem toku in uniči, kakor baš iz ognjenika izbruhla lava, kdor mu stopi na pot.

Zavil je za ogel doma in je obstal ob oglu in je ošvignil s strašnim pogledom Nandeta, sedečega na majhnem panju in beročega, dasi je že komaj razločeval črke v mraku, Vilmi in Tinki pravljice iz knjige, izposojene od Dolinarjega Ivana.

„Kaj vraga tičite vedno skupaj?“

S težko roko je udaril fanta po rami, deklici je sunil v stran od njega, da sta zaihteli glasno in bolno.

„Kaj, ali še kričite?“

Spet je dvignil roko, da pretepe še nji. A Nande, bled od jeze zaradi nezaslužene kazni, še bolj ozlovoljen po sirovosti očetovi proti deklicama, ki je vedel o njima, da nista zagrešili ničesar, se je postavil nena doma pred njega, visoko zravnčan, motreč besnega moža z mračnimi očmi in nagubanim čelom.

„Kaj sta vam storili, da divjate nad njima?“

Kakor okamenel je ponosni mož: tako ni govoril otrok še nikoli z njim, komaj da kak mož. Zaiskrole so se mu oči, roka mu je zadrhtela in je segla naglo po fantu. Zagrabil ga je za vrat in ga je treščil proti zidu, da je butnil s čelom ob zid, in se mu je pordečilo čelo in lice v hipu s krvjo.

Deklici sta zaihteli še glasneje in sta se umikali, trepetajoči, v strahu, da se loti razljučeni oče še njih. A ta je mislil zdaj le na fanta, ki ni zakričal, ne jeknil, niti zavzdihnil ne. Stisnil je zobe in si je obrisal z rokavom okrvavljeno čelo.

„Še nocoj se pobereš s Trate, paglavec predrzni.“
Tratnik je hropel od razburjenosti in od jeze.

A drhtel je od jeze in v zavesti storjene mu krivice tudi fant. Oči so mu bliskale, roko je skrčil v pest in jo je dvignil grozeče proti gospodarju.

„Saj pojdem! Ne morem gledati več vaše sirovosti. Deco, ki vam niso storili ničesar žalega, preteplate kakor mesar. Sramota na vas!“

Kričal je, da so ga slišali na dvorišče, in je pritekel Tone gledat, kaj da se godi za oglom.

„Molči, fantalin mlečnozobi! Mi hočeš zapovedovati ali prepovedovati, kaj smem storiti in česar ne? Tako j se spraviš!“

„Da, še nocoj!“

Srd fantov je postajal večji in večji in ga je premagal povsem. Žugajoč s pestjo je kričal, odhajaje za ogel:

„Bolje, da me vržete zdaj iz hiše nego na stara leta kakor Andreja. In rad grem. Siromak bi ostal pri vas vse življenje, v svetu si pridobim bogastvo. Še odkrivali se mi boste. Odkupim vam še to vašo beračijo!“

Tone se je zasmel naglas, kakor bi slišal govoriti polnorca. A Tratnik se je vgriznil v ustnico in je zaklel pridušeno.

Ko so se napravljali k večerji, je zapuščal Nande Trato. Posli so mu segli v slovo vsi v roko, tudi Tone, in so zrl nemo in z vidno žalostjo za njim čez dvorišče, da se je izgubil v temi. V mali gornji sobici sta stali ob oknu Vilma in Tinka in sta zrl dol na dvorišče; iz lepih oči so jima polzele še vedno solze.

„Gre in ne vidive ga nikdar več. In vendar nama je bil tako dober!“

Objeli sta se in sta bridko zaihteli.

V veliki sobi pa je sedel ob mizi Železnik in si je podpiral mračen in zlovoljen glavo ob roko. Trkala je morda skrb na srce, morda je govorila vest, kdo ve? A poslušal je ni; ker ni vstal in ni poklical izgnanca s prijazno in toplo besedo nazaj.

Nande je odpiral ravno lesa na cesto, kar se je izvila iz teme sem od hlevov temna postava. Videl je le napol, a se ni brigal: nič več ni imela njegova

duša skupnega s Trato — vsaj govoril si je tako v svoji razdraženosti.

„Kam kreneš, dete?“

Stara Katra je bila. Pred njo je raslo dete, tudi njega je sprejela od rajne gospodinje: bila mu je mati. In glej, nenadoma so ga odtrgali od nje in so ga pognali v svet.

„Kam kreneš, dete?“

„Kam? V svet!“

„V svet! . . . Otrok si še!“

„Otrok! Zato so me pognali ravno v noči iz hiše, ko je še pes pod streho.“

Čutilo se je: premagovala ga je bol. Glas mu je drhtel, govoril je s težavo in le s silo je zadrževal solze.

„A v noči vendar ne moreš na pot. Pojdi dol v mlin. Tam spiš to noč, jutri poskrbi že Bog . . .“

„Poplačaj vam Bog, teta.“

Pristopila je, dvignila mu je s suho roko glavo in se je sklonila globoko k njemu.

„Teško je življenje, Nande. Varuj te Bog. Ne zabi Trate, ne stare Katre!“

Pokrižala ga je in je plakala poltiho. Tedaj se ni mogel premagovati več tudi fant. Culica, ki je nosil v nji obleko, mu je zdrknila na zemljo, z rokami si je zakril lice in je zaplakal glasno in obupno. Še vse življenje se ni čutil tako samotnega.

„Ne jokaj, dete. Gospodar se primisli: vrneš se morda že jutri!“

Odločno je odkimal z glavo.

„Nikoli!“

„Pa pojdi, in Bog bodi s teboj . . .“

S sklonjeno glavo se je vračala starka, še vedno ihtea.

Zaplakati bi morala pač tudi ti, o Trata; ker izgubila si zvestega in močnega, ki bi ti bil potreben v dneh nesreče . . .

* * *

Šumela je ob mlinu voda, in kamen je pel venomer enozvočno svojo pesem. V sobi mlinarjevi,

slabo razsvetljeni z lojeno svečo, je sedela četvorica z resnimi obrazi, z resnimi mislimi. Mlinar Matija, blizu osemdeset let star, je sedel na postelji. Roke, osušene od dela in od let, je sklepal pod desno nogo, znamenje, da misli težko in globoko. Glavo so mu obrobjali dolgi lasje, belemu vencu slični, in so mu padali čez obdrgnjeni ovratnik sukijnin na od moke belo obleko. Velika pleša se je svetlikala v poljasni, nemirni svetlobi. Stresel je z glavo zdaj zdaj in je pogledal po izbi s skrbi polnim pogledom, z napol obupanimi očmi.

Ob mizi je sedel Florijan. Šel je z Ivanom Dolinarjem slučajno mimo mlina. Pogledala sta skozi okno in sta videla Nandeta sedečega na nizkem stolcu ob peči, držečega v naročju veliko culico. Začudila sta se in sta vstopila in sta se zavzela še bolj, ko sta zvedela, da je fant pregan s Trate in je na poti v tujino.

Sedel je Florijan, mnogoizkušeni, nemirni popotnik nekoč, popotujoč še sedaj dan za dnem in je naslonil glavo ob zdravo roko in je dihal počasi in težko, kakor bi mu ležalo breme na prsih. Pogledal je zdaj zdaj preko mize na fanta, sedečega sključeno na stolcu, in pogled mu je bil nemiren in skrbeč.

„Ne ugaja mi ta stvar. V domovini bi ostal. Dobe se službe tudi drugod. Trata še ni vsa fara.“

Fant se je zravnal in je zamahnil z roko.

„Kje jo dobim? Povejte!“

Ivan, sedeč na starem stolu ob zidu, da je gledal Nandetu naravnost v lice, se je zganil in je pripomnil napol neodločno.

„Pri nas bi bilo delo. Skrbeti moramo, da spravimo hišo in hleve do zime pod streho. Sam ne morem lahko oskrbovati vse živine, kolikor so je rešili ob požaru, in opravljati še razna druga dela. Trebalo bi več rok.“

Nande je odmajal z glavo.

„Ne! Da bi gledal dan na dan Trato — ne!“

Na tihem je še mislil: „In Tratnika, tega odurnega brezsrčneža . . .“ In z mehkejšim srcem si je še priznal: „In Vilmo in Tinko, ki pa bi ne smel več niti govoriti z njima. Ne!“

„Ne, resnično: rajši grem v tujino!“

Mlinar, prikovan na rodno zemljo po letih slabosti, čakajoč že leto za letom, da se vrne v njo, ki je izšel iz nje, je gledal nemirno, skoro plašno. A Florijan je pokazal z očmi na levo stran, kjer mu je manjkala roka.

„Fant, jaz poznam tujino. Tu, glej, imam spomin na njo.“

Molk po sobi.

„Glej, tudi jaz jo poznam“ — je prigovarjal Ivan. „Naj ti bo še tako dobra, vendar ti ostane vedno mačeha. Mati, ljubeča, umevajoča nas, je le domovina.“ Nandetu je bilo hudo pri srcu.

„Tujina, domovina! Vedno govore o njih, vsi govore: rajni župnik, sedanji istotako, učitelj, vi vsi... A podijo me iz domovine! Vzeli so mi jo s sirovo silo. In po nedolžnem! Nimam je več, ne ljubim je — hočem v tujino!“

Razgrel se je, razsrdil.

„Hočeš?“

Glas Florijanov je zvenel še resneje, trdo skoro.

„Pa Bog s teboj! Če hočeš, ne obdrži te nihče tukaj v dolini. Ne, če bi te privezali k drevesu. Če ne pojdeš jutri, pa pojutrišnjem, če ne letos, pa drugo leto... Poznam to iz lastne izkušnje. V krvi je to!“

„Seve v krvi. Mati je umrla tudi na poti — vrgli so jo tudi v svet.“

Bridkost je bila v besedah, sovraštvo, komaj prikrito, sovraštvo do Trate in do onih, ki so pognali v svet mater, nepoznano, a oboževano navzlic temu.

„Stori, Nande, česar ne moreš pustiti. Bog s teboj, mali.“

„A je še otrok“ — je ugovarjal napol boječe mlinar in je mencial nemirno po postelji.

„Seve, otrok! A če mu je pisano tako, se ne da izbrisati. V zvezdah je pisana usoda vsakemu, trdi učitelj Močnik.“

Mlinar je mežikal, kakor bi ga ščemela svetloba sveče, ki pa je gorela slabo, da bi se še veša ne zmenila za njo. Ker iz srca je prihajalo gorko in je peklo v očeh.

A Florijan je bil uverjen, da mora biti tako in se ne da zavreti kolo, hiteče navzdol, tekoče s silo proti določenemu cilju. Vedel je iz izkušnje. Kakor na mizi pred seboj, a v jasnejši luči, nego je razsvetljevala izbo, je videl pot Nandetovo: v svet — v domovino . . .

„Če prej pojde; se prej vrne . . . Ker ne zabiš domovine, to ti lahko prisežem. Pokliče te ob svojem času; tedaj posluhni in se vrni v njo.“

Mlinar je mežikal in je odmajeval s staro glavo. Bal se je za otroka.

„Doli v trgu bi se dobila tudi služba.“

Negotov mu je bil glas. Z boječo besedo je iskal prave poti, poti k srcem in k sreči . . . Dol v trg se lahko včasih pogleda za detetom; vsak dan se ga lahko privede nazaj, če treba; sam se vrne, če pride žalost, trpljenje in hrepenenje . . . A iz tujine . . .!

Nande je odkimal odločno.

„V trgu? — Ne! — Preblizu Trate je!“

„Resnično, veliko je fantovo sovraštvo do Trate“ — je pomišljal Ivan in je motril molče mladega prijatelja. „Morda niti ni samo sovraštvo!“

Na tihem je zašepetala misel v srcu, kakor bi pravila skrivnost, ki si še sama ni na jasnem o nji.

„Morda je le ljubezen do Trate in bivajočih v nji, nezavedna še, a že ranjena in ponižana.“

„V mesto grem za prvi čas. Potem dalje po svetu. V Ameriki, pravijo, je bogastvo raztreseno po cestah.“

„To, o bogastvu in o cestah, to je . . .“

A sredi ugovora je umolknil mlinar, ko je videl, da Florijan prikimava.

„Prav, pa v mesto. A kaj nameravaš pravzaprav tam?“

„V trgovino pojdem.“

„Imaš denar za pot?“

Mlinar je mislil na onih malo goldinarjev, ki jih je imel spravljenih za slučaj bolezni in za pogrebne stroške. Če treba, da otroku. Stori dobro delo, in Bog že poskrbi ob dneh bolezni.

„Imam. V poštni hranilnici. Jutri vzdignem.“

„Če bi ne bilo doma toliko dela, bi šel s teboj. Poznam mesto bolj, izza študij.“

„Hvala, Ivan. Bodi miren: ne izgubim se, tudi ne, če pojdem takoj jutri v Ameriko.“

Ivan je priporočal to in ono trgovino. Mlinar in Florijan sta dajala nasvete, vzete iz zaklada dolgih let in mnogih izkušenj.

Ločili so se pozno v noč.

* * *

Pri vdovi je bil nemir, vrišč in krič že navsezgodaj.

„Nande odhaja . . . Nande gre . . . Kdaj se vrne? — Nikoli morda!“

„V tujino gre, v daljne kraje.“

Vztrepetalo je srce materino, ljubeče in boječe se za svojce, ko je slišala, s kakim čudnim, nezavednega hrepenenja polnim glasom je izpregovoril Gabriel, sanjar, o tujini, o daljnih krajih, in je videla, s kakim zamišljenim, nemirnim pogledom je strmel skozi okno dol po cesti. Glej, že je zasanjala o tujini mlada duša; zaslišala je prvi klic tujine; prvikrat se je stegnila nevidna, skrivnostna roka iz daljave in je namignila vabeče. Zavzdihnilo je, čuj, hrepenenje, v globočini duše spočeto, ne vedoče še, kam hoče, ne poznavajoče še ne steze, ne cilja.

A vedelo je, čutilo je srce materino: rojeno je hrepenenje in ne umre nikoli več. Vzburkne na dan ob bridkem času — plakala boš tedaj za njim, o mati, a obdržati ga ne boš mogla z vso veliko ljubeznijo v tesnem domu . . . Razprostre peruti, mladi orel, vzleti in odleti . . .

Bahato je stalo solnce na nebu in je mežikalo samoljubno, s smejočim očesom, in je gledalo v dolino, kakor bi videlo v nji samo veselje, praznik, rojstni dan ali god vseh Poljancev. A glej, nič veselja ni bilo v dolini, ne praznika ni bilo in ne rojstnega dne in ne godu. Žalosten dan je bil, ko je stopala mala procesija po cesti s težkimi in tesnimi srci, tako žalostnimi skoro, kakor da bi šli k pogrebu. Najvišje je molel izmed vse družbe Florijan, s poštno torbo ob strani, v roki noseč dva zavoja. Strmel je na cesto pred se, kakor bi razmišljal, ali gre pravo pot ali ne. V oči ni pogledal rad danes nikomur. Še manj mlinar, ki je hodil težko

in je vzdihoval in je stresal glavo, da so bingljali ob vratu beli lasje.

„Pa bi vendar ne šel! Ostal bi v fari, v trgu vsaj! Kaj počneš v mestu, med tujci, neznanci, med ljudmi brez srca!“

„Če pa ne mara. Sicer pa ga mesto ne ubije; jaz sem bil pet let v njem in še živim.“

Ivan tako na skrbeči ugovor mlinarjev. Ni pozabil še mesta; ravno danes je hrepenel s toplim koprnenjem po njem. Zato ga je zagovarjal in hvalil.

Florijan je molčal. Bil je prepričan: kakor mu je pisano, se zgodi in se mora zgoditi. Čemu torej stopati fantu na pot, ki mu jo je začrtala višja volja. Z močno roko ga povede po nji, preko vseh ovir in zaprek.

Šli so nekaj časa. Mlinarju se je dozdevala pot dolga, Nandetu in deci kratka.

Ob cesti se je dvigal hrib, okoli ovinka se je vila cesta.

„Pa z Bogom, Nande, vrni se kmalu!“

Mlinar je stopal že zelo težko. Še težje breme bi se mu navesilo na noge, če bi zavil za hrib in bi ne videl več vasi in mlina.

„Ne kmalu, stric.“

„In piši, Nande. Veselilo me bo, če dobiš službo v kateri trgovini, ki sem ti jih napisal.“

Ivan bi šel najrajši tudi sam v mesto, zato mu je zrlo oko tako hrepeneče mimo Nandeta, stoječega ob ovinku, tja po cesti, spuščajoči se veselo navzdol proti trgu: kar samo bi se šlo po nji. Hodil je tod tolikokrat, upov poln, v življenje zaupajoč, življenju naproti, lepemu in pisanemu. A glej, zaprla mu je usoda duri iz doline, priklenila ga je na dom. V srečo? V nesrečo? Vedi Bog — temna je prihodnost.

Poslovali so se ob ovinku. Še enkrat se je ozrl Nande nazaj na dolino, na Poljano, na Trato. Zganilo se mu je v srcu, zatrepetalo mu je lice; ker v istem hipu se mu je stegnilo naproti ljubeče in proseče dvoje mehkih rok. Segli sta za njim, zahrepeneli sta po njem, a ga nista dosegli več in sta omahnili. Zavzdihnulo je po dolini, v vsi širini in daljini, od gore do gore je zadrhtela boleš, in hipoma je je bilo polno tudi srce popotnikovo,

izseljenčevo. V istem hipu se je porodila ljubezen, ne skušana še nikoli do tedaj, grenka in sladka obenem.

„Ne, ne morem nazaj. Z Bogom! A odpuščam ti vse! Odpusti tudi ti, domovina . . .“

Prosilo je srce, prosila je duša, prosilo je oko, poslavljaljoče se z ljubeznijo in s skrito grenkostjo, božajoče z zadnjim pogledom tiho zemljo, ljubljeno tako malo, dokler je bival na nji . . .

„Z Bogom!“

Za ovinek sta zavila s Florijanom — z enim korakom sta stopila iz doma v tujino.

A še za ovinek jima je sledil Gabriel.

„Nande, ko prideš nazaj, mi prinesi pravljice, s podobami. A slikane, pisane . . .“

„Prinesem.“

„A če se ne vrneš kmalu?“

„Pa ti pošljem.“

Postal je deček, a je stopil spet za njima.

„Denarja imaš dovolj, Nande. Morda kupiš eno tudi Tinki.“

„Kupim. A vrni se zdaj; z nama vendar ne moreš.“

Pustila sta ga sredi ceste. Stal je na mestu še nekaj časa. Sanjavo so zrle oči za njima, sledile so jima misli, potapljaljoče se v neznane krasote tujinine, ki jih ni videlo še mlado oko, a jih je slutilo nemirno srce. Stal je samotni, sanjar — mlinar in Ivan ga nista čakala, Nande in Florijan se nista ozrla več nanj, stopala sta naglo, kakor bi hiteli za njima neprijetni spomini, in bi jim hotela uteči, ali kakor bi ju vabilo sladko iz daljave, in bi se jima mudilo v njo.

Gabriel je vzdihnil, je sklonil glavo in je krenil nazaj za hrib, razmišljajoč, ali in kdaj povede pač tudi njega cesta v daljavo, v tujino . . .

IV.

Na Trato se je vrnil Peter, sin Trate, prihodnji njen posestnik in gospodar.

In zgodilo se je čudo. Železnik ni poslal niti voza po ljubljenca svojega srca, ni mu šel tudi sam naproti. Posli so se čudili in so slutili še slabše čase.

Takoj po prihodu sta šla oče in sin v očetov kabinet, v pisarno. Ostala sta tam dolgo. Anka, ki je nesla deklicama kavo za malco, ju je slišala govoriti glasno in razburjeno.

Ko je prišel Peter od očeta, je odšel, ne da bi pogledal koga v hiši, na Gornjo Poljano. Ko so se napravljali spat, ga še ni bilo nazaj. Katra je pustila goreti luč in je čakala. Vrnil se je šele proti polnoči. Ko ga je vprašala, ali mu naj prinese večerjo, je zaklel nevoljno in sirovo. Z negotovimi koraki je odšel v nadstropje.

„Piti in kleti se je naučil pri stricu!“

Vzdihnila je starka in je šla nazaj v kuhinjo. Sedla je na stol ob še vročem ognjišču in je povabila glavo. Spomnila se je rajne gospodinje, zapekla je na vesti težavna naloga, ki jo je prevzela od nje.

„Kako jo izpolnuješ, Katra? Kako jo dopolniš?“

Zakrila si je oči z rokami in je zajokala poltiho . . .

Kakor bi jo razpihal veter, lahkokrili, brzonogi, se je raznesla po fari, po vsi dolini gor in dol, na vse štiri vetre vest: brat Tratnikov je ponesrečil, in z njegovo nesrečo je udarjena težko, smrtno nevarno morda, tudi Trata.

Posluhnili so ljudje in so se začudili.

„Ali je tako? Aha!“

In v hipu je otemnel znatno sijaj Tratin.

Šel je mimo človek iz soseščine, znanec, prijatelj, ki se je sicer cedil od sladkosti in prijaznosti in se je odkrival Trati od daleč — šel je mimo in se je nasmehnil zaničljivo in škodoželjno.

„Vedel sem: prej ali slej pride polom. Kakšno gospodstvo je bilo to, kakšen napuh! . . . Vedel sem, rekel sem že davno . . .“

Mračen se mu je zadel sicer ponosni dom, neprijazen s svojimi velikimi okni, zročimi v mimogredoče kakor plašne, prestrašene oči. In majhen se mu je zdel, potr in ponižan.

„Od Boga udarjen — v kazen za napuh!“

Šel je mimo človek, ne prijatelj, ne sovražnik, znan v domu le za silo. Enkrat, dvakrat je bil v hiši. Govoril je z rajno gospodinjo in ga je povabila

vljudno, naj sede, in mu je ponudila kruha in pijače. S staro Katro, sedanjo gospodinjo, je govoril morda kdaj in je našel prijaznost, dasi je bil le malo znan, redek gost na Trati. Šel je mimo zdaj, in se mu je zatožilo v srcu; sočutno je gledalo oko čez dvorišče na veliki dom.

„Pomagaj Bog! — Morda pa ni tako hudo!“

In blagoslov je zaprosilo iz neba srce, ki je našlo prijaznost v domu . . .

Čudili so se nekateri, drugi so se vznemirili. To so bili oni, ki so imeli kupčijske zveze s Tratnikom, ki so mu prodajali les in drugo, ki so kupovali za njega, zaupajoč v njegovo ime, v njegovo bogastvo. Bili so mirni do sedaj kakor dete na prsih materinih. A glej, nenadoma jih je zdramila iz miru črna vest o nesreči.

Prišel je na Trato ta, prišel je oni.

„Če bi mi izplačali, gospod Železnik. V zadregi sem, potrebujem zelo nujno.“

Tratnik je videl in vedel: lažejo z besedami, lažejo z očmi, zročimi varljivo, nedolžno, kakor bi bila vest o nesreči še za deveto goro, in bi ne bil prišel še do njih niti slab odmev od nje.

Drugi so pisali.

„Dolgo je že na dolgu. Prosim nujno, da se poravnava. Potrebujem denar v malo dneh.“

Vsi niso pisali tako prijazno. Mnogi so tirjali z mogočno, nekateri s sirovo besedo.

Resnično, kakor bi udarila Trato roka božja v velikem srdu!

Gospodar je sedel v pisarni, je računal, je pisal pisma, upnikom, tolažeč jih, dolžnikom, tirjajoč svoje vsote; pisal je bratu, kolneč njega in njegovo brezvestnost . . . „Kako sem ti zaupal z vso dušo in sem ti odpiral na široko srce in Trato. A ti si varal vse . . . Ne prestopi mi praga Tratinega nikoli več, sicer te zadene v istem hipu težka moja roka in vsa jeza mojega srca . . .“ Pisal je odvetnikom, bankam, vozil se je sam k njim v mesto. Vračal se je navadno šele čez več dni, zlomljen, izmučen, in kar je zadelo Katro in vse na Trati najhuje, navadno pijan. Pil je mnogo tudi

doma. Pil je sicer precej tudi poprej, a upijanjal se ni. A zdaj je pal povsem v žrelo temu strašnemu molohu.

Pil je tudi Peter, ki se ni brigal mnogo za nesrečo očetovo. Ni veroval, da bi bil to smrten udarec za Trato. Prevelika in prelepa je stala pred njim. Bil je tudi prepovršen, prelahkomiseln in prerazvajan — stric Tomaž ga je vzgojil „gospoda“ — da bi umel in bi hotel umeti vso resnost nezgode. Posedal je rajši s sorodnimi dušami pri vinu in kartah v zaduhlih, tobakovega dima prepolnih gostilnicah na Gornji Poljani in je lazil za dekleti.

Čas je hitel. A veselja in sreče, niti miru ni pri nesel na Trato: dolgo se poznajo stopinje, kamor stopi nesreča s težko nogo.

* * *

„Kakor voda v potoku ob Poljani, je odteklo življenje in z njim čile moči. In zdaj so me potisnili na stran.“

V župnišču, v sobici, določeni kaplanu, ki pa so ga imeli malokdaj na Poljani, je stanoval zdaj stari Močnik, nad štirideset let učitelj na Poljani.

Zazdelo se je gospodi v mestu, da je prestar, preslaboten, da je prestaroveško njegovo učenje, in so ga vpokojili, ne da bi prosil za to. Ker resnično, ni lahko stopiti z mesta, na katerem je stal kdo štirideset let, na katerem je izcrpal vso moč svojega telesa in duha, na katerem je dajal samega sebe in vse, kar je imel, znanje in ljubezen, vsem, ki so prihajali, tujci, a so postali njegovi, ker jim je podarjal najboljše svoje imetje.

Nameraval se je preseliti dol v trg.

„Udobneje vam bo tam, gospod učitelj“ — so mu govorili vsi. „Lažje dobite potrebno, zdravnik je pri roki, če pride bolezen, železnica v bližini.“

Tako so mu govorili, ko jih niti vprašal ni, in so mu zmotili srce, da je pozabilo lastnih misli in si je pričelo domišljevati, da je vzkliko iz njega samega to mnenje.

Že je najel sobico v trgu. Že so mu pospravljali maloštevilno pohištvo, da bi ga naložili in bi mu ga

zapeljali dol v trg. Tedaj je šel stari mož, tih, sključen od skrivne bolesi, še enkrat gor in dol po cesti. Ogle dati si je hotel dolino še enkrat, predno jo zapusti. In glej, mož, že nalahko osivel, ki je prišel ravno iz dvorišča, da pojde orat in je privzdignil prijazno klobuk, je bil še njegov učenec; žena, ki jo je srečal na cesti z detetom v naročju, je sedela dve leti v predzadnji klopi in ni znala nikoli računiti; dekle, cvetoče v dvajsetih letih, ki se mu je, gredočemu mimo vaškega studenca, nasmehljalo v pozdrav napol domače napol sramežljivo, je bila med najživejšimi: zapreti jo je moral po šoli vsaj enkrat na mesec, da je ukrotil nekoliko prenemirno njeno nprav, prekipevajočo že v nežnih letih; pastir, pasoč na travniku, dvanajstleten, je sedel pred njim še pred malo tedni — glej, vsi so njegovi, vsem je dal del sebe! A zdaj naj gre hipoma izmed njih, med ljudi, ki ga ne poznajo, in ne pozna on njih, ki niso navezani z ničemur na njega, ne on na nje z najtanjšo nitko, z nobeno dobroto, z nikakim lepim spominom . . . Ah, ali more?

Vrnil se je. Žalostno, napol neodločno je ogledoval fante, zabijajoče zaboje, spravljajoče jih pred šolo.

„Ne morem, deca . . .“

Začudili so se njegovim besedam, glasu, očem, ki so bile vse zbegane. Starec je sklonil glavo, kakor v strahu, da ga ne umejo ali ga razumejo le predobro, in je odšel naglo v župnišče. Čestokrat je zahajal tja tudi po smrti starega župnika, dolgoletnega znanca in prijatelja.

„Ne morem, gospod župnik.“

Začudil se je tudi mladi duhovnik njegovim bolestnim besedam, čudnemu miru v licih, sličnemu miru povsem izmučenega, umirajočega bolnika, pogledu, s katerim je strmel vanj in ki je bil tesnega pričakovanja, tihega odpora in velike bolesi poln.

Začudil se je župnik, a je umel takoj: štirideset let! Združen je s to dolino z vsem mišljenjem, z vsem svojim življenjem. Zvezan je z njo s stoterimi, s tisočeriimi spomini. Vkopan je v to zemljo, sklenjen s tem ljudstvom z obilnim znojem, z dolgim trudom štiridesetih let . . .

„Pa ostanite, gospod učitelj!“

Ne dolgo potem sta stopila oba iz župnišča.

„Znosite vse v kaplanijo!“ — je ukazal župnik fantom. Starec pa jih je gledal z očmi, lesketajočimi se kakor pomladansko solnce.

„Nad štirideset let ste imeli delavnik, gospod učitelj. Zdaj uživajte praznik in delapust.“

Starec je mislil včasih sam tako. Celo razveselil se je, ko so mu govorili tako znanci in so mu vsiljevali svoje misli.

„Res, odpočiti malo, malo se razvedriti, brez skrbi se razgledati malo po življenju.“

A ni bil vajen nedelje, praznika, trajajočih tedne in mesece. Vajen dela, se je čutil zdaj samotnega in postaranega. Prihajala je žalost.

„Kakor voda v potoku je teklo mimo življenje, in je odtekla najlepša moč. A toliko je imam vendar še, da bi me ne bilo treba potisniti v stran, med ničvredno šaro.“

Prišel je mlad mož tujih navad, tujega mišljenja. In njegovo srce je bilo tuje, ne vajeno tega ljudstva, ne čuteče z njim, ne ljubeče ga. Ljubezen je hotel nadomestiti s strogostjo. Ker ni sejal ljubezni, ni žel ljubezni. In nauk njegov ni pognal korenik, ker mu je primanjkovalo oplodujoče rose.

Ob lepih popoldnevih, ko so bila odprta šolska okna, je šel stari učitelj pri stranskih durih na pokopališče, je sedel na zeleno gomilo ob zidu pri cesti in je poslušal glasove, zveneče črez cesto sem iz šole. Poslušal je po dolge ure. Sivo glavo je povešal na prsi in se je pogrezal v sanjarije. Sladkost je bila v sanjarijah, sladkost blagih spominov, in bridkost, ko je stala nenadoma pred dušo sedanjost, pusta, prazna in brez namena.

Spet drugikrat je šel na izprehod ravno, ko so se vračali deca iz šole.

„Kaj ste se učili, otročiči?“

Vstavil jih je na cesti, če le mogoče, na krajih, kamor se ni videlo iz šole. Bal se je zamere mladega naslednika . . . „Misli morda, da šuntam deco proti njemu, da mu jo odtujujem.“

Povedali so mu, kriče, z živahnimi gestami in z jasnimi očmi.

„Ali razumete vse?“

„Ne, gospod učitelj, ne!“

„Pa pojdem malo z vami in vam razložim.“

Šel je, grčav, napol usahel hrast sredi cvetočih mladik, in jim je dajal zadnje zaklade ljubečega srca. Smehljala so se mu usta, oči so mu sevale kakor Kristusu Gospodu, ko je govoril: „Pustite male k meni priti, zakaj teh je nebeško kraljestvo“ — in ko je blagoslavljal vso trumo, zbrano vdano in radostno okoli njega.

Spet je šel na izprehod. Ob cesti je oral kmet.

„Kaj seješ, kako seješ? — Ali bi ne bilo bolje tako?“

Razgovorila sta se. Kmet je bil njegov učenec; dal mu je tedaj, kolikor mu je mogel v onih letih, a zdaj, ko ni potreboval več mladostne hrane, mu je pomagal z nasveti v gospodarstvu.

In šel je spet kam po okolici in je zašel med pastirje na občinskih pašnikih. Zgrnili so se ob njem od vseh strani.

„Gospod, povejte nam pravljice.“

Naslonil se je ob plot, ograjajoč pašnik, ob drevo, stoječe na meji, sedel je na parobek in se je zagledal v mlade oči, lesketajoče od hrepenenja in veselega pričakovanja, in je pripovedoval. Resnično, zvesteje so ga poslušali, nego kadar jim je razlagal v šoli računstvo!

Srečal se je na cesti s kmetom starcem, idočim po opravkih v trg. Spremljal ga je nekaj časa . . . „Ali veste še, kako je bilo tisto . . . kako tisto . . .“ Obračala sta liste ožje domače zgodovine zadnjih štiri-desetih let, in glej, vsi so bili tesno popisani z življenjem: z bridkostjo in z radostjo.

Tako se je zgodilo, da je objela dolina starca pretesno, in ji ni mogel reči: „Z Bogom“. Baš ko se je hotel posloviti, je začutil jasno kakor še nikoli poprej moč matere zemlje. Zato je čakal na nji, da odteče življenje povsem.

* * *

Drugo zimo po vrnitvi Minkini je obležal oče, kovač Luka, vračajoč se iz krčme, v snegu in se je prehladil. Pokašljeval je od tedaj, poležaval je in ni bil več za delo. Še piti ni mogel več kakor poprej. In to ga je delalo še bolj čemernega in zlovoljnega. Zahajal je pač še na Gornjo Poljano: hotel se je razvedriti, razveseliti se z nekdanjimi drugimi; v njihovi družbi je hotel oglušiti ono v začetku rahlo, a vedno glasnejše trkanje na duri srca, ki se je oglašalo tako čestokrat ob samotnih dneh, v tihih nočeh, dolgih kakor večnost. A še dolgoletni vinski bratci so umolknili in so se zamislili v njegovi družini in so ga gledali po strani, z neprijaznimi očmi, čakajoči, kdaj pač vstane in odide iz njihove sredine. Videli so, čutili so: mož, od smrti zaznamovan, grobu zapisan!

Prinašal je žganje domov, da bi pil nemoten in v miru in bi prepodil s pitjem neprijetne misli, vstajajoče iz vseh kotov, oblegajoče ga od vseh strani. A komaj je nagnil steklenico, ga je posilil kašelj, da je razlil med kašljanjem dostikrat več, nego je izpil.

Čutil je tudi sam, dasi se je branil z vsemi močmi, z jezno silo tega spoznanja: smrti gre naproti.

In glej, čudo, tedaj je žel, kjer ni sejal, pobiral je bogastvo, kjer ga ni razsipaval nikoli; odprla so se mu srca, ki jim ni delil ljubezni nikdar, mehko so mu postiljale roke, ki jih ni stiskal prisrčno in toplo nikoli.

Kakor za bolno dete, ljubljeno in ljubezni vredno, sta skrbeli zanj žena, ranjena, užaloščena tolikokrat, in Minka, ponižana in zavržena od njega.

Izpočetka se je budil upor v srcu, ki ni bilo vajeno ljubezni in je ni maralo. A bil je odpor brez moči, odpor otroka, ki bije z rokami okoli sebe, a ne prizadene s svojimi udarci občutne bolečine nikomur. Potem se je čudil. Kakor bi vzšlo pred njim nenadoma novo solnce v čudoviti krasoti, kakoršne ni videl še nikdar v življenju. Stoji in strmi in ne ve, ali se naj jezi, ker mu jemlje nepričakovani, nepoznani čudež vid in ga ščemi, ali se naj zgrudi na kolena in naj zaplaka iz globočine srca, pretresenega, osramočenega, ker ni videlo še nikoli do danes te čudežne svetlobe, ki jo gleda ob tem blagoslovljenem dnevu, lepo in svečano

in veličastno in sladko, kakor bi strmel v širom odprta nebesa in bi pil njihov blagoslov, njihovo sladkost.

Polagoma je bila premagana vsa njegova uporna moč; kopnela je srditost, porojena iz domišljene krivice, ki bi jo naj bil trpel sam, a jo je prizadel v resnici le on drugim. Postal je tišji, mirnejši — mož, zaznamovan za smrt, a od ljubezni obujen v življenje.

In zdaj je prihajalo življenje, ki je šlo mimo, ne da bi ga porabil za dobro, ne da bi ga izkoristil za se in za druge. Prihajalo je ob dolgih popoldnevih, v nočeh brez spanja, in je očitalo, zdaj tiho, glasno drugičkrat, da je drhtelo srce, obremenjeno z grehom, da je obupavala duša, revna in ubožna stoječa pred pragom večnosti.

„Kako stopiš črez prag, o revni mož? Kje imaš zaklad, da se odkupiš z njim pred Sodnikom? Glej, kako dolgo je bilo življenje in kako brezplodno je odteklo — brezplodno v dobrem, a hudega si napočil tako velik tovor . . . Revni mož!“

Stokal je v tihih nočeh, med kašljanjem je ječal po tem odbeglem življenju, neporabljenem, izgubljenem. V prihodnost se je ozrla duša in je vzdrtela: preteklost — prazna, prihodnost — mračna in žalostna.

Stopil je včasih pred hišo, in se je zagledal po cesti, dol po dolini. Stal je tam, kakor je postajala v prejšnjih dneh žena, upajoča in čakajoča, kakor je postajala včasih še zdaj, ker je pričakovala še enega, s hrepenečim, a z zaupanja polnim srcem: vedela je, ta se ni izgubil, vrne se ob svojem času.

Stal je ob cesti in je tudi pričakoval in je razmišljal.

„Glej, vsi so šli, ker jim nisi bil oče. Očim si jim bil, brez ljubezni in brez usmiljenja. Zato so šli in so umrli v tujini . . .“

Vendar je čakal.

„Eden je še, morda se vrne ta.“

Mokro so se svetile stare, bolne oči, hrepeneče v daljavo.

„Morda se vrne . . .!“

A vedel je: le kratek je še čas. Zato je zaprosil nekega dne hčerko:

„Kovačnica stoji prazna in mrzla, a dela je dovolj v vasi. Sedi, Minka, in piši Lojzetu, naj pride!“

Praznik je bil v kovačnici oni dan, ko je pisala Minka povabilo očetovo, ki je bilo obenem že dolgo gojeno hrepenenje materino in vroča želja lastnega njenega srca.

„Dovolj je prostora doma, dela dovolj, čemu hodimo vsi po tujini in se izgublamo in pogublamo?“ — je pisala, ker je poznala dovolj tujino in ker je ljubila že domovino z vsem srcem.

Že čez teden dni je prišlo pismo. Lepo je bilo od začetka do konca, a najlepša, najsladkejša je bila za vse besedica: „Pridem!“

Tedaj je odleglo nekoliko bolniku. Odvzet je bil del greha: Lojze se vrne, torej je pozabil vso krivico; drugi spe v miru božjem, s temi se pobota ob drugem dnevu.

Pomladi, ko je ugašalo življenje kovačevo, se je vrnil Lojze, močan, dober in blag, kakoršen je odšel. Prinesel je precej denarja, ki si ga je prihranil v tujini.

„Vedela sem, da ne zavržeš povsem mojih prošenj, Mati milosti. Enega vsaj si mi čuvala in rešila vsega hudega. Hvala Ti, gospa usmiljenja polna.“

Kakor v lepem snu je molila kovačica pred Materjo sedem žalosti. In obraz je rdel in oči so se ji lesketale, kakor rde lica in se svetijo v blaženstvu oči belo oblečenih deklic ob svečani procesiji na Rešnjega Telesa dan.

* * *

Nekaj tednov po vrnitvi Lojzetovi je umrl kovač, spravljen z Bogom in z ljudmi.

„Odpustite . . .“

Z zadnjo, že komaj slišno besedo je prosil še odpuščenja. In nihče izmed ob postelji stoječih se ni čudil temu; ker velik je bil greh, ki mu ga je bilo treba odpustiti; potok je bil solz, ki jih je želel izbrisati s solzami, polzečimi po licih zadnjo uro. A vsem je bilo lažje pri srcu, da so slišali še zadnjo uro to besedo. Zakaj iz ljubezni porojena, iz srca govorjena prošnja za odpuščenje odtehta grehe stoletij.

„In vam odpusti Bog.“

Ginjen je bil glas Lojzeta, stoječega ob zglavju, govorečega in odpuščajočega za mater, za sestro in za se. Zroč smrti v lice, je umeval tem jasneje velike besede Večne ljubezni:

„Odpuščajte in vam bo odpuščeno.“

Ko je kropil dva dni pozneje župnik grob mrličev in je molil za rajnim: „Mir njegovi duši“ — je pristavil na tihem še: „In mir božji hiši, ki ga je vžila dosedaj tako malo.“

Če se je izpolnil kdaj blagoslov, govorjen iz globočine srca, če je bila uslišana kdaj molitev, kipeča v nebo v resnem, svetem trenutku, je bila uslišana ta molitev in se je izpolnil ta blagoslov.

Ker sladek mir božji je kraljeval od tedaj v kovačnici.

V.

Zgodilo se je na Trati, kar se dogaja pri nas čestokrat: umirajočemu domu pomagajo ali poskušajo pomagati z ženitvijo. Na račun srca se godi dostikrat to, na račun sreče. Hlapec zemlje čuti, da je zemlja močnejša od njega, in žrtvuje ji vse, samo da ostane še zanaprej združen z njo, njen suženj, dasi se imenuje njenega gospodarja.

Doli v trgu je poiskal oče Petru nevesto. Ni pletla ljubezen nežnih sladkih vezi med srci. Ker resnično, bil bi čudež, ki bi ga ne vedel najmodrejši kam zapisati in bi ne vedel, kje mu naj najde izvor in začetek, če bi v srcu Petrovem, povsem sličnem srcu očetovemu v trdosti, le bolj pokvarjenem, nego je bilo očetovo, vzknila čudežna cvetka prave ljubezni. In ravno tak čudež bi bil, če bi Trati, na smrt obsojeni zaradi pomanjkanja ljubezni, dala novo življenje in bi jo otela pogube in propasti ljubezen, resnična, nesebična, čista in blažeča. Morda se zgodi kdaj tako čudo, a poprej se mora oprati greh Tratin s trpljenjem in s pokoro.

Ker zdaj — kje je bila ljubezen? Na vesti Petrovi je bil skriven greh, kričeč k jezi in pravičnosti božji

po maščevanju; na očetovi vesti so bili računi brez ljubezni, špekulacija z ljubeznijo, z najsvetejšim. Tako je bila onečaščena prvi dan, ko so pomislili na nevesto, vsa ljubezen, vsa prihodnost je bila vržena v naročje nemili usodi.

Oče Malke, izbrane prihodnje gospodarice na Trati, je bil trgovec v trgu. Že od nekdaj je bil v kupčijskih zvezah s Tratnikom in z bratom Tomažem. Pri nenadnem propadu Tomaževem so prišle v nevarnost velike vsote. Navrh je imel sam dolgove, dasi ga je cenil svet za velikega bogataša.

Tako so se pričeli računi. Železnik je upal, da opomore z bogastvom nevestinim Trati; oče Malkin je računal, da dobi s pomočjo te zveze še najlažje svoje; česar pa ne dobi, naj ostane v posestvu: dota Malkina.

V svetli kočiji se je pripeljala nevesta v ogleda na Trato. Šla je čez prostrano dvorišče — in čutila se je zelo svobodno. Ogledala si je topole od vrha do tal — in se je čutila visoko in krepko. Ogledala si je ponosni dom, nanovo pobeljen, okna pobarvana sveže — in je pokimala še dokaj zadovoljno. Hlevom se ni približala, na njive je pogledala z dvorišča in ni grajala ničesar: bila so obdelana, valovilo se je žito na njih. Zanimalo je v srcu ni to, ne ono, niti ženin ne. Oče je hotel tako, in bila je voljna, da ga vzame. V srcu pa je gojila ljubezen do lepega trgovskega pomočnika, ki pa je bil na njeno in svojo nesrečo siromak.

Tako so onečaščali ljubezen vsi, tudi nevesta. A grehu vseh je sledila kazen za petami, tudi grehu nevestinemu. Ker komaj je prestopila prag Tratin, žena in gospodarica, se je zadela ob nesrečo, sedečo na pragu. In izročena ji je bila od tiste ure . . .

* * *

Sredi noči je planil pokoncu iz spanja mlinar Matija.

„Kristus božji, kaj je?“

Groza je bila v srcu in v mislih, kakor bi videl stopiti čez prag pravkar deklo božjo, belo smrt. Videl je sicer ni, a slišal je njen klic. Resnično, ni se motil: klic smrtin je moral biti in ničesar drugega!

V oni noči je bilo to, ko so praznovali na Trati poroko Petrovo z Malko.

Gori v hribih je ležala tisti večer na borni postelji sestra Andrejeva, mati Jeričina, in je ihtela polglasno in bridko. Bolehala je že tedne. Ne toliko starost, trpljenje življenja ji je izpodkopalo moči, na posteljo pa sta jo vrgla greh in sramota hčerkin.

Za mizo je dremala vsa zbegana in objokana Katrca, najmlajša sestra Jeričina. V kotu ob stari peči je sedel na nizkem stolcu Andrej, komolca naslonjena ob kolena, ves obraz skrit v velikih rokah, da so se videli le lasje, zelo osiveli od dne, kar je zapustil Poljano. Sedel je kakor odrevenel. Le ko je zaihtela bolnica glasneje, se je zganil, je zagrebel glavo še bolj v roke in se je zvil še globlje v dve gubi, kakor bi ga udarjala težka pest po glavi in po ramah.

„Glej, o Andrej, slovo si dal Trati, da rešiš biser. Na tvoji vesti je bil, čistega ti je izročila mati, a glej, sedaj . . .“

„Jaz nisem kriv!“

In res je bil nedolžen. To je vedel določno, priznati je morala to sestra in je res priznavala. A vendar je bilo neskončno bridko, ko so vstajala v duši zlogolka očitanja: „Čemu se nisi brigal bolj za dete, čemu nisi čuval skrbneje?“

Čestokrat je izpregovoril v moreči srčni tesnobi ob takih hipih naglas predse.

„Jaz nisem kriv, jaz ne!“

Ker v čem je grešil? Saj je ni mogel prikleniti na dom, niti ustavljati ne v njem. On je pletel canje in je izdeloval copate, a za dekcle ni bilo v bajti pravega opravila. V pomoč materi je bila tako še Katrca. Ali naj strada doma močno dekcle, za delo sposobno, dela željno? Zato sta jo dala z materjo spet v službo, a na konec fare, da bi bila kolikor mogoče daleč od Trate.

„In saj pozabi fant! Bila je le trenutna neumnost.“

„A kaj, če ne pozabi?“

„Kaj pa naj počne Tratnik s takim dekletom?“

„Ravno zaradi tega, Andrej . . .“

Obema je bilo težko v srcu. Vendar sta upala najboljše. Nista zaupala sinu Tratnikovemu, a upala sta v poštenje in v čistost Jeričino.

A varali sta se blagi duši. V srce nista videla, nista vedela, da je padla iskra tudi v srce dekličje, pokojno in otroško dotedaj . . . In kaj je razdalja pol-druge ure srcem, ki gore in hrepene!

Vendar se je varal Peter, ko je mislil, da mu bo pot prosta takoj, ko dekcle ne bo več dan na dan pod okriljem materinim in pred očmi starca, ki se ga je bal bolj nego kogarkoli v fari. Zdelo se je, kakor da je spremil res blagoslov nemirnega, skrbečega srca materinega hčerko na novi dom in kakor da rosi dan za dnem na njo molitev materina, in kakor da sega tudi sem v novo njeno bivališče čuječi pogled stričev in odvrča in plaši deklico od hudega.

Tako je trajalo mnogo časa. A Peter je imel čas.

Ko pa se mu je izpolnila brezvestnega srca nakana in želja, pekoča in hlepeča tem bolj, čim več ovir se ji je stavilo na pot, je odgovoril brez obotavljanja očetu na opomin, naj se ženi: „Da!“

Tako je stopal z grehom na vesti, slepar, ropar in morilec, naproti velikemu, svetemu dnevu svojega življenja . . .

Na dan poroke je prišla Jerica nenadoma v hribe k materi in k stricu, ki sta že vedela za njeno sramoto.

„Takšna si prišla? O Jezus!“

Naglas je zaječala mati.

„Odpustite, mati!“

Zgrudila se je na kolena ob postelji, je poljubila velo roko bolničino in je ihtela bridko in obupno.

„Torej on? — Peter?“

Z negotovim, zastrtim glasom je vprašal Andrej. Zdelo se je, da bi mu odleglo, vsaj deloma, če bi rekla: „Ne!“

A dekcle je prikimalo in je potrdilo med jokom, komaj slišno:

„On . . . Odpustite, stric! . . . O Bog!“

Tedaj je odprl starec duri in je šel molče iz sobe.

„Naj odpusti mati, če more, jaz ne morem!“
Velika žalost je bila v trdi misli, da mu je stiskala in morila srce.

„Zdaj imaš biser . . . Vse izgubljeno!“

Ko se je vrnil že v temi v sobo, sta bili mati in Katrca sami v nji. Bolnica mu je povedala med ihtenjem in vzdihovanjem, da je poslala Jerico v čumnato na drugi strani kuhinje, kjer je spal sicer Andrej.

„Naj počije, nesrečno dekle; izmučena je do smrti. Pa spiš ti kar tukaj.“

„Dobro, na klop si razprostrem suknjo.“

Sedel je za peč in je sedel dolgo molče in sključen.

„Idi, Andrej, in poglej, kako je z njo,“ — je zaprosila nenadoma bolnica. „Grozno sem nemirna . . .“

Že čez hip se je vrnil starec.

„Ni je v sobi.“

„Ni je? A kje je? Si jo videl kje zunaj?“

„Nisem. A mora pač biti nekje. Pokličem jo.“

Stopil je naglo pred kočo. Jasno je zazvenel še vedno krepki starčev glas v tiho noč in se je lovil dol po hribu.

Nič odgovora.

Zaklical je glasneje. Poslušal je napeto in nemirno. Molk.

Vznemirjen od tajne tesnobe se je vrnil v izbo.

„Ni je . . . niti glasu od nikoder.“

Bolnica se je dvignila v postelji. Zastrmela je v brata, od njega so se odvrnile plašne oči proti oknu, kakor da upa in pričakuje, da zagleda ob oknu blede, objokani obraz hčerke, zroč s prosečim pogledom v sobo: „Odpustite, mati . . .“ „Vrni se, dete, vse je odpuščeno . . .“ A glej, ni je zazrlo oko. Pač pa je videlo v svoji plašnosti in zbeganosti pošastno belo ženo, ki je stopala naglo mimo oken in je udarila mimogrede s koščeno roko po steklu, da je vzdrhtelo in zaječalo. In zaječalo je srce materino v smrtni grozi.

„Odšla je, Andrej. Bog ve, kam pojde, v smrt morda. Hiti za njo, Andrej, pri petih ranah Kristusovih . . .“

Drhteče in z grozo je prosila duša materina, da se je vstrašila dremajoča Katrca in je zaihtela glasno.

„Saj pojdem!“

Vesel je bil, da je mogel vun iz sobe. Dušila je tudi njega tajna groza, moreča slutnja, vstala nenadoma v vznemirjenem srcu.

Tedaj pa je šlo že daleč dol po hribu zavrženo in obupano človeško srce smrti naproti. Nobene druge poti ni videlo več razen poti v smrt. Ni upalo nobenega odpuščanja več razen odpuščanja, s smrtjo kupljenega. Nobene sreče ni pričakovalo več nego srečo v smrti. Po nobenem miru ni hrepenelo več razen po večnem miru, po miru v smrti. Ker zaman vsako drugo hrepenenje, o srce!

Hodila je zdaj naglo, kakor blodeča misel, polagoma zdaj, kakor na smrt utrujena, v večni sen se že pogrezajoča. Šla je, in njeno življenje je šlo z njo; zlata njena mladost z vso srečo in z vsem mirom, blagim in blagoslovljenim.

„Glej, Jerica, kolikokrat si hodila to pot vsa leta od najnežnejše mladosti sem in kako si bila srečna, kako nebeško blažena! Ker ni še bilo greha na vesti!“

Spominjala se je, kako je hodila z materjo v cerkev; poti v šolo se je spominjala, k prvemu svetemu obhajilu, ko ji je kupil stric Andrej, ker mati je bila prerevna, oče pa je počival v grobu že od četrtega leta njenega življenja, belo obleko, krstna botrica pa je poslala lepo pisano obhajilno svečo . . . „Zdaj vam sveti, glejte, da vam sveti tako čistim, dobrim in svetim ob poslednji uri“ — je govoril v obhajilnem nagovoru stari župnik. Vsako besedo pomni še. A nji so bile govorjene zaman. Nji ne sveti ob zadnji uri! Prevelik je greh, predaleč je zašla duša od Boga.

Res, velik je greh. Ah, ko bi bila hodila danes tako čista k materi na dom, kakoršna je šla pred leti na starega leta dan s stricem, ki je zapustil zaradi nje in zaradi njene duše Trato, kateri je služil vse življenje in je bil tako tesno zvezan z njo s spomini in s trudom vsega dolgega življenja. Zaradi nje! Tem večji je greh, ker se je žrtvovalo toliko za njo. Kaj poreče pač stric sedaj? Kaj poreče mati, bolna zaradi njene sramote? Kaj bo mislila Katra, ki ne umeva še greha? In kaj poreče on . . . on, ki je danes srečen ob drugi in ona

ob njem? Ah, greh je, misliti nanj! Greh je, misliti na mater, tako dobro in blago. Le omadežuje jo s temi mislimi. Greh je, misliti na strica, ki je žrtvoval vse za njo. Greh, misliti na Katrco, angela in svetnico. Kamor pogleda, greh! Plačilo za greh, odkup za greh pa je smrt. Smrt! Streslo jo je, a obenem je čutila skoro olajšavo v srcu. A v mislih je vrtalo in kljuvalo.

„Ni druge poti, Jerica! Smrt! — Ali se ne spominjaš starega Jelenca? Kako je poplašal ta greh. Ali ne s smrtjo?“

Pač, dobro se spominja, dasi je bila še šolarica, ko se je godilo ono žalostno in grozno. Gostilničar in trgovec na Gornji Poljani je bil Jelenc. Siromak, ki je prišel v vas s culico, je postal z leti bogatin. Z zvižajčami, s sleparijami in z odrtijo si je nakopičil bogastvo, to je vedela vsa fara. Ko je izročil posestvo sinu, je odšel nekoč od doma, ne da bi povedal, kam da gre. Pozneje so govorili ljudje, da je šel na daljno božjo pot, drugi, da nekam na misijon. Ko se je vrnil — ljudska govornica je trdila tako — je šel naravnost k sinu. „Polovico premoženja bo treba dati nazaj ali siromakom.“ — „Zakaj?“ — „Ker je prisleparjeno!“ — „Jaz ga nisem prisleparil. Kdor ga je, naj vrača.“ — Na kolena je padel oče pred sina. „Vrni, daj revežem in mi reši dušo!“ — Hladno se je odvrnil sin v stran. „Ali se vam blede, oče?“

Od tistega dne ni imel starec več miru. Shujšan, prepaden in z razmršenimi lasmi je postopal po najsamotnejših potih. Odhajal je v gozde nad vasjo navsezgodaj zjutraj, na tešč, in je blodil brez miru kakor Kajn, bratomorilec, po šumah ves dan. Zvečer se je priplazil domov slaboten, napol mrtev od gladu. S sklonjeno glavo, sključen v malo tednih kakor od dela osemdeseterih let zgrbljen starec, je stopal po cesti in je govoril sam s seboj nerazumljive besede. Če je zapazil slučajno še ob času človeka, idočega mu naproti, se mu je izognil v velikem ovinku ali pa se je obrnil in je zbežal pred njim, tudi pred najboljšim znancem. Ko ga je nagovoril kdo, se je zdrznil in preplašil, ga je pogledal z otlimi, od vročice gorečimi očmi in je ječal:

„Ali ne vidiš, kako teži, kako teži!“

„Kaj teži, Jelenc?“

„Greh!“

Šel je po cesti. Deca iz vse vasi so se zgrinjali ob njem in so hiteli za njim.

„Stric, ali kaj peče?“

Stric so ga zvali sedaj, poprej: gospod!

„Peče, peče . . . Gorje, gorim!“

„A kaj peče, stric?“

„Greh, otročiči, greh!“

Ljudje so šli v cerkev. Tudi Jelenc se je oblekel praznično. S počasnimi svečanimi koraki je stopal dol proti cerkvi, kamor v letih svoje moči in sreče ni zahajal mnogokrat. Postajali so ljudje, gledali so z napetim pričakovanjem. In glej, res! Tik pred pragom je obstal, se je zdrznil kakor bi se zdramil nenadoma in proti volji iz lepih sanj, je pogledal plašno, je odmajal z glavo in se je okrenil.

„Ali ne noter, Jelenc?“

„Ne smem. Greh stoji na poti.“

Vsepovsodi mu je stal na poti. Težil in pekel ga je, dokler ga ni poplašal. In plačilo za greh je smrt: nekega dne so ga našli obešenega na podstrešju.

Seve, na to ni mislil v nesreči in v obupu svojega srca, da je poplašal greh z novim grehom. Mislila je na to pač Jerica. A nejasno je bilo spoznanje, ker je bilo preveliko gorje, in je utonilo vse drugo v njem. Eno ji je bilo jasno: plačilo za greh mora biti smrt!

Kako je prišla v vas? Skrb je vedela, ki je šla z njo; vedel je obup, vedel pekoči kes; tiha poletna noč je vedela, ki jo je zagrinjala s sočutnim svojim plaščem; vedela je smrt, ki jo je držala trdno za roko in jo je vodila varno, v določeni smeri — a sama ni vedela in bi ne mogla povedati.

Ko je bila v vasi, se je zavedla za hip. Vzdrhtelo ji je srce, zahrepenelo je z divjo močjo, z žgočim srdom in s kipečo ljubeznijo obenem: videti ga še enkrat! Ob nji, izvoljeni, ga videti! V vsi sreči! A močnejša nego želja njenega srca je bila roka usode, ki jo je prijela krepkeje, da jo privede sigurno k cilju. Usmiljenejša nego nesrečnica sama s seboj je bila z njo smrt, ki ji je rekla odločno: „Ne! Ogniti se je

treba Trate!“ Dobro! Nikoli več naj ne stopi njena noga na tla, prokleta od Boga; zato je vzkliko iz njih tudi nji prokletstvo.

Daleč v noč se je videlo Trato, jasno razsvetljeno, veselja dom. Daleč v tiho noč se je glasila godba, so se razlegali veseli glasovi. Zaukal je pred njo fant, zapel pesem, od vina, ljubezni in hrepenenja razvnet. Troje, četvero granesov je zapel in je utihnil.

Jerica se je vznemirjala, da jo kdo sreča, jo spozna, jo povpraša, kod in kam da v pozni noči. Zganilo se je v temi za njo, oglasilo se je kakor težak vzdih. Vzdrhtela je . . . „Jezus, že je za menoj, stric! Ali so opazili tako naglo, ali sem stopala tako leno in počasi?“ Kakor bi ji ga pokazala usoda, da jo oplašiš še bolj in jo privede tem preje k cilju, je vstal pred njo nenadoma stric, ki jo zasleduje . . . „Bilo bi pač bolje, če bi ne hodila k njim, v slovo. Varneje bi bilo, če bi jih prosila odpuščenja le od daleč, v srcu samo . . .“

Ozrla se je. Nikogar! Tiho in pokojno sanja noč za njo, tako pokojno, kakor bi ne videla iti mimo ravnokar nje in bridke njene usode.

Na cesti pred Trato je postala nekaj trenutkov. Vsa okna ponosnega doma so bila razsvetljena, v nadstropju in v družinskih sobah. Ob oknih je videla človeške postave in sence, a jih ni mogla spoznati iz daljave. Eno pa je gledala duša jasno: na častnem mestu sedita ona, ženin in nevesta, tesno drug ob drugem. Ljubeče se iščeta roki in se stiskata toplo in vroče, kakor bi se ne nameravali izpustiti nikoli več; hrepenече se pogreza oko v oko, do najskrivnejših globočin; v mislih si govorita lepe tihe besede o skrivnostih in sladkostih ljubezni in se smehljata blaženo, ker dopolnjeno je hrepenenje . . . Nekoč je govoril nji one lepe besede. Ni še brž dolgo, a vendar — neskončna večnost, muke polna . . . Tiho, o srce, mirno, o duša! — Glej, ali ne prihaja nekdo črez dvorišče?

Vztrepetala je, da bi se skoro zrušila. Mešale so se ji blodne misli: dobe jo morda, v dom veselja jo povedo in jo postavijo pred goste, na sredo velike, jasno razsvetljene sobe, v zasmeh in v sramoto . . . Ne, nikoli!

Naglo je zavila na travnike. Kakor v težkih, groznih sanjah je tavalala proti reki. Čuj, že ji šumi naproti, kliče že: „Pridi! Sprejmemo te z ljubeznijo!“

Nekaj korakov pred strugo je obstala kakor okamenela. Zdramilo se je življenje v nji še enkrat in je zakričalo, zahtevajoč svojo pravico.

„Kdo ti je dal pravico, o nesrečnica!“

„Greh!“

„A mati? Umoriš jo! . . . In stric? . . . Katrca? . . . O sramote!“

Zaječala je v smrtnih bridkostih.

„A tako bo sramote še več. Uničeni pa so tako!“

Nevidna roka jo je sunila bliže k strugi. Mehko in ljubeče so vabili in prosili valovi.

„Pridi! V nas je mir, v nas pozabljenje . . . Sladko in mehko se počiva v našem objemu . . .“

„Ne veruj! Lažejo!“ — je zavpilo v duši, da je zaječala spet.

Pogledala je v strugo. Površina vode se je zibala nalahko, kakor bi zibala mati dete v naročju, da ga uspava. A vendar jo je pretresla groza.

Tedaj se je razljutilo vodovje, razsrdila se je usoda, držeča jo za eno, razjezila se je smrt, vodeča jo za drugo roko.

„Kaj čakaš, nesrečnica? — Plačilo za greh . . . ali si pozabila, Jerica? . . . Ni druge poti več . . .“

V tistem hipu je planil stari Matija plašen iz postelje, ker je zaslišal v spanju klic smrti.

Ni se še povsem zavedel starec, ni se otrešel še mrzle groze, kar je potrkalo na okno. Mlinar je obledel še bolj, in staro telo mu je drgetalo. Zavzdihnil je globoko, kakor osrečen in rešen grozne more, ko je zaslišal ob oknu človeški glas.

„Kdo si božji?“

„Andrej s Slemena.“

„A kaj je?“

„Si videl ali slišal iti koga mimo?“

„O Jezus, kaj je nocoj!“

In starec se je oblačil naglo, ves še drhteč, da odpre nočnemu gostu in mu pove, kaj je slišal v spanju.

Visoko je prikipelo veselje na Trati, ko sta vstopila v veliko gosposko sobo v nadstropju Andrej in Matija. Posli in kmetski gostje so se porivali za njima čez stopnice in so se gnetli ob durih, onemeli, z obledelimi lici. Zastaviti poti jima ni upal nobeden, vsi so se umikali pred groznimi njunimi pogledi.

Vsiopila sta in sta položila mrtvo truplo sredi sobe na tla. Tišina je nastala hipoma v sobi. Vseh obrazi so se preplašili in prepadli, vseh oči so strmele z grozo v nosilca in v mlado dekle, ki se ji je prijemala mokra obleka tesno krepkih udov, da se je videla jasno in izrazovito skladnost in lepota kipečega mladega telesa.

Položila sta jo na tla. Andrej se je ogledal kakor v sanjah, z osteklenelimi, polblaznimi očmi po sobi. Ko je pribegal pogled do Petra, bledega sicer, a smehljajočega se malomarno, skoro zaničljivo, da zakrije s tem zadrego in grozo, je zavpil z divjim glasom:

„Tukaj jo imaš sedaj, zapeljivec in morilec! Proklet bodi ti, prokleta vsa Trata!“

Vseh oči so se obrnile v Petra; in iz vseh je gledalo vanj očitanje in gnev. Tedaj je stopila nevesta za korak od ženina. Slišala je govorce že pred poroko, a jih je smatrala za obrekovanje; kvečjemu se je pošalil Peter kje s kako deklico. A zdaj, ko je videla pred seboj mrtvo žrtev njegovega greha, lepo še v smrti, sta jo prijeli z železno roko za srce, ki je bilo v njem tako že grenkosti dovolj, a malo ali nič ljubezni, sočutje z nesrečnico in stud pred Petrom. Ne da bi mu rekla besedo, ne očitajočo in ne tolažečo in sočutno, se je obrnila k očetu na drugi strani mize in je kriknila: „Komu ste me prodali? Morilcem?“ In molče je šla iz sobe med množico, ki se je gnetla naglo v stran in ji je naredila prosto pot.

Na hodniku je zagledala hlapca.

„Zapreži! Odpeljemo se!“

Hlapec je hitel brez besedice ugovora po stopnicah. Prihittel je za njo oče.

„Kaj misliš, dete? Taka sramota! . . .“

„Pustite me . . .“ „Oče“, je hotela reči. A mrzela je v tem hipu tudi tega moža tako in tako ji je bil

tuj, da ji je zastala sladka, sveta beseda, in je ni mogla izgovoriti . . . „Pustite me, sicer pojdem še jaz v reko.“

Nekaj trenutkov pozneje je hitela kočija dol po cesti. Na Trati pa so kričali divji glasovi v zmešnjavi in grozi . . .

Kdo ve? — Morda je mislil Peter: visoko je Bog, oko njegovo mora paziti na marsikaj, in roka njegova ima opravila dovolj — ni se mi treba bati. A glej, v temni noči je pogledalo nenadoma nanj oko božje, ob uri, ko je pričakoval najmanj, je udarila maščevalna roka božja. Udarila je v sredo med vesele in je ločila za vse življenje one, ki bi naj stali vse življenje v veliki, vdani ljubezni tesno drug ob drugem, in jih je vrgla daleč narazen . . .

VI.

Močno srce mora imeti, proniknjeno z neomahljivo vero in z velikim zaupanjem v samega sebe in v onega, čigar mogočna roka daje pravec človeškemu življenju, kdor hoče izbrisati globoke sledove nesrečine.

Trati nasproti, onstran ceste, pri Dolinarju, je bilo dvoje nežnih src, a vere in zaupanja polnih, zato močnih. Močnih tudi, ker sta se naslanjali ob močno oporo: ob ljubezen.

Res, hudo in težko je šlo izpočetka: kakor bi porival otrok s slabotno roko težak kamen na hrib. Poriva ga, da mu teče pot s čela, in se mu šibijo kolena. Napenja vse moči, a glej, vsak hip se vstavi tovor in sili nazaj. A ne, otrok ga zmaguje, ker silnejša je to uro moč njegova, nego so mu jo dala leta: ljubezen ga kreпча. Mati, vdova v kočici na hribu, potrebuje kamena. Ni mu naročila, naj ga privali na hrib. A otrok ve, da ga mati potrebuje. In ljubezen mu daje moč, ljubezen sili tovor na hrib, ljubezen gladi pot.

Ljubezen je gladila pot tudi Ivanu, ljubezen do matere, ljubezen do rodne zemlje. Res, te ni ljubil izpočetka, vsaj silno, z vsemi močmi svoje duše ne. A ko je stal dan za dnem na nji, tako topli in ljubeči, a vendar čudovito zagonetni, mladi devi slični, čakajoči, drhteči od hrepenenja, a se obenem braneči, je vzklila topla ljubezen iz nje in mu je lila v začudeno srce,

ki se ni moglo ustavljati več. Izprva se mu je zdela sovražna, ker ga je odtrgala iz prejšnjega sveta in ga priklenila na se; a glej, ni je mogel sovražiti, ko je stal na nji in je gledal njena čuda, ne opažena do tedaj nikoli. In silna moč je puhtela in dehtela iz nje in se mu je, stoječemu na nji v velikem začudenju in s slovesnimi čuvstvi kakor ob velikem prazniku, zlivala v ude in v srce. In tudi to je postajalo dan na dan močnejše, krepkejše in kremenitejše in je kljubovalo nezgodam in se je branilo in se ustavljalo malodušnosti, prihajajoči pač še večkrat, nepoklicani in nezaheljeni.

Oglasila se je še čestokrat tujina. Vstalo je hrepenenje, iz lepih spominov porojeno, prepojeno s sladkostjo, napol okušano, napol zamišljeno in zasanjano v lepih dneh.

„Gospod bi postal lahko, a zdaj si delavec, suženj zemlje.“

In glej, resnica je in ostane večna resnica: zemlja, dasi ljubezni vredna, je tako skopa. Vse se ji mora izsiliti. Navrh še nasprotstvo neba: preveč dežja pomladi, suša v poletju, vmes toča, v prvi jeseni slana. Odkrito in resnično: težka je naloga, biti gospodar in sluga zemlje. Več bi se smelo zahtevati od nje, več bi mogla, celo morala dati, če se ji služi tako zvesto in pošteno, če se zakoplje in zaorje vse moči v njo. A glej, darujejo se ji potoki potu in žuljev množica, da se izsili iz nje najpotrebnejše! Razsrdil bi se človek nad njo, proklet bi jo, proketo že od njenega Stvarnika; a glej, mati je, domača zemljica, rednica, ki je dala in daje življenje in moč vsem in vsemu. Tako se jo mora ljubiti nehote; povzdigati mora roke in jo blagosloviti in prositi blagoslova nebeškega na njo.

Utrujen od dnevnega dela, izmučen od resne borbe z zemljo, se je zatekal Ivan včasih ob večerih h knjigam. Bile so mu prijateljice še vedno; še vedno so mu rahljale srce z nežno roko, da mu ni usahnilo povsem, so mu rosile in oplojevale dušo, da mu ni postala povsem nerodovitna. Bral je počasi, ves zatopljen v knjigo. In glej, tajalo se mu je pri srcu, odmikala se je težka roka, ki ga je držala ves dan kakor jetnika

in mu je tiščala in priklepala srce in misli k zemlji. Bilo mu je večkrat, kakor bi legel po dolgi težavni hoji v vročini julijskega dneva v senco in bi zadremal in zasanjal. Tako je zasanjal ob knjigi, nenadoma, sredi branja ob lepi, mehki besedi. Včasih je vgasnila luč, ko je bral že dolgo; in je sedel k oknu in se je zagledal v srebrne valove mesečine, zibajoče se od neba dol do speče zemlje. Zamislil se je; razširilo se je srce in je zahrepenelo in je vzdihnilo v koprnenju kakor snivajoče dete, sanjajoče o mamici.

„Kako lepo bi bilo!“

A glej, sredi lepih sanjarij, sredi koprnenja, sladkega in bridkega obenem, je pristopila mračna žena: skrb. Sklonila se je k njemu in se ga je dotaknila s trdo, žuljavo roko.

„Zgodaj bo treba vstati, Ivan. Njivo ob reki treba jutri doorati.“

Zavzdihnil je globoko kakor popotnik, romar, ki zazre nenadoma od daleč zaželjeni cilj, a spozna kmalu, da se je varal, in je cilj in konec, vedi Bog, kje še. Stresel je z glavo, s silo je pahnil od sebe mehko roko, stegajočo se iz daljave, iz prošlosti in iz prihodnosti, božajočo mu z nežno ljubeznijo srce in dušo. Razpravil se je naglo in je legel.

A tujina, preteklost, prežita v mestu, ob knjigah, lepa prihodnost, odprta še pred kratkim pred začudenimi, hrepenečimi očmi, ki pa se je zaprla nenadoma, kakor pot nebeška pred dušo bogaboječo, padlo ravnokar v smrtni greh, mu niso dale pokoja še v spanju. Vzdihoval je v sanjah, govoril je sam s seboj, ječal je polglasno.

Sredi mučnih sanj so se odprle v mnogih nočeh duri iz stranske sobe. S tihimi koraki je stopila k postelji skrbeča mati, se je nagnila nad spečega, mu je poravnala odejo in mu je pogladila z nežno roko čelo in neredno čez čelo padajoče lase.

„Spi, dete!“

Velik blagoslov je bila vsaka z vročo ljubeznijo šepetana beseda, gorka molitev slednji vzdihljaj.

Sin je začutil blagoslov v polspanju. Odprl je včasih za hip oči in je videl mater kakor skozi meglo.

„Vi ste, mati?“

„Le spi, Ivan. Jutri bo treba spet delati . . .“

Kakor je prišla, je odhajala, tiho in oprezno, boječa se, da ga predrami povsem.

A blagoslov njenega obiska, molitev ljubečega njenega srca sta napolnila vso sobo. Mir se je razlil čez topla lica sanjajočega, rahel smehljalj mu je trepetal na ustih.

Čutil je ljubezen ob sebi — in vse zmaguje ljubezen . . .

Bolezen naših posestev so dolgovi. Na teh je bolehal tudi dom Dolinarjev. Še oče jih je zapustil nekaj; pri vsi skrbi in pridnosti jih ni mogel poplačati povsem. Ko sta zidala vdova in Ivan nov dom, sta se zadolžila še bolj. Obresti so rasle. Treba bi bilo plačati zdaj tu, zdaj tam. Včasih je rabil kdo nenadoma sam in je opomnil. A odkod dobiti? Spet izposoditi? Tako se zamaši potok na eni strani, a na drugi izteče tem več.

„Kje vzeti?“ — se je povpraševal Ivan in je posedal dolgo v noč na postelji, in ob njem je sedela mračna skrb z nagubanim čelom, z mrkimi očmi. Ni je mogel odgnati, dasi jo je želel včasih daleč proč, tako daleč, da bi se ne srečala nikdar več, da bi ne sedla nikoli več k njemu.

„Ko bi odšla, in bi mogel zatisniti oči in bi spal, spal!“

Tako izmučen je bil, tako nedopovedljivo potreben pokoja. Ob pol treh zjutraj ga je zbudila skrb. Pogledal je plašno po sobi, proti oknu: morda je že beli dan, zaspal je morda. A svetlikalo se je šele, komaj se je odprlo še malo veliko oko božje, svetli dan. Tako rad bi še spal! Oči so mu lezle skupaj, težke so bile kakor iz svinca: še je visel na njih trud prejšnjega dne. A skrb ga je prijela krepko za roko.

„Ivan, sam si! Živina čaka, čaka polje. In Hribernik čaka: dvesto mu moraš izplačati v nedeljo.“

Planil je pokoncu; nič spanca ni bilo več v očeh . . . In ves dan delo, trud. Ves dan ga je držala skrb za roko, za srce, za dušo. Komaj je povsobil roke, komaj si je hotelo malo odpočiti utrujeno telo, malo

si oddahniti v jarem vprežena duša, čuj, že je klicala spet skrb.

„V nedeljo, Ivan! In ono nedeljo spet, spet oni mesec, ob novem letu še več! Pomni, Ivan . . .“

Stisnil je zobe, gube so se mu včrtale v čelo — delal je še vztrajneje.

Marsikateri večer je bil utrujen do smrti. Legel bi, ne, pal bi na posteljo in bi spal, ne četiri, ne pet ur, ne, vso noč in ves dan, dva, tri dni. A skrb je stala ob njem, sedla je k njemu na posteljo, je opominjala in je računala.

„Nekaj vreč rži prodaš; seve, za kruh bo potem trda. A zdaj je cena dobra. Če ne zadostuje ostalo za kruh do žetve, morda posodi kdo. Po žetvi se mu vrne. Junica mora tudi iz hleva. Pač bi bila potrebna za dom, a ni druge pomoči . . . A to še ni tretjina. In kje dobiti ostalo?“

Stisnil je spet zobe, nagubančil je čelo, zamizal je, da bi preračunal natančneje, da bi se domislil, kje bi se dobilo še kaj.

In glej, tedaj so se odprle spet duri iz stranske sobe, počasi in tiho, da niti slišal ni. Na pragu se je pojavila mati in je stala dolgo na pragu in je strmela na posteljo in je prisluškovala nemirnemu dihanju sinovemu.

Vzdihnila je, pristopila je s počasnimi, skoro boječimi koraki in je položila roko na lase sinove.

„Čemu ne spiš, Ivan?“

Zadrhtelo mu je nalahko močno, od dela utrjeno in utrujeno telo. Tako nežno, tako mehko ga je klicala, ko se je pobil majhen fantič.

„Čemu ne spiš, Ivan?“

„Saj veste mati, v nedeljo poteče rok pri Hriberniku.“

Stiskalo mu je grlo, besede so se izvijale s težavo in tiho.

„Nič zato, Ivan. Poplašal si že marsikaj, poplašaj še to. Umiri se in zaspi, Ivan.“

„A odkod dobiti, mati?“

Sedla je na rob postelje.

„Ko sem tožila zadnjič župniku, mi je rekel: „Moli in delaj“, je pisano. „In Ivan opravlja oboje. Bilo bi res več nego čudo, če bi propadel ob tem.“

Če mu je prijatelj Bog, najde prijatelje pač tudi med ljudmi.“ Potolažile so me te besede in so me napolnile v novim upanjem. Ne obupuj tudi ti, Ivan.“

Položila mu je roko na ramo, in čutil je, da se ji lahko tresse. A ko ji je pogledal v oči, je videl, da so jasne, upanja polne. Začudil se je moči te žene, ne še stare, pač pa že mnogo skušane, a upajoče še vedno z mladostnim upanjem. A vedel je, odkod zajema svojo moč, na kaj se opira; in umirjalo se je srce še njemu.

„Lazje mi je, mati, hvala vam. Zaspim takoj. Idite in počijte tudi vi.“

Pokrižala ga je kakor otroka in je šla.

„Res, kaj pomagajo vse prevelike skrbi! ‚Delaj in moli‘, je pisano. Vršim oboje po slabih svojih močeh. On pa je mogočen, da pomore, ako in kadar hoče . . .“

In zaspal je. — Resnično, močno srce mora imeti človek, vere, upanja in ljubezni polno, da more mirno spati v dneh takšne stiske.

Drugi dan je bil Ivan na polju. Ko se je vrnil na večer in je spravljal konje v hlev, je prišel semkaj od kovačnice Lojze. Prišel je kakor slučajno in je postal pred hlevom.

„Bilo je vroče, Ivan, kaj?“

„Vroč. Čutil si pač tudi sam.“

„In jutri, Bog ve, kako bo.“

Ivan je pogledal proti nebu, dasi je bil prepričan, da bo lepo.

„Lepo bo. In spet delo. Sobota je.“

„In za njo nedelja — si odpočijemo.“

Ivan je privzdignil malo rame, oči pa so se mu zmračile.

„Ali se je ne veseliš, Ivan?“

Ivan se je nasmehnil bridko. Stopil je v hlev, Lojze za njim.

„Vem, Ivan, Hriberniku moraš vrniti. Glej, iz tujine sem si prinesel nekaj goldinarjev. Prijatelj si mi, zaupam ti: tukaj je petdeset. Ni dovolj, vem. Petdeset da še gospod župnik, petdeset stari gospod učitelj, nekaj desetakov pot Florjjan . . . Ne, nič zahvale. Vrneš nam pošteno — zahvali pa mater . . .“

Mater! Za vse skrbi, zlato, ljubeče srce!

Tako mu je pomagala skozi težka leta ljubezen, ljubezen materina, ljubezen blagih src. In ljubezen zmaguje vse . . .

* * *

Pogostoma je zahajal Ivan v župnišče.

Kaplan Bezjak, ki ga je poslala cerkvena gosposka za bolezní starega župnika na Poljano, je ostal po smrti starčevi na nji kot oskrbnik fare, čez leto je postal župnik. V tem času se je ogledal po fari. Bila je dobra, ljudstvo še v večini nepokvarjeno. Globoke brazde je zarezal prejšnji župnik v srca dobre volje s svojo ljubeznijo, in seme, ki ga je sejal, je bilo najboljše, najklnenejše. Le enega, to je spoznal naslednik kmalu, je manjkalo: krepke, neupogljive odločnosti, ki bi zastavila jasno in močno besedo tam, kjer se je odbila ljubeča ob skalo, ki bi porivala z neomahujočo močjo in samozavestjo tam, kjer ljubezen ni mogla siliti pretrdih src na poti za seboj.

Ogledal se je z jasnim in treznim pogledom širom naokoli in je premišljeval in je snoval naklepe. Polagoma je vrgel svoje misli in osnove med ljudstvo, brez šuma, kakor mimogrede, da bi ne opozoril morda prezgodaj in prejasno nasprotno mislečih, ali omahljivcev in dvomljivcev, da bi jih ne zdramil ob nepravem času in bi izzval le odpor. Ker vedel je dobro: kakor bi bilo v nevarnosti življenje in zveličanje, se drži narod starega, bodisi že dobro ali malo vredno. Tako je pripravljajal pot; oral je, ko se je zdelo mnogim, da stoji le razmišljajoč ob njivi, sejal je že, ko še večina niti opazila ni, da stoji že na njivi, sredi med svežimi razori.

Začrtal si je veliko nalogo: vneti vsa srca za resno, neumorno delo, ker izvor in začetek življenja je delo, in v delu je dopolnjenje življenja.

Pred vsem je obrnil pogled in pozornost na dušo naroda, na sok, ki daje vsemu domu vedno novo moč, vedno spet sveže življenje: na mladino.

„Kaj posedate po gostilnicah, zapijate denar, talente in moč življenja! Pri meni se zberite v nedeljo popoldne. Ne bo vam dolgočasneje nego v krčmah.“

In glej, toplota besede in sila prepričanja sta privabili takoj nekatere. In resnično, ni jih mučil dolgčas one ure, ki so jih prebili ob nedeljah v župnišču. O domu in o svetu je bila govorica največkrat. O vsakdanjem delu so se porazgovorili, o vsakodnevni trudu in o upanju, ki ga sejejo s tem delom, ga polagajo v to delo in ga zajemajo spet iz dela. S toplo besedo in s sočutnim srcem se je menil župnik z njimi o tem urejenem njihovem delu in jim je pokazal nemirno delo, neumorni trud, brez odpočitka skoro, zunaj v svetu. Mož proti možu stoji tam, močnejši proti močnemu. In za druge se dela tam in se daruje življenje in njega moči; tukaj se trudijo za se, za svojce, za rodno zemljo. Opešajo tam zunaj moči, in glej, ne ve človek, komu jih je daroval, v kaj jih je zakopal. Tukaj jih zakoplje in zaorje v lastno ali vsaj domačo zemljo, ki ga živi navzlic svoji trdosti in skoposti, ki bo živila tudi potomce njegove. In manj nevarnosti je ob trudu in žrtvah, ki jih zahteva dom, nego ob delu v tujini. Zato: zadovoljnost! Zado- voljnost tudi ob malem in pičlem, ker tujina ne daje nikakor več, obilneje, a zahteva mnogo več... O močeh ljudstva, o duševnih in gmotnih, se je vnel razgovor. In župnik jim je dokazoval iz življenja in iz knjig, kako trosi naš rod lahkomišlno svoje moči z nepremišljenim ali vsaj neurejenim življenjem, s pitjem, z lenobo in s slabo porabo časa, z nasprotstvi, s prepiri in s tožbami med sosedi. Velike sile spe in žive v našem narodu. Le spoznati jih je treba, rabiti jih prav, previdno štediti z njimi.

Nova je bila mnoga beseda. Nobene pa ni bilo, ki bi izzivala na odpor. Večina tega je bila znana vsem; le jasnosti ni bilo dovolj do sedaj, v meglo je bilo zavito mnogokaj. Ker se ni razmišljalo o tem. A ko je posvetila v poltemo luč prepričevalne besede, iz prepričanja prikipela, je bilo hipoma jasno vse. Neurejenega je bilo mnogo v mislih, urejevala je zdaj premišljena beseda, oprezna, skrbna roka.

In glej, naglo se je množila prva, majhna pečica obiskovalcev popoldnevni razgovorov. Vedno več jih je prihajalo po knjige, po časopise, po svete. Ustanovili

so hranilnico in posojilnico, in ni jih bilo v fari dvajset, ki bi rekli: „Ni je treba!“

Kakor vzbrsti pomladi po toplem, pohlevnem dežju novo zelenje, in se razvija popje naglo in veselo, in se prikazuje cvetje, tako se je budilo novo življenje po poljanskih vaseh. Resneje so gledale oči, posebno mladim, a obenem veseleje, a tudi samozavestno. Resneje, ker so se zavedali jasneje življenja in njegovih nalog in zahtev: ni zabava življenje, ni vesel praznik. Veseleje, ker so poznavali svoje moči in so vedeli, da dosežejo cilje, v večini vsaj. Veljalo je poprej marsikomu geslo: živimo danes, današnjemu dnevju, jutrnji poskrbi za se. A koliko jih je bilo zdaj, ki so poklekali pred lažnjivo to božanstvo? Koliko jih je bilo še, ki so zapijali ob nedeljah na Gornji Poljani ves trud in vse delo tedna in tednov? Resnično, vidno so se redčile njih vrste. In razen krčmarjev na Gornji Poljani se ni hudoval nihče v vsi fari na to. Veselili pa so se stoteri. Radovale so se duše žen, trpečih poprej ob sirovosti mož, žalujočih ob pomanjkanju ljubezni in dostikrat še najpotrebnejšega za vsakdanje življenje. Veselila so se srca malih, ki so dobivali jesti in so slišali vsi srečni blažje in prijaznejše besede nego kdaj poprej. Veselili so se oni sami, ki so bili poprej sužnji pitja in strasti, a zdaj prosti in ob tem močni in srečni. Ker iz prostosti so rasle in kipele močne sile, iz sil veselje do dela, iz dela novo življenje v vsi fari, ker začetek življenja je delo, in delo je njega dopolnjenje. In življenje brez dela je polovično življenje, je smrt in pogin. In z delom je bil blagoslov nebeški; a blagoslov sta spremljala mir in sreča in sta mu sledila vsepovsodi.

Tako je stal mladi duhovnik sredi fare — svetilnik, postavljen na goro, in je svetil daleč na okrog. A tudi ogreval je s svojo svetlobo, oživiljal je s svojo lučjo, s svojim življenjem, posvečenim povsem izročnim mu dušam.

K njemu je zašel Ivan čestokrat, češče še nego drugi razen pota Florijana, ki je bil najgorečnejši apostol načrtov župnikovih in je preživel skoro ves prosti čas ali v župnišču ali na Dolini ali pri Lojzetu

v kovačnici. Na vse te ga je vezalo dvoje: poznali so tujino in ljubili so knjigo. Ker dasi je postal Ivan res sluga zemlje, ni vzrasel v njo tako globoko, da bi mu umrl povsem spomin na nekdanja leta. In ona ga ni prerasla tako s plevelom, da bi ne gledal na nič drugega nego na grudo pred sabo in pod seboj in bi se ne brigal za nič nego za njo.

In bilo je dobro za Ivana, da je zahajal pogostoma v župnišče. Zakaj vsakokrat se je vračal iz njega bogatejši, mirnejši, močnejši. Ker mladi duhovnik je bil sam duševno bogat in je imel kaj dati in je dajal in delil rad. Bil ni izmed onih, katerim je alfa in omega: jaz, jaz! Izmed onih je bil, ki jim je vse: Bog, ljudstvo, domovina! Ni bil izmed onih, ki hočejo le časti in slave in bučecih hosan, a se branijo križa, ki bi ga naj nosili za narod, prvi pred vsem ljudstvom, v zgled mu in v veliko tolažbo. Izmed onih je bil, ki se ne bojijo in se ne branijo trpljenja, kakor se ga ni branil veliki duhovnik Kristus Gospod. In iz tega je izvirala moč njegove osebnosti, blagoslov njegovih besed in dela njegovega.

Tako so pomagali Ivanu mati, knjige in blaga srca, da mu ni klonila duša povsem in mu ni otopela in se mu izsušila ob težkih dneh. Ljubezen je dajala nove moči, ljubezen mu je gladila grapavo, kamenito pot, ljubezen mu je pomagala nositi križ življenja, in resnično, z večjo iskrenostjo in radostjo, nego ga je pomagal nositi ob žalostnem dnevu Simon iz Cerene...

* * *

Tako so hitela leta.

A glej, kakšne so bile skrite sanjarije, ki so se budile v srcu Ivanovem ob tihih večerih, v naglo bežečih nočeh, celo sredi dela ob vročih dnevih? Kam so zablodile misli nenadoma, kam je hrepenelo s tako bolno sladkim koprnjenjem češče in češče srce, vse nemirno do zadnjih globočin? In glej, kaj je povesila onstran ceste, na Trati, pogostoma roke sredi dela Vilma in je zasanjarila istotako bolno sladke sanje? V cvetoči, krasni devi sta se razcveteli s Tinko v treh letih, ki sta jih preživali, Vilma od štirinajstega do

sedemnajstega, Tinka od trinajstega do šestnajstega leta, pri teti v mestu. Zdaj sta bili spet doma, v ponos in v upanje ponosnemu, a vendar že precej ponižanemu domu. Najlepše, najdragocenejše, kar je imel zdaj dom med topoli, sta bila ta bisera.

Ko je delala sama v sobi, šivala, vezala in pletla, včasih tudi v navzočnosti sestrični, so omahnile Vilmi nenadoma roke z delom. Zastrmela je skozi okno, črez dvorišče in preko ceste na Dolino. In glej, kaj ji je zasevalo tako čudovito hrepeneče krasno deviško oko, kaj ji je zadržtel viden nemir na cvetočih licih, in čemu se ji je izvil poltajen vzdih iz burno se dvigajočih prsi? In kaj je nagnila kodravo glavo povsem k oknu in je pritisnila vroče čelo na steklo? Nemara je upala, da se umiri tako in si upokoji srca nemir in drhteče koprnjenje?

In ko je brala včasih, če jo je utrudilo že delo, in si je hotela malo odpočiti in se razvedriti, knjige, ki jih je dobivala od Ivana — njegova lastnina deloma, deloma izposojene od župnika — kaj se ji je orosilo oko nenadoma sredi branja in je povescila glavo na knjigo in je vzdihnila iz srca globočine? Začutila se je v takih hipih srečno in blaženo, da bi zaihtela od sreče in bi plakala ves dan, in nesrečno, trpečo in obupano, da bi legla v grob in bi se ne marala zdramiti vso večnost več, ali le ob dnevu, ko bi ne bilo več nikake zapreke srca hrepenenju, nikake ovire več vročim željam, ob dnevu, ki bi se izpolnile ob njem vse lepe sanjarije, in bi se pričela nebeška radost, trajajoča od tistega dne do vekomaj.

Tako se je spočelo hrepenenje ob uri, ki nista vedela za njo, porodilo se je ob dnevu določenem jima od vekomaj. In raslo je in je postajalo od dne do dne večje, od dne do dne močnejše. In od dne do dne je bilo hujše trpljenje; ker ob uri, ki se rodi ob nji ljubezen, se rodi tudi trpljenje.

A na Trati so bili pazni. Oče, zlovoljen bolj in bolj, obupajoč že nad rešitvijo doma, posebno od poroke Petrove sem, udajajoč se iz obupa pijači, je računal v pijanosti in v treznih trenutkih, da opomore morda še Trati, če bogato omoži hčeri. Dobil bi novih

zvez; dvignilo bi se zaupanje v njegovo moč in bogastvo. Zato je pazil in čuval. Pazil in čul je tudi Peter. Ne iz ljubezni, iz nasprotstva do sester, ki sta mu bili s svojim življenjem vedno očitane, naravnost iz sovraštva do Ivana, ki ga ni maral že izza mladih dni, kakor Železnik ne očeta Ivanovega.

„Glej, ta zida iz nič, a zida krepko. Iz mrtvega pogorišča je pričaral krepko življenje, iz skope zemlje izsilja premoženje. Ti piješ in spodkopavaš s tem že tako se gugajoči dom; razsipavaš, kjer se kruši že vse samo in razpada v razvaline.“

Niso bili prijetni taki opomini nikdar mirujoče vesti. Odtod njegov gnev na Dolino, nanovo sezidano iz pogorišča, in na Dolinarja.

Tako sta pazila dva in sta čakala ugodne prilike, da zamorita ob žalostnem dnevu dvoje nežnih cvetk, cvetočih in dehtečih na tihem in na skrivnem.

Megla je legla zgodaj na vas tisti večer, ko je hitela Vilma naglo, da je ne pogrešijo doma, dol k potoku. Nemirna je čakala dvoje, troje hipov pod vrbami, da ji prinese Ivan knjige, ki jih je obljubil v nedeljo. Prišel je naglo za njo, točno ob določeni uri; vedel je, da se mudi ljubljeni deklici.

„Hvala, Ivan.“

Zahvaljevala je beseda, vdanosti in toplote polna; zahvaljeval je glas, mehak in mil; zahvaljeval je pogled, ljubezniv in ljubeč; zahvaljevala je roka, ki je počivala v njegovi in se je toplo in mehko oklepala njegove.

„Ostani še, Vilma.“

„Ne morem, Ivan. Opazijo doma. Varovati se morava, saj poznaš očeta. Lahko noč, Ivan.“

Komaj se je vrnila, komaj je odložila v nagliči in vsa nemirna naglavni robec, jo je poklical oče iz sobe in je stopal pred njo v pisarno.

Ustavil se je sredi pisarne in se je obrnil k nji, shujšan, postaran in mračen.

„Jutri pospraviš svoje reči, pojutrišnjem se pelješ k teti v mesto.“

Prebledela je, zastalo ji je nemirno srce. Komaj se je premagala, da se ni zgrudila. Še težje in huje jo je zadelo v srce, ko je stopil oče tik pred njo in jo

je pomeril z grozečim, skoro sovražnim pogledom in je izpregovoril mrzlo in neizprosno, kakor bi ji oznanjal smrtno obsodbo.

„In onega berača onstran ceste si izbij iz glave. Ne dobi te nikoli!“

Hodil je po svetu modrijan in je opazoval svet in življenje in je iskal velikih čudes in je zapisoval največje v večni spomin. In glej, med največjimi in najlepšimi so bili oni, ki izvirajo iz duše ženske, ljubeče s prvo, veliko in istinito ljubeznijo, z ljubavjo, ki podira vse ovire, ki trpi vse, vse žrtvuje za svojo ljubezen, za izvoljenega svojega srca. Ker najsilnejša vseh sil je moč take ljubezni.

Vilma je gledala očeta nekaj časa in je odgovorila mirno: „Ta ali nobeden!“

Zavzel se je Železnik, začudil se, kakor še brž nikoli v življenju. Zakaj dete, ki mu ni ugovarjalo nikdar, mu je odgovorilo tako odločno in s takim nenavadnim mirom, da je uvidel in čutil jasno: poprej izvoli smrt, nego se izneveri ti besedi.

Zganilo se mu je za hip v srcu; zadrhtelo je v njem spoznanje o moči prve ljubezni, čiste še kakor ljubezen angelska, ne še oskrunjene niti z eno nelepo mislijo. A upor, ki ga ni bil vajen, ga je zadel tako močno, da je zbesnel navzlic hipni ganjenosti.

„Tako govoriš? Poberi se, vlačuga!“

Vilma je obledela. Kakor okamenela je stala pred očetom, tako globoko jo je zadela sirova, umazana beseda, ne zaslužena niti z eno mislijo. Ni mogla govoriti, ne se okreniti, da odide. Oče jo je prijel za rame in jo je potisnil iz sobe, sopeč v grozni besnosti.

Vso tisto noč sta prečuli in preplakali sestri, ležeči v objemu v postelji Vilmini. Tako pekoče je bilo razžaljenje, tako velika krivica, da jih srca obeh nista mogli nositi.

Tretji dan je ostala Tinka sama in je plakala samotna v svoji sobi. Ni mogla verjeti, da je resnica. Sen je, zbudi se prihodnji hip. A glej, bedi: tam po cesti hiti voz. Zmota je, nesporazumljenje! Oče se premisli, pošlje za vozom, pokliče nazaj izgnanko in jo potolaži s prijazno, vsaj s pol prijazno besedo.

Bila bi mu hvaležna še za takšno do smrti. A glej, ni zmeta, ne premisli se, ne pošlje, ne pokliče je nazaj. Že zavija voz za ovinek.

„Ž Bogom, Vilma . . . O Bog!“

O Trata, umirajoča . . .

In onstran ceste?

Za hišo, da bi ga ne videli s Trate, je stal Ivan. Strmel je za vozom, da je izginil za ovinkom pod vasjo. Stal je še dolgo, ko že ni videl več ne voza, ne modre obleke Vilmine. Nenadoma je potegnil z roko črez čelo, kakor bi se zdramil iz težkih sanj. Zaječal je kakor ranjen na smrt in se je naslonil ob zid: velika lepa zgradba sladkih upov se mu je porušila nenadoma in ga je ranila globoko in nevarno.

Tedaj je stopila izza ogla mati, vedno skrbeča, vedno dobra, vedno pripravljena, da pomaga in tolaži. Nikoli nista govorila še z Ivanom o lepih sanjarijah mladega njegovega srca; a oko materino gleda bistro in je opazilo vse. Tiho je pristopila k njemu, narahlo in obzirno mu je položila roko na ramo.

„Potolaži se, Ivan, in potrpi. Pride spet, in veselje bo tem večje in lepše . . .“

Jeseni po poroki Petrovi je bilo to, ko je bila Vilma stara osemnajst let.

VII.

O Trata, umirajoča . . .

Stara Katra ni videla odhajati Vilme. Odšla je s Trate nekaj tednov poprej.

Tako sta šli dve, ki sta tvorili bistven del Trate, močan kos njenega življenja, zaklad in kras Tratin.

Grozota poročne noči Petrove in žalostna usoda od starke nekoč tako iskreno ljubljene Jerice sta vrgli Katro na bolniško posteljo. Vstala je sicer črez nekaj dni, a je bila docela potrta, utrujena na smrt, nezmožna za delo. Tedaj je pričela resno misliti na odhod. Ker da Trate ni mogoče več rešiti smrti, ji je postajalo jasneje z vsakim dnem.

Teden dni po poroki sta pripeljala Železnik in oče Malkin ženo Petrovo nazaj na Trato.

„Kaj počneš zdaj doma?“ ji je oponašal oče dom po desetkrat na dan; matere, ki bi ji svetovala v teh težkih dneh in bi ji pomagala s svojo tolažečo in lečečo ljubeznijo skozi te bridkosti, ni imela več . . . „Kaj počneš tukaj v trgu? Da le povečaš sramoto! Vse govori samo o tem.“

„Kdo je kriv? Ali jaz?“

Vsa duša se ji je vzvalovila in razburkala ob strašnem dogodku v poročni noči. In branila se ji je z vsemi močmi v jarem, ki ga je bila po božjih in človeških zakonih zdaj dolžna nositi.

„Kaj kričiš in besniš?“

„Ali me niste prisilili? Prodali ste me!“

A oče je ostal trd. Zadela je nesreča poročne noči pač tudi njega, a srd hčerkin se mu je zdel neutemeljen . . . „Svoje glavna je, kakoršna je bila rajna mati.“

„Kar je, je! In saj nisi več otrok. Sicer pa se dogajajo take reči dandanes vsepovsodi. Le da ni konec povsodi tako strašno žalosten.“

Na tihem se je srdil na Jerico, da je naredila takšno nespamet, in je stopila tisti hip grozeča in očitujoča njena senca med srci, ki bi si naj bili vdani in bi naj bili eno.

„Kakšna tolažba pa je to! Moj Bog, zblaznela bi!“

Na zunaj je obremenila Malka z vso krivdo in z vso odgovornostjo očeta in Petra. A v globočini srca je kljuvalo grenko očitanje, ki ga je skrivala skrbno pred svetom . . . „Tudi ti nisi brez greha! Tudi ti si omažeževala ljubezen . . .“ In ni se mogla obraniti moreče misli, da je segla roka usodina ono noč s premislekom tudi po nji in je maščevala tudi njen greh.

Uvidela je kmalu: v trgu ji ni več obstanka. In vdala se je in se je vrnila na Trato.

A vodila je ni z mehko roko tja solčna ljubezen. Moreč srd je stopal z njo in pekoče sovraštvo, ki je nista zapustila več ves čas, kar je bivala na Trati. Ker ob nesrečo, sedečo na pragu doma, se je zadela, ko je stopila prvokrat v dom, odkod potemtakem vesela, topla sreča?

Mrzela je vse, kar je bilo v kakem stiku s Trato, od moža Petra do bosopetega pastirja. Marala ni tudi

Katre. Preveč duha Tratinega je bilo v mišljenju, v življenju, v duši starkini. In že to, da je bila ženica tako tesno zvezana s tem nesrečnim, sovraženim domom, že to, da je ljubila, kjer se je ona srdila in je sovražila, se je zdela Malki krivica, ki jo je nosila težko. Malki sami ni bilo za gospodinjstvo; a hotela je vladati in ukazovati. Zato je šla nazaj na Trato, da se maščuje vsaj s tem nad njo za izgubljeno mlado življenje. Ko ji je pripomnila starka, izkušena v gospodinjstvu, včasih s skromno besedo, da bi bilo to in ono morda bolje tako in tako, je razsrdila vsaka taka boječa opomba mlado gospodarico. In povračevala je Katri s tem, da ji je nagajala, kjer je le mogla in je delala v vsem ravno nasprotno.

„Kdo zapoveduje na Trati?“

Malokdaj je izgovorila naglas samozavestno, ponosno misel; a kazal jo je ves obraz, vedno mračen, oči, v veke neprijazne, govor, slednja odločna, ponosna kretnja.

„Dolgo sem služila Trati, in zdi se mi, zvesto. Utrujena sem že, slabotna in bolna; pustite me, da grem.“

Resnično, bila je utrujena. Osemletnemu otroku ji je umrla mati. Oče je bil pijanec in je blodil po svetu, vedi Bog, kje. Umrli bi s tri leta mlajšo sestrico od gladu, da jih ni prijela na pokopališču za roki dobrotna znanka materina in jima ni rekla: „Pojdita z menoj, mali!“ — Od tam je prišla v službo, brž ko je bila zmožna dela. In od tedaj vedno v službah, veden delavnik! . . . „Idi, Katrca . . . Stopaj, Katrca . . . Pridno, Katrca . . . To, Katra, in ono . . .“ Neprestano: delaj, delaj! Nikdar nedelje, nikdar praznika, ko bi sedla brez skrbi ob pot življenja, v prijetno senco, in bi se vdala božajočemu brezdelju, sladkim sanjarijam, omamnemu hrepenenju mladega srca, vabljenju sveta . . . Tako je šla skozi življenje in ga ni okusila nič. Živela je drugim, ne sebi . . . Minila so leta; prišla je starost, da ni vedela kdaj. In glej, pogledala je zdaj včasih, v svečanih trenutkih, nazaj in okoli sebe in v sebe, in razveselilo se je srce navzlic vsi žalosti, ki jo je gledala ob sebi. Ker v vednem delu, v vednem trudu je ostalo srce

čisto; nič prahu vsakdanjega, neprazniškega in nesvetega življenja ni leglo nanj . . . Ker najčistejša ostajajo srca onih, ki gredo v vednem delu ali v vednem trpljenju skozi življenje. Kakor ogenj je trpljenje in delo, plamen, ki očiščuje in ne trpi ob sebi ne rje, ne nesnage. Svet je ogenj, sveto je delo, posvečeno je trpljenje!

Mladostno je bilo srce, a telo starkino je bilo oslabeledo. Utrujeno je bilo od vednega truda in si je želelo pokoja.

Zadrhtela je v nemiru vsa Trata, ko se je odpravljala Katra k sestri, vdovi in majhni posestnici v sosedni fari. Odpočije si pri nji še malo ali umre in najde v smrti večni mir in odpočitek.

Najhuje je zadel naklep Katrin Vilmo in Tinko.

„Ne hodite, teta! Ne pustite naju sami!“

Gorjupa bridkost je zaskelala v srcu starkinem, ko sta prosili v obupni srčni tesnobi. Čutila je: res ji pušča sami! Ker bila je edina na Trati, ki ji je ljubila res goreče, z ljubeznijo materinsko, ki je ni imela dati nikomur drugemu.

„In glej, Katra, tvoji skrbi, tvoji vesti jih je izročila rajna Marija.“

Še enkrat je omahovalo srce, drhteče v veliki boli in tesnobi.

„Trati ni mogoče več pomagati, res. A deklicama! Za nji skrbiš, za nji trpiš!“

A kakor razodetje drugega sveta je čutila in je videla duša prihodnost. Saj ne bo dolgo . . . „In ti se ne pogubita več. Tukaj si sejala dobro seme, Katra, s srečno, od neba obilo blagoslovljeno roko. Torej pojdi v miru . . .“

„Saj bi tako ne bile več dolgo skupaj . . . Bog z vama! In rajne mamice ne pozabita!“

Tako se je poslovila starka od svojih ljubljensk, jokajočih bridko kakor ob pogrebu materinem.

Še Železnika je vznemiril odhod Katrin. A pomagati ni vedel in mogel. Proti snehi je bil brez moči; in ta je želela, da gre starka stran. Brez moči, da reši Trato. Ker grešil je nad obema, nad sneho in nad Trato. In še najsilnejša moč je slaba, če ji stoji na poti lastni greh.

Zamišljeno je strmel za počasi odhajajočo starko — peljati se ni marala, le kovčeg z obleko naj pripeljejo ob priliki za njo, je prosila. In kakor od daleč, zamolklo bučanje strašne trombe sodnega dne, mu je šumelo v glavi, od vina in žganja težki:

„O Trata, umirajoča . . .“

* * *

„Kakor kamen je človek, kamen, ki se ga vrže v vodo. Pada, da se pogrezne v blatu.“

Vendelin, izgubljeni študent, izgubljeni sin Trate je modroval tako v gostilnici in je naslanjal od pitja težko in bolno glavo v roke.

Od pamtiveka je bilo tako z našo mladino in ostane tako vekomaj: pošljejo jih v tujino, na neznane poti; in nekateri gredo svojo pot in ne omagajo, in najsi je od začetka do konca, iz doline do višine, s samim trnjem in kamenjem posuta. Nasprotstva le jačijo mlado njihovo moč, zapreke kujejo njih voljo in jo store železno trdno. Drugi omagajo. Ta pod zaprekami, drugi, ker mu je pot prelahka in ga omehkuži. Tretjim stopi nenadoma usoda na pot in jih prime za roko in jih povede nazaj po cesti, ki so jo prekoračili s težavo, ali jih odvede hipoma na drugo pot. Ivana tako.

Potem pride drugo dejanje. Nekateri se vdajo in se zagledajo z vsem srcem naprej po novi poti; sprijaznijo se z novimi cilji in jim stopajo krepko naproti. V eni noči obračuni kateri s prejšnjim življenjem: kakor bi zaprl knjigo, popisano s krasnimi besedami, in bi jo položil naglo na stran. Ni časa več, da bere te mehke, sanjave pravljičice. Delavnik je, visoko stoji solnce! Le včasih se vrsti praznik za dolgo vrsto delavnikov, truda in napora polnih. Tedaj odpro ono lepo knjigo in se zamaknejo in potopijo v njo z začudenimi, svetlimi očmi, z nemirnim srcem. Drugi obračunajo v mesecih, tretji v letih, a četrti nosijo dolg prejšnjega življenja do smrti s seboj.

In ti se ozirajo v enomer nazaj na pot za seboj. Ne morejo je pozabiti, ne morejo se vživeti v novo življenje. Pravljiško lepi, s samim zlatim, demantno

čistim solcem preplavljeni se jim zde zdaj odbegli časi in najsi so bili še tako težki, z mnogimi skrbmi in bridkim pomankanjem ogrenjeni. Bedeči in v spanju sanjajo o njih. S sladkostjo in s toploto so prožete sanjarije, srce je do vrha polno velikega, boleznega hrepenenja.

In posedati začno po gostilnicah. Tam sanjarijo najprijetneje. Najdejo prijatelje, znance, tuje ljudi, ki jim dajo piti in poslušajo voljno njihove sanjarije, iznikle iz vina in iz nemirne domišljije, izpovedane v blestečih besedah.

„... Tako čudovito lepo je bilo, a je šlo mimo in se ne vrne nikoli več. In kako lepa bi bila prihodnost, najlepših del, najzlahtnejšega sadu prebogata. Kaj vse bi dosegel, koliko storil! Prerokovali so mi vsi...“

Govorijo kakor knjige, ki se jih dobi redko, vse lepše in čudoviteje nego župnik v pridigi ob najslavesnejših praznikih. Včasih, ko se razgrejejo že čez mero in ko jih zmaguje že v obilici zavžita pijača, naslonijo glavo v roke, na mizo jo povesejo in zajokajo pridušeno in bolno kakor dete, ki plaka po lepi igrači, zlomljeni nenadoma, odvzeti mu s silo.

Z začudenjem, z vznemirjenimi srci jih poslušajo ljudje izpočetka. Polagoma se privadijo; spoznajo sanjarije brez resničnosti in brez ciljev. In prično se posmehovati. Čez mesece vidijo ležati nekdanjo lepo oblečenega, gosposki govorečega in imenitno se ponašajočega študenta ob cesti, pijanega, umazanega — in čutijo usmiljenje. Vidijo ga večkrat — iz usmiljenja se porodi porogljivost, preziranje, zaničevanje.

„Izgubljen študent!“

Taka je bila pot Vendelinova.

Pač je plakala Katra, ko je videla, kako se vdaja pijači bolj in bolj. Sveto nalogo in veliko dolžnost je sprejela od rajne matere; na njeno vest je položila umirajoča skrb za deco — a kako skrbeti, kako pomagati, kako rešiti, ko ga je prijemal in objemal demon alkohol z močnejšo in močnejšo roko, ko je bilo srce slabejše od dne do dne, od pijanosti do pijanosti, in se ni moglo ustavljati več strasti niti ob ljubeči in skrbni opori!

Gimnazijo je dovršil dobro. Pričel je z vseučiliščem, posvetil se je pravu. A izvedeli so kmalu na Trati, da je pač vpisan, a se briga malo za učenje, kakor bi ležalo to daleč strani od poti njegovega življenja. Prezrl in preziral je ta cilj, ker se je zamislil v drugega: v pitje. A od doma je izostajal sčasoma denar. Do konca gimnazije je plačeval oče redno, dasi včasih že nekoliko težko. A upanje je bilo pri plačevanju: posoja. Računal je, da vrne Vendelin pozneje Trati, njemu in Petru, morda tudi sestram, kar mu da zdaj Trata. Ker od propada bratovega se je navadil Tratnik računati skrbneje, ceniti tudi malenkosti, posebno v hipih in v dneh treznosti. V teh letih nesreče in skrbi se je približal nekoliko bolj sinu, dasi precej iz sebičnosti, ne samo za se, ampak tudi za deco. Ker zdaj, ko jim ni mogel dati ničesar več, se je budila vest in mu je govorila jasno in glasno, da je dolžnik deci in ji ne bo mogel izplačati dolga najbrž nikoli.

„Glej, kaj si jim dal v življenju? Življenje samo, sicer ničesar! Ljubezni bi jim bil dal, a hotel si jim dati bogastva in se odkupiti s tem. A kje ga imaš sedaj? — Tako jim ostaneš dolžnik vekomaj!“

Pomanjkanja Vendelin ni bil vajen. Odvadir se je z leti tudi napora in truda. Ker iz živega vira mora izvirati navdušenje in moč za trud in delo, sicer usahne kmalu in umre. A kateri je najživejši, najgloblji in najbogatejši vir? Ali ne ljubezen? Zato je tako sladak trud in napor, prevzet iz ljubezni. A glej, te Vendelin ni okusil. Kako jo torej naj vrača, kako se naj oživlja, pomlajuje in krepi ob nji? In ali je bil dolžnik Tratin, da bi stal zdaj lačen in žejen v vročini in v trudu dneva, samo da opomore Trati, upajoči v njega? Ali ga niso vrgli v tujino, brez ljubezni? In kar so mu dali, ali mu niso dajali, da mu odkupijo pravico do Trate?

Jasno je spoznal vse to z leti. Videl in čutil je vso hladnost, ki je bil delež njegov od nekdanj, darovan mu od rodnega očeta in brata, in se je vprašal: „Čemu? Kaj smejo in morejo zahtevati od mene?“

A ker je bilo treba jesti, je posedal nekaj časa po odvetniških pisarnah.

„Tako zaslužim vsaj za se. Seve nadaljujem obenem študije.“

Lepa je bila misel, tako lepa, da ji je veroval včasih sam, dasi je vedel, da je zlagana, njemu samemu in drugim v prevaro.

„Zaslužim vsaj za se!“ — A v resnici ni imel niti za se dovolj. Ker vedno pogosteje je posedal po gostilnicah. Tako je prišlo pomanjkanje. V pisarni so ga gledali po strani in nezaupljivo, ker je prihajal v njo zaspan, polpijan, zanemarjen in umazan, in ker je delal zanikrno in brez vneme. Navsezadnje so ga odslovili, zapodili.

In vrnil se je domov.

Resnično, nihče bi ne prerokoval tega, ko ga je peljal pred leti hlapec v jesenskem jutru prvokrat od doma v tujino. Le usoda, sedeča ob cesti, zroča z mračnim očesom za odhajajočim in na onega, ki ga je poslal brez ljubezni in brez nemirnega drhtenja v srcu v tujino, je videla vso pot, končajočo v žalosti. In pisala je z nagubanim, mračnim čelom žalostno povest izgubljenega življenja, cveta, usahlega brez sadu, ker mu ni zalivala ljubezen . . . Ali res ni mogoče, da vzbrsti še kdaj? Kdo ve, kakšen konec piše usoda . . .

Železnika je težko zadel ta udarec. V srce ga je ranila sramota, da je opešal sin, ki je upal bolj in bolj vanj, da se povzdigne visoko in podpre tako tudi Trato. Srdilo in morilo ga je spoznanje, da se je varal v lepem upanju.

„Zaupal sem v te, a varal si moje upanje in mi delaš le sramoto.“

Srd in sovraštvo sta govorila iz vsake besede, iz vsakega pogleda. A Vendelina nista ostrašila. Prezirljivo je gledal pred se in se je smehljaj zaničljivo in bridko.

„Upali ste? A je mogoče upanje, kjer ni ljubezni? In koliko ste mi dali te? Izračunajte sami.“

Oče je vzkipel. Tem globlje je zadelo bridko očitiranje, ker je bilo resnično.

„Ljubezni hočeš? Prokletstvo si zaslužil.“

„S čem? Da sem vaš sin? — Ali s čem? Da sem šel v tujino? Ali me niste vrgli v njo? Samo, da bi vam ne bil na poti, da bi vam ne trebalo dajati

ljubezni. Zdaj se maščuje vaša sebičnost, vaša brezsrčnost. Zdaj vam sem na poti in vam ostanem.“

In ostal je. Ker kam bi naj šel? Izvrglo ga je iz sebe življenja valovanje — ker je bil prelahek, zamašek, ki ni našel mesta. Na stran ga je vrglo življenje: naj životari dalje, kakor zna in more, ali naj pogine — usoda, življenje gre mirno svojo pot dalje.

Ostal je in je posedal po gostilnicah in je pil in se je družil z vsakim, ki ga je prinesla sreča ali nesreča v dolino. Ko ni imel denarja, in to je bilo zelo pogostoma, in ko ni našel v krčmah nikogar, ki bi mu plačeval pijačo, je blodil po dolini in gori po hribih in je obiskoval znane hiše. Vedeli so, čemu je prišel, in so mu dajali piti. Ne vedno z veseljem, a da se ga vsaj odkrižajo.

Tako je živel brez dela, brez truda, lačen včasih, žejen še večkrat, ljudem danes v zabavo, jutri v nadlego, v jezo, v žalost in v bridkost domačim.

Največ bridkosti in žalosti je bilo v srcih Vilminem in Tinkinem. Iz ljubezni je pognala ta žalost, porodila se ni samo iz ponosa in prevaranega upanja kakor pri očetu, ampak iz resničnega sočutja. Očitali mu nista nikoli z ostro, trpko besedo, ki bi zadela v srce in bi ranila. Prosili sta ga s sestriško nežnostjo, oklepali sta se njegove duše z mehкими rokami, da ga zadržita od prepada in popolne pogube. Posrečilo se jima je kdaj za dan, za dva, za več malokdaj.

Ko je odšla Vilma izgnanka s Trate, je vzela skrb za brata, strah za njegovo usodo s seboj.

„Kako je z Vendelinom?“ — se je ponavljalo v pismih na Tinko redno tesno vprašanje . . . „Izroči mu, da ga prosim z vsem srcem, naj se varuje in naj misli na se, na nas in na rajno mamico. Molim vsak dan zanj, moli tudi Ti, draga. Tako mi je težko srce zaradi njega. Pozabila bi svoje nesreče, a njegova me umori. Ko bi pomagal Bog dobrotni . . .“

Izročila mu je Tinka tople besede, hrepeneče prošnje sestrine. Pogledal je plašno kakor otrok, zavedajoč se greha. Bil je v zadregi, a nikoli ni odgovoril s sirovo besedo kakor očetu. Čutil je: iz ljubezni izvira skrb, iz ljubezni opomin, iz trpečih src vdane prošnje.

Težko je bilo srce — a nazaj, se mu je zdelo, ni mogoče.

Prišel je včasih od drugega konca fare Aleš Horvat, istotako izgubljen študent, služeč zdaj za hlapca pri bratu na očetovem domu. Včasih je res delal doma, a pogosteje je blodil in romal križem po fari in po sosednih farah. Pisal je ljudem pisma na sine in hčere v tujini, prošnje na sodnijo, tožbe, kar je kdo hotel, kar je plačal kdo.

Prišel je, in takoj sta krenila v krčmo in sta sedela tam in pila, dokler je dajal gostilničar. In razgovarjala sta se in sta govorila čudno — „učeno in neumno“ včasih, kakor so sodili ljudje, lepo drugikrat, kakor bi brala Psalme ali Skrivno Razodenje iz sv. pisma. Ko sta preresetala življenje od desne in od leve, od konca do kraja, je naslonil Vendelin glavo ob roke in je menil napol vdano napol ogorčeno nad nemilo usodo:

„Kakor kamen je človek, kamen, ki pade v vodo in pada, da se pogrezne v blatnem dnu.“

Umolknila sta. Zamislila sta se in sta sedela z resnimi, mračnimi obrazi ob mizi: kamena, ki sta padala in sta se pogrezala na dno življenja.

Ali je pač še moč na svetu, ki bi ju dvignila?

A glej, kdo je stopal ob tihih, sanjavih večerih sam samcat po pešpoti za vasjo, ob gozdovih, in je pel pred se poltiho pesem? Polna miline, polna mladostnega hrepenenja je bila pesem, kakor kipeča iz najbolj zdravega, s krepkim življenjem prožetega, z velikim lepim upanjem prenapolnjenega srca. A glej, prišel mu je nenadoma naproti vaščan, vračajoč se s polja, iz gozda morda. Niti opazil ga ni samotni pevec, tako se je bil pogreznil v mehkost in v sladkost pesmi, iz zlatih spominov in blestečih nad spletene. Prestrašil se je, ko je zapazil nenadno ob sebi neprijazni obraz, dvoje prezirljivih oči, motrečih ga lokavo.

„Aha, postopati in popevati je lažje nego delati!“

Zaničljiv je bil glas, zlovoljen, namenjen, da rani. Tesno, kakor bi se nameraval z namenom zadeti ob njega in bi našel v tem povod za prepir, je šel mimo njega lokavi neprijazneš, sirovi zaničevalec, in mu je zalučal za slovo še v obraz: „Izgubljeni študent! — Vagabund!“

Molčal je Vendelin; a vedel ni, zakaj mu je ranil mož z neusmiljeno besedo srce, ki mu ni storilo žalega nikoli. Zakaj je napolnil pač hipoma z bridkostjo in z gnevom dušo, kopajočo se še ravnokar v milini in v mehki?

Trate se je izogibal nesrečni sin Tratin bolj in bolj. Večkrat ga ni bilo domov po tedne. Morda ga je zadrževal sram, morda ga je odtiraval srd nad domom in nad bratom. A zelo mu je odtujila domačijo tudi nova gospodinja, žena Petrova. Ker čutil je, da mrzi tudi njega, kakor mrzi ali celo sovraži vse na Trati.

Najbolj je sovražila, kakor je spoznal Vendelin kmalu, starega Tratnika. Ostro oko ženskinjo je prodrlo pač kmalu v njegovo srce in je videlo, da je tam izvor vse nesreče Tratine, vzrok umiranja Tratinega. Umevalo je tudi nelepo, računajoče upanje Železnikovo.

„Fej, iz kako nizke sebičnosti ste me navezali na ta prokleti dom in ste mi uničili življenje!“

S sovraštvom je govorila in s strastjo. In ponižno je molčal Tratnik, tako ponosen poprej, tako bahat in močan. Zdaj je čutil pač greh, ki je bil tako velik, da ga je podrl povsem k tlom. Videl je krivico, storjeno iz računajoče in preračunjene prekanjenosti, in ni imel moči, da bi vračal srd s srdom. Ker preveč je bilo krivice . . .

Petra je sovražila in prezirala. Govorila je z njim kakor s hlapcem. Včasih se je uprl. A poklicala je hlapca, je zapovedala napreči in se je odpeljala v trg k očetu. Ves teden je ni bilo nazaj. Tako je strla hipni upor možev. Prišel je za njo in jo je prosil kakor od gladu mroči kruha, naj se vrne. Res, včasih se ji je posmehoval, ko je odhajala . . . „Idi! Sem vsaj prost!“ — In res se je razveselil v srcu, da bo vsaj brez nadzorstva in lahko popiva po svoji volji. A v gostilnici so ga zbadali v pijanosti še oni, ki jim je plačeval sam pijačo. Doma pa je videl same očitajoče, nevoljne obraze. Tako si je zaželel spet soproge. Ponižal se je in je šel, spokoren grešnik, spet po njo . . .

Mrzela je tudi Vendelina, dasi ji ni storil žalega nikoli. Vedno se je le izogibal. A odpustiti mu ni mogla ne le sedanjega vagabundstva, odpustiti mu ni

mogla tudi, da je varal Trato in ji ne more pomagati, ne ji dati novih moči in ji vdihniti novega življenja. Ker s tem bi opomogel tudi nji. Mrzela ga je tudi, ker ji je bil v resnici najbolj simpatičen na Trati. Z mržnjo, s prisiljenim sovraštvom je hotela zakriti to nagnjenje.

Včasih je vzplamtelo nekaj čudnega med njima, kakor bi švignil blisk skozi temno noč, od vzhoda do daljnega zahoda.

Srečal jo je nekoč ob gozdu za vaškimi njivami, samo, zapuščeno, v žalost potopljeno.

Opazila ga je, ko sta si stala že nasproti, sicer bi se mu pač izognila. Izogibala sta se drug drugemu že od daleč, a danes je bilo srce izgubljenčevo polno miline in dobrote. Zato ji ni šel s poti, ko jo je videl prihajati.

Začudena je obstala pred njim. Pogledala sta si v oči in sta vzdrhtela oba v istem hipu. Ker videla sta drug v očeh in na licih drugega isto žalost, isto trpljenje.

„Kako ste zašli v ta nesrečni dom?“

„In vi? Ali niste krivi njegove nesreče tudi vi?“

Zrla sta si v oči, in duši obeh sta bili žalostni.

„Mogoče, da je mnogo krivde na moji vesti. A propal bi tudi, če bi ga ščitil z lastnim življenjem. Propade in umre slednji dom, v katerem ne poznajo ljubezni. Ker le ljubezen oživlja.“

Čudila se je mlada žena, a čutila je, da govori resnico. Pričakovala je, da ji pove še kaj. A pozdravil je vljudno in je zavil v gozd.

Ko se je okrenil Vendelin v šumi in se je ozrl, je videl stati svakinjo še na istem mestu. Nepremično je strmela za njim.

Malka je spala tisto noč nemirno. Vso noč so ji zvene le v spanje in v sanje besede Vendelinove o ljubezni, edino osrečujoči in oživljavači.

„Tudi on je ni vžil v tem domu. In zdaj je ne vživa. Kako žalostno je tudi njegovo življenje!“

Mehko sočutje se je porajalo v srcu: bil ji je sotrpin.

Srečala sta se drugikrat, ob manj lepem in srečnem dnevu, in sta šla s hladnimi obrazi, z mračnimi očmi drug mimo drugega. Nekoč se je peljala z možem

iz trga, od očeta. Ob cesti sta zagledala ležati Vendelina, pijanega.

Peter je nategnil nehote kakor na tajen ukaz vajeti, da ustavi konje in naloži brata na voz.

„Vozi!“

Zavihtela je bič, konji so se vzpeli in so zdirjali plašni naprej po cesti. Vso pot ni pogledala ne Petra, ne na levo ne na desno stran ceste, kakor bi se bala, da zagleda vsak hip spet kje ležati nesrečnega svaka . . .

Tako ni bilo ljubezni nikjer. A včasih je zahrepenel po nji z vso dušo izgubljeni sin Tratin v svoji samoti in žalostni zapuščenosti. Začetek in konec vse ljubezni pa je bil zanj v eni besedici: mati! O blaga, ne še pozabljena, ljubljena še vedno, umrla prezgodaj, v gorje in v nesrečo! Kako vse drugačno bi bilo življenje, ko bi živela še ti in bi delila iz bogastva svoje ljubezni in bi kazala pot in bi vodila in varovala na nji z blago besedo, s skrbečo, ljubečo roko!

Spomnil se je sredi žalostnih misli, in glej, nenadoma je zapel poltiho pesem o velikosti, svetosti in osrečujoči sladkosti ljubezni materine. Pelo je srce, trpeče in hrepeneče; ker med svetom ni mogel dati duška svojemu koprnenju, tako velikemu, da ga ni moglo več nositi revno srce, zapuščeno in osamelo. Pela je duša, ki se je čutila krivo. Prosila je odpuščanja in se je opravičevala z bridkostjo.

„Ker ni bilo ob meni tvoje ljubeče duše, o mati, zato je zašla nemirna moja duša; zato je danes tako revna, zasramovana in teptana.“

Ko je postopal in postajal včasih trezen za vasjo ali je ležal na mehkem mahu v gozdu, sam, skrit, ker se mu je zastudilo ob lepem, svetem trenutku življenje med ljudmi in v umazanih, zaduhlih krčmah, je zasanjal tako globoko in živo, da se mu je zmešalo v razgreti domišljiji resnično življenje z zasanjanim.

„Brez skrbi, mati! Dovršim nauke, vstopim v službo, vse moči posvetim poklicu. Iz ljubezni do vas, mati, iz ljubezni do Trate, hirajoče in umirajoče, iz ljubezni do Vilme in Tinke, teh angelov, svetnic, trpečih zaradi domačije in zaradi mene, sahnecih ob suši in pomanjkanju, ker ne najdeta ljubezni v lastnem

domu! . . . Brez skrbi, mati, blaga, draga, iz srca ljubljena! Veliko moči je v meni, iz ljubezni izvirajočih, silnih kakor gorski potok, kipečih do neba. Vsem vam pomorem, vse vas rešim trpljenja in smrti . . . Kipim od moči, o mati . . .“

Zasanjal je neskočno lepo življenje, delu posvečeno, bogato sadu. Drhtelo je srce, in oči so sevale od tople dušne sreče . . .

Čestokrat se je čudil cerkovnik, ko je prišel navsezgodaj zjutraj na pokopališče in je videl v rosi sledove . . . Čigavi? . . . Odkod? . . . Kdo prihaja v tajnih nočeh motit skrivni mir v Gospodu snivajočih?

Pazil je več noči. In glej, v neki noči, popolnoči že, je opazil v mesečini Vendelina, prihajajočega z naglimi, a tihimi koraki po cesti. Postal je pred pokopališčem, ogledal se je gor in dol in vsenaokoli, ali ga ne vidi nihče, in je odprl previdno in oprezno nezaklenjena pokopališčna vrata. Priklonil se je ob vhodu in se je prekrižal in je stopal naravnost proti grobu materinemu. Pokleknil je pred njim in je sklonil glavo globoko k njemu: cerkovnik je bil prepričan, da se je dotikalo čelo trave in cvetja na grobu, celo poljubljal je morda nemo gomilo. Kležal je dolgo. Pogovarjal se je pač z rajnico, umrlo prezgodaj, njemu in domu v nesrečo, tožil ji je morda svojo bol.

Ko se je stegnila črez nebo od jutra sem bleda roka in je ugašala na nebu svečo za svečo, se je dvignil nočni molilec in je odhajal tiho, s sklonjeno glavo, šepetajoč morda še vročo molitev.

Od tiste noči je pozdravljal cerkovnik izgubljenega študenta spoštljivo kakor župnika . . .

* * *

„Tinka še naj gre in Trata je mrtva; ostanejo sama mrtva srca“ — je govoril nekoč Ivan pismouku Florijanu. Molčala sta oba po veliki, mračni besedi in in sta strmela zamišljena na Trato z resnimi očmi, kakor bi slišala težko, bolešno njeno umiranje.

In resnično: edino, kar je dajalo še pomen, življenje in čar Trati, je bila Tinka, najlepša deklica fare

in vse doline ne izvzemši trga doli ob izlivu dolininem v prostrano polje.

In glej, kaj hoče umirajoči dom s takim svežim, mladostnim življenjem? Kaj počnejo ti mračni ljudje s svetlimi, angelskimi temi očmi, s svetniškim tem licem? Kdaj je zapiral kdo kraljčino, kras in ponos vsega kraljestva, v mračno mrtvašnico, smrti odločeno, s smrtjo napolnjeno? V pravljicah se bero taka čuda, v življenju se ne gode. Ker bi bilo proti vsem božjim in svetnim zakonom. In sam Bog bi poslal junaškega kraljeviča, da reši cvetočo devo iz hiše mrtvih, da jo otme pogube in jo da nazaj življenju.

A glej čudo! Tako pravljisko življenje je živel Tinka, ne tujka, ne jetnica, ne, hčer Trate, na Trati. Vsepovsodi okoli nje je hodila, je dihala z mrzlim, ledenim dihom smrti. Ker smrt kraljuje, kjer ni ljubezni.

Še Malka, ženska, in mlada, je ni ljubila, dasi je bila vse ljubezni najvrednejša. Ni je sicer sovražila, tudi preganjala in mučila je ni, a približala se ji tudi ni s prijazno besedo, s sočutnim, tolažečim in osrečujočim smehljajem. Bila je otrok Trate, del Trate; in to je zadostovalo Malki, da ji ni vračala z ljubeznijo ljubezni, s katero je sprejela Tinka, kakor Vilma, novo gospodinjo Tratino.

Bolelo je to mlado deklico, odtujevalo jo je domu. Samotno in samotnejšo se je čutila v očetovi hiši.

„Kako žalostno je pri nas! Ko bi bila vsaj še Ktra na Trati! . . . Ti, Vilma, si srečna, ker si daleč od nas . . .“

V slednjem pismu sestri so se ponavljale te besede. Vilma je brala in je čutila v ljubečem srcu vso veliko, trpko žalost nežnega, zapuščenega srca sestrinega. Poljubljala je pismo sestri, in grenke solze so padale nanj. Vse zabrisano je bilo od solz, ko je brala spet. A glej, vse pekoče solze niso mogle izbrisati boli in smrtne tesnobe, kričeče iz daljave:

„Kako žalostno je pri nas . . .“

„Pridi k nam, Tinka! Teta te vabi, jaz čakam s hrepenenjem . . . Pridi, predraga, ljubljena iz srca! Poveš mi o domu kaj več, mnogo . . . in o sosedih onstran ceste mi pripoveduješ . . .“

Še predno je izgovorila besedico o odhodu, je vedel Železnik, kaj se godi v srcu hčerkinem. In glej, čudo, vznemiril se je. Ker zdaj je prihajalo spoznanje, da Trata umira; in ni se mu mogel ustavljati več. Oglasila se je tudi vest, čim bolj so prihajala leta, in je ginevala telesna moč.

„Glej, šli so drug za drugim, zvesti in ljubeči, in jih nisi zadrževal; še metal si jih iz hiše! Kako naj torej dom živi in cveti, kako naj ne hira in ne umira? — Šli so vsi: ženi, največje ljubezni vredni, in se ne vrneta nikoli več! Šel je stari Andrej, zlata duša, z nečakinjo, ki je šlo za njo prokletstvo Tratino in jo je umorilo in je rodilo tako stotero novo prokletstvo. Šel je Nande, močni in ponosni že v mladih dneh in zvest v tem ponosu. Vsahnil je Vendelin ob pomanjkanju ljubezni! Vilma trpi v tujini, ker ni našla ljubezni doma in je ni smela jemati, kjer bi je dobila v izobilju. In zdaj odhaja še Tinka. Zadnja, najlepša, edina, ki daje še življenje Trati . . .“

A zdaj so bile preslabotne njegove roke, da bi jo zadržal in bi zabranil s tem smrt Tratino vsaj za nekaj časa še. Grešil je nad domom, ko je imel moč. Ni dal prostora v srcu boljšemu spoznanju, še manj kesu. Pripoznal bi lahko v zadnjem hipu: „Grešil sem nad vami! Ne hodite!“ A ponos mu je zapiral usta; ljubezni pa ni bilo, ki bi jih odprla s silo, ki bi odprla srce in bi jih poklicala nazaj. Tako so šli . . .

Grešil je na domu, zdaj se maščuje greh. Zdaj ne more zadržati ne zadnje, bežajoče iz doma pred pogubo in pred smrtjo. Ker greh mu je vzel vse moči nad domom, vse moči do src.

Tako je odšla Tinka izpod rodne strehe. Peljala se je dol po cesti in se je ozrla vsake pol minute. Vse rdeče so bile oči od solz.

Ob svoji hiši je stal Ivan in jo pozdravil, ko se je peljala mimo. In v mislih ji je naročeval stotisoč pozdravov na sestro. V gozdu za njivami je prežal, skrit med prvim drevjem ob njivi, Vendelin. Ko se je skril voz za ovinkom, je padel na zeleni mah in je zaihtel bridko in obupno kakor na smrt bolno dete. Na dvo-rišču Tratinem pa je stal oče, Matevž Železnik, mož

iz železa, a postaran v malo letih in sključen. In glej, s solzami se je boril . . . Stegnil bi roko, pridržal bi odhajajočo, a vedel je: ni mogoče! Grešil je na domu in na deci. Zdaj se maščuje greh . . .

Tako je odšla Tinka.

In Trata je bila mrtva . . .

VIII.

Ljubezen oživlja! Ljubezen zmaguje!

Cerkovnik je zaupal župniku čudno skrivnost o nočnem obiskovalcu groba materinega.

Tedaj je posvetil v dušo župnikovo nenadoma topel žarek, v srcu je vzbrstelo novo upanje.

„Z ljubeznijo v boj! Ker ljubezen vse zmaguje!“ —

Govoril je včasih z izgubljenim študentom, a ne mnogokrat, ker Vendelin se ga je izogibal.

„Ne pijte toliko! Uničite se!“ — je prosil ob koncu pogovora.

Vendelin ga ni zavrnil osorno. Čutil je pač, da mu govori iz resničnega sočutja in z najboljšim namenom. Sklonil je glavo in je vzdihnil.

„Pridite k meni vsak dan in dobite slednji dan pol litra vina. A ne posedajte v krčmah! — Obljubite?“

Zamislil se je študent, a je odmajal nenadoma z glavo.

„Ne morem. Ne izpolnil bi obljube in rajši ne obljubim.“

Zdaj je računal župnik, ki je bil pastir in oče tudi te ponesrečene duše in je hrepenel, da jo reši, domu in nji v korist, z zadnjim in najmočnejšim, z ljubeznijo do matere.

„Dajte, privedite k meni Vendelina“ — je naročil nekega dne Florijanu.

„Če bo le hotel iti.“

„Z vami pojde še najgotoveje.“

Florijan je bil skoro edini v vasi, ki se ga ni ogibal od vseh zaničevani sin Tratin. Pot ga ni zaničeval, le pomiloval ga je; tako sta živela v prijaznosti, v prijateljstvu skoro. Večkrat, ko mu je bila samota že pretežka in premoreča, je počakal Vendelin starega

pota ob ovinku pod vasjo in ga je spremljal malone dol do trga. Tedaj se je odtajalo srce; porazgovorila sta se in sta govorila čudne reči, kakor brezskrbna deca včasih, včasih kakor globoka misleca.

In glej, res se je posrečilo Florijanu, da je zvabil Vendelina nekega večera v župnišče.

O navadnih rečeh so govorili izpočetka, o posojilnici potem. Od te je zasukal župnik govor na kapitale naše domovine, v denarju, v živih močeh, v duhu. Veliki so ti kapitali, čudovito lepi. Nesreča le, da leže dostikrat nepoznani in nedvignjeni; a čestokrat jih zakopavajo naši ljudje sami.

Ko je nanesel govor na te zaklade, je odšel pot, ki je postajal že nekaj časa ob oknu pri durih, na tihem iz sobe.

„... To je najžalostnejše v našem narodnem gospodarstvu, da se izgubi toliko talentov v vagabundstvu. In še proslavlja in s sijajem mučeništva se ozarja ta propalost duš in teles. In najdejo se ljudje, iz najboljšega razumništva, ki odpirajo pri tem zavzeti oči in vpijejo z navdušenjem: „Nedosežno!“ In velika tolpa brezmiselnih duš kriči za njimi: „Čudovito!“ Namesto da bi se dvignil ves narod proti brezvestnemu zastrupljanju najboljših naših duš, naše mladine! — Domovina pa trpi pomankanje ob tem in čaka zaman. Kakor njiva razorana je, čakajoča s hrepenenjem delavcev in sejalcev. A teh ni! V brezplodnih sanjarijah se izgublajo kipeče mlade moči, drugi v pitju, v blatu nemoralnosti tretji. In vendar bi moral stati dandanes slednji delavec na svojem mestu, z vsemi močmi, od jutra do večera. Sicer ni več rešitve za naš narod, ki pluskajo ob njega valovi sovražnih sil od vseh strani.“

Molče je poslušal Vendelin, s sklonjeno glavo. Srce pa mu je pritrjevalo: „Resnica!“

„Resnično, razsrditi se mora, kdor ljubi dandanes še domovino, ko vidi, kako lahkomiselnost ji kradejo naši ljudje njeno last in jo varajo na vseh koncih in krajih.“

Globoko na nemirne prsi je povešal študent glavo in je pripoznaval z bridkostjo v srcu: „Tudi jaz! Tudi jaz!“

In o družinah je govoril župnik, ki trpe pod tem, pod nesrečo svojih sinov, pod sramoto zaradi izgubljenega njihovega življenja, ob prevaranih nadah.

„Leta in leta so upali na sina, oče, mati, bratje in sestre. Nanj so hoteli postaviti vse bodoče življenje, ves dom, kakor na krepak, nepregiben temelj. A glej, vse prevara!“

„Res!“ — je vpilo v srcu Vendelinovem, a usta so molčala.

„In naši domi čakajo. Poglejte Trato, svojo domačijo! Ah žalosti! Ko bi jo videla rajna vaša mati, kako propada, kako umira . . .“

„A jaz ne morem pomagati!“ — je zaječal Vendelin, ki ga je prijel za srce z močno roko spomin na mater.

„Morda je ne morete več rešiti, sami vsaj ne. A čemu grešite na nji dan za dnem iznova z brezcilnim, brezplodnim svojim življenjem! Če ne ljubezen do doma, ljubezen do rajne matere, posvečeni spomin na njo bi vas moral siliti k drugačnemu življenju.“

„Prepozno je!“

„Nezmisel! Po smrti je prepozno, v življenju ne! Le močne volje je treba.“

In pripovedoval mu je, kar je videl sam v življenju, kako so se dvignile še v zadnjem hipu duše, ki so mislili o njih že vsi, da so smrti zapisane. Enega je ranila presiroma, prezaničljiva beseda kakega sovražnega zasramovalca, in glej, dvignil se je z nepričakovano močjo, da osramoti razžaljivca in vse, ki so ga obsojali. Drugemu se je prignusilo takšno življenje, ni mogel vztrpeti več v njem.

„Saj se studi tudi meni! Dolgo ne morem živeti več tako.“

„Glejte, sami priznavate, kar čutite pač že dolgo in jasno v srcu. Zato pokoncu! Hrabro na novo pot! Moči naj vam daje ljubezen. Največ jih je rešila propada ljubezen. Ker ljubezen zmaguje vse!“

Župnik je poskrbel že za vse.

„Tukaj je pismo od odvetnika Cvetka v mestu. Dober prijatelj mi je. Sprejme vas takoj.“

„A takšen vendar ne morem v mesto.“

„Jutri pojdete s Florijanom v trg h krojaču, da vam zmeri novo obleko. Vse drugo že oskrbimo. Pomoreta tudi Ivan in Lojze, ki želita istotako vaše sreče kakor jaz . . .“

Dolgo sta govorila moža. In kolikokrat je pričel Vendelin omagovati pod dvomi o svoji moči in o ljudeh, ki mu ne bodo zaupali, ga je dvigal župnik spet in spet z ljubeznijo, s spominom na mater in na njeno ljubezen in na dolžnosti, ki jih ima do nje, do sester, do doma.

„ . . . Ker ni dobila ljubezni, je umrla mati v mladih dneh. In ker ni bilo ljubezni, ki bi umevala mladi, hrepeneči srci, sta šli sestri . . .“

„Vem“ — je izrekel Vendelin glasno, kar je čutil že dolgo kakor pekočo rano v srcu. Kakor bridka samoobtožba se je glasilo priznanje. Ker velika krivda je bila tudi na njegovih vesti: tudi on ni dajal dolžne ljubezni ljubečima srcema.

„Usahnete tudi vi, če zapirate srce še nadalje. Zakaj le kjer je ljubezen, je življenje. In kdor hodi skozi življenje brez ljubezni, hodi v temi. Ker luč življenja je ljubezen.“

Sin Tratin je vzdihnil bolno.

„Vse se morda še uredi, a Trate same ne bo mogoče rešiti.“

„Počakajmo in upajmo! Prodajo jo prej ali slej gotovo. Morda jo rešimo tedaj. A dobro nam bo služila tedaj tudi vaša pomoč. Zato skrbite, da si priborite na novem mestu ugled in zaupanje . . .“

Pozno v noč sta se ločila moža. Še pri slovesu je obljubljal in prisegal izgubljenec, kamen, ki je padal in se je pogrezal, a ga je zadržala čudežna moč ljubezni sredi padca in ga je dvigala spet na površje:

„Da, iz ljubezni do matere se potrudim. Mora biti in bo! Upam, da se ne varate v meni, in da se ne varam tudi sam v svojih močeh.“

* * *

S tihimi, svečanimi koraki je stopal Vendelin po hodnikih Tratinih in je budil in klical davno preteklost s pogledi in z zbranimi mislimi, polnimi mehкости in

svečanosti. In vstala je vsa in oživila pred njim. Iz sob mu je stopala naproti, govorila mu je iz sten.

„Glej, tukaj je stala mamica, ko bi pal skoro na dvorišče, ker si se nagnil preveč čez okno. Prijela te je v zadnjem hipu. In pomniš še, kako bledo ji je bilo lice, ko te je vzela z okna in te je stisnila v naročje, in si ji zrl plašen in začuden v obraz? In kako te je poljubljala vsa drhteča in ti je močila lice s solzami? — Saj pomniš še!“

Pomni, resnično! In kako slabo ji je vračal do sedaj veliko ljubezen!

„Tukaj ti je zavezovala prst, ko si se vrezal z nožem, ki ti ga je dal za god hlapec. Saj pomniš še? Dober mož je bil, rad te je imel. A kaj je bila njegova ljubezen proti ljubezni, s katero te je ljubilo srce materino? Kaplja proti morju!“

Zaihtel bi. Resnično, nesrečen in najnesrečnejši, kdor ne pozna, ne okusi, ne vživa ljubezni materine! Resnično, pomilovanja in usmiljenja vreden, kogar ne spremlja skozi življenje. Luč je otroku na vseh potih, svetlejša in jasnejša nego dneva luč, toplejša, bolj ogrevajoča nego luč solnca . . .

„V ti sobi je umirala . . . In tukaj je ležala na odru . . . tukaj so jo položili v krsto.“

O mati, draga, zlata, nepozabna do smrti! Čemu si legla tako zgodaj v grob! Kako vse drugačno bi bilo življenje, če bi živila še ti! Veliko si ljubila, velik je moj dolg do te, poplačan do danes tako slabo. Odpusti, mati, potrpi . . . poplačam vse!

Ob koncu hodnika mu je prišel nenadoma naproti Peter. Vendelin se je domislil sličnega srečanja v preteklih dneh. Tedaj se je razsrdil Peter, ko ga je videl postajati na hodniku in je zakričal sirovo: „Kaj stopaš tod s tako lokavimi in hudobnimi očmi? Hočeš krasti, kaj?“ Naravnost v lice se je zasmel tedaj razljučenemu gospodarju Trate. In tako zaničljiv je moral biti ta smeh, in tako strašno sovražno so morale gledati oči, da je stopil Peter za korak nazaj . . . „Kaj naj ukradem? Ali te plesnive stene? Vse drugo si ukradel že ti! Prokletstvo na te, grobar domačije!“ — Od tedaj

ga ni nadlegoval Peter nikoli več, on pa se ni brigal za brata.

A danes je pomeril Peter zlovoljno brata. Videl ga je lepo oblečenega, skrbno obritega; in to je razvnelo v njem zavist in srd.

„Ali se nisi še obesil, vagabund? Potok je na mestih tudi globok dovolj!“

A kako se je zavzel Peter, ko ga je pogledal Vendelin brez mrznje in brez sovraštva v očeh in mu je ponudil roko in ga je zaprosil:

„Odpusti, brat. Grešil sem tudi nad teboj. V temi sem blodil in v grehu, ker nisem poznal ljubezni. Zdaj jo poznam. Zato te prosim: odpusti!“

Kakor še brž vse življenje ne, se je čudil Peter. V prvi osuplosti je dal roko in jo je pustil kratko v Vendelinovi; a hipoma jo je odtegnil, se je obrnil in je odšel naglo.

„Ne pozna še ljubezni!“

Poiskal je očeta. Našel ga je v sobi, dremajočega v starem, obrabljenem naslonjaču.

„Odpustite, oče. Hudo sem se pregrešil tudi nad vami. Ker nič ljubezni ni bilo v srcu; in kjer ni ljubezni, je srd, in je greh in smrt.“

Starec ga je gledal izpočetka z zaspanimi očmi, ki pa so se širile in so se čudile bolj in bolj.

„Kaj je s teboj, Vendelin? Novo si oblečen, gosposki. In tako čudno govoriš.“

„Po slovo sem prišel, oče. Odhajam v službo.“

Starcu so drhtele ustnice, a ni našel besede, da odgovori, da mu zaželi srečo na pot.

„In zato vas prosim za slovo: odpustite, oče! Odhajam, a ni mi težko srce: polno je ljubezni. Iz ljubezni pa še umreti ni težko, oče. A hudo je umiranje brez ljubezni.“

Nežne so bile besede; a stari mož je razumeval jasno, ker je govorila isto vest že nešteto krat: težka bo njegova smrt, ker mu ne bo stal nihče v ljubezni ob mrliški postelji. Nikdar in nikjer ni sejal ljubezni — kako naj žanje?

Predno je odgovoril, se je sklonil sin, je poljubil očetu roko in je odšel naglo iz sobe.

Tako se je poslovil od doma Vendelin, v življenje vstajajoči.

* * *

„Vzrastejo in izletijo. In vedi Bog, kam jih ponese usoda.“

Vsa ta leta se ni umirilo srce vdovino. Videla je deco ob sebi, pred seboj in pred njimi pa je videla cesto. Odidejo nekega dne po nji v tujino, in vedi Bog v nebesih, kam in kod gre potem njih pot . . . Vedna skrb je bila v srcu, v mislih pogosta molitev.

„Varuj jih Ti, o Bog! — Držati jih ne morem; razkropijo se, če ne prej, ob moji smrti . . . Varuj in vodi jih Ti, o Bog . . .“

Najstarejša je šla v službo kmalu po smrti očetovi. A njena sreča: ni pozabila matere! Zato je hodila ravno in pošteno pot. Ker ljubezen varuje greha.

Težava, hujša nego z Rudolfom, drugorojenim, je bila z Gabrielom, nemirnežem, sanjarjem. In res, izletel je prvi za sestro.

„Saj vidite, fant ni za ta ozki kos zemlje“ — je govoril o njem župnik čestokrat materi.

Mati se je vznemirjala. Ker videla je pač sama, kako postaja sinček pogostokrat na cesti, ob ovinku pod vasjo, in strmi v daljavo. Vedela je: že ga kliče tujina.

„Mama, Nande je šel že davno. Ali se ne vrne več?“

„Ne vem.“

„A kaj dela po svetu, mama?“

„Kaj vem jaz! Uči se ali kaj.“

„In postane imeniten gospod?“

Zamislil se je. Zasanjarile so mlade oči in so zahrepenele.

In srce je zahrepenelo v polzavednem, nezavednem in nejasnem nemiru. Bilo mu je včasih, da se zaduši v tesni dolini, v ječi, ki ji je zazidan izhod. V takih hipih je šel na hrib, na onega pod vasjo, ki zavije cesta za njega. Na vrhu je stal, visoko, ravno kakor majhno drevo, in je zakrival oči, ker ga je ščemelo in slepilo solnce, sijoče radostno in vroče semkaj iz sveta, iz tujine. Zagledal se je na cesto. Korak za

korakom je šlo po nji oko, kakor daleč jo je videlo pred seboj . . . Drhtelo je mlado srce, z nemiro in nemiru posvečeno, in duša je vprašala venomer:

„Kdaj? — Kdaj?“

Sanjarijam, porojenim iz nemirnega srca, iz zgodaj razvite domišljije, so pomagale knjige. Znašal jih je skupaj od vseh strani, od župnika in od starega učitelja in od Ivana; Florijan si jih je moral izposojevati v trgu in jih prinašati. In posedal je za hišo kje, pod vrbami ob potoku, na mejah njiv med žitom in se je pogrezal v branje . . . In sanjarije je srce, hrepenela je duša.

„Študirat naj gre!“ — je odločil navsezadnje župnik.

Kakor bi se odprlo nebo pred njo, se je zavzela mati.

„Študirat? Berač?“

„Poskrbimo zanj! Izučili so se še revnejši!“

Kdor je slišal, je stresel z glavo in se je nasmehnil.

„Kako pa? S čem pa?“

„A za dom tudi ni. V veke tiči v knjigah . . . In župnik se je zavzel zanj . . .“

„A tako. Potem že!“

In izginil je dvomeč smehljaj. Vedeli so: moč je v župniku. Kar prične, dovrši.

Kako se je razširilo srce fantu, kako mu je bilo sladokosti in sreče polno, ko je slišal prvokrat odločni sklep: „V šole greš!“ — Že je videlo oko tujino, vso lepo in svetlo; že je zrlo pred seboj veselo belo pot, z jasnim solncem preplavljeno, od sreče blagoslovljeno.

A glej, kaj mu je postajalo srce tem težje, čim bliže je prihajal slovesa in ločitve dan? Postopal je zamišljen po cesti, po polju, po gozdih. Prihajala je preteklost, kratka leta pred tem enajstim letom. Vstajali so spomini vsepovsodi ob samotnih potih in so se mu pridruževali in so mu govorili lepe besede . . . „Ali pomniš še to, Gabriel? Ali pomniš ono? . . . Lepo je bilo, tako krasno! Bog ve, ali bo v tujini tako . . .?“

Vedno: ali bo, ali bo? — A saj je videl v sanjah, v nočnih in v dnevnih, ko je sanjal z bedočimi očmi, kako krasna, kako vesela, od Boga obilno blagoslovljena je tujina . . . In vendar: ali bo tako, kakor je bilo doma?

In v koči sami je bilo vse nekako drugačno, nemirno. Teža je ležala na srcih vsem, breme, ki je stiskalo, beseda, ki je pekla, a je ni upal izgovoriti nihče več: „Ne hodi, Gabriel!“

Le Florijanu je potožil mali svoje boli nekaj dni pred odhodom, a še temu le boječe, z napol nezaupnimi, slabobarvnimi besedami. Molče je razmišljal sel nekaj časa, a konečno je odločil.

„Nisi prvi, Gabriel. In zdaj ni več časa za omahovanje! In ne izgubiš se v tujini, če nočeš sam. Dom bo skrbel za te, skrbi tudi ti in ne pozabi njega.“

„Mora biti tako!“ — se je tolažil, ko ga je pokrižala septembrskega jutra plakajoča mati, in je podajal roko jokajočima bratoma in sestricam; še Zofka, najstarejša, je prišla prejšnji večer domov, da se poslovijo od bratca. — „Vse bo še dobro, le poguma je treba . . .“

Morda je slutilo srce v tistem žalostnem trenutku, morda ne, kako malo sreče mu da tujina, ki je hrepenel nekdanj v njo s takim nemirom. In ko bo stal visoko ob cilju in bo govoril tisočerim in tisočerim z mehko, tolažečo besedo, se bodo čudili mnogi: „Kako malo ve povedati o lastni sreči . . .“ In čudili se bodo, kaj da sanjari še v poznih dneh toliko o domovini, zakaj da mu hrepeni srce še v dneh moške moči vedno nazaj v domačo dolino, v pokojno samotno selo, v solnčne dneve detinske . . . Ker ne bodo vedeli, kako samotni stoji v življenju, v tujini . . .

Za Gabrielom so šli Rudolf, Tinče in Marijana. Pri materi je ostala navsezadnje le Rozka, najmlajša. Šli so, in odhod vsakega je naložil novo pezo na srce materino, nove skrbi, nov moreč strah.

„Ali mi jih ne pogubi in ne umori tujina? Zlobna je, hudobna . . . O Bog, o Marija, Mati sedem žalosti, pomagajta, varujta jih . . .“

Ob oltarju Matere sedem žalosti, kjer je preklečala dolga, težka leta kovačica, je bil zdaj prostor vdovin, matere, trepetajoče dan za dnevom za drage, ljubljene, nevarni tujini izročene.

„. . . Potrpi, Ivan, in upaj! Glej, trpim tudi jaz, a — upam . . .“

Ivan se je zamislil v pismo in v pisavo, enakomerno, mirno in nežno. Gledal je pred seboj mehko, malo roko, pišočo počasi, s premislekom in z veliko ljubeznijo. Ker resnično, slednja besedica mu je dihala naproti vdanost in ljubezen. In mehko mu je postajalo pri srcu in gorko.

„Pozdravljam Te iz srca . . . Čakaj, ker glej, čakam tudi jaz. Vse bo še dobro . . . Pozdravljen najsrčneje . . .“

„Pozdravljena tudi Ti, Vilma, blaga, čista, iz srca ljubljena.“

Skrbno je spravil pismo, biser in zaklad. Vstal je in je šel na delo; in glej, čutil se je povsem novega človeka, prerojenega, premlajenega, močnega, kakor bi ne šla nikdar mimo nesreča in bi ga ne bila potlačila nikoli v prah, da se mu je zdelo samemu: ne vstanem več! — Kje je bila zdaj maiodušnost, kje vsi dvomi, ali bo pač mogoče stati v bran vsi nesreči in usodi in ji zmagati? Kaj mu je bilo zdaj mar skrbi, kliče še čestokrat: „Ivan, na delo! Tega je treba, primanjkuje onega! Plačati je treba še tukaj, tam je še dolg!“ — Saj je skrbel sam z veseljem, saj je delal z močjo. Zakaj cilj je videl pred seboj; in tako lep je in osrečujoč.

Vse stori ljubezen, vse zmaguje ljubezen . . .

Vmes pa je prišlo kdaj še drugo pismo na Ivana. Navadno je bilo veliko, naslov pisan naglo, a z močno in odločno roko.

„Saj veš, kako je bilo“ — je pisal Nande iz tujine. — „Odrgran enkrat od domače zemlje, ne pride človek izlahka spet do miru . . . Kakor smo se zmenili tedaj v mlinu in ob odhodu, sem storil: šel sem v trgovino. Toda ta tesnoba povsodi! Saj se še obrniti ne moreš pošteno! Tudi zaslužka ni bilo toliko, kakor sem mislil poprej. Tako nisem mogel ostati. Šel sem dalje v svet, moral sem iti . . . Na domači zemlji bi živel menda mirneje; a komaj si odtrgan od nje, nimaš več trdnih tal pod seboj . . . Ravno slabo se mi ne godi tukaj v Pragi. Tudi zaslužek je povoljen. In štediti se nauči človek pri Čehih. Mi Slovenci smo narod lahkomiselnih razsivalcev . . .“

Zabredel je v svet, vrgli so ga v tujino, in zdaj je blodil dalje. Videl je zdaj tujino, tako zaželjeno nekdanj, okušal je njene sladkosti in bridkosti. In zadnjih ni bilo majhno število, kakor je spoznaval Ivan iz pisem, dasi Nande ni bil solzljivec in slabotnež, ki bi zakričal ob vsakem komaj čutnem udarcu. Bila je sreča, da je imel fant jekleno voljo in je hrepenel po določenem cilju: po bogastvu.

Odkar je odšel iz mesta in iz dežele, sta se videla z Ivanom le enkrat. Na trgovinskem popotovanju se je peljal skozi mesto in je povabil Ivana na sestanek. Tudi pri sestrah, pri Vilmi in Tinki, sta bila tedaj. Sprejeli sta ju z veliko radostjo. Nande je ostal še, ko se je moral vrniti Ivan popoldne proti domu.

V prihodnjem pismu je priznal Nande mimogrede in na kratko, da ne pozabi tega dne nikoli.

„Da deklic ne pozabi, hoče reči“ — je mislil Ivan sam pri sebi. In razmišljal je, ali ni tlela ljubav v srcu prijateljevem že davno, od tedaj že, ko so ga izgnali iz Trate. Nezavedna je bila pač tedaj, a zdaj je bilo morda že premogočno hrepenenje, vsemu svetu skrivano in zakrito. In ker ga ni mogel krotiti in nositi več, je prišel . . .

„Delam in delam“ — je pisal spet, ne da bi omenil kdaj še hrepenenja do sester. — „Po dnevu v trgovini, pomagam zdaj v pisarni, zvečer in ponoči se učim. Potrebno mi je še marsikaj. A z marljivostjo si pridobim, upam, polagoma vsaj najpotrebnejše . . . Da je dela v izobilju, je dobro. Pozabi se ob tem marsikaj, in marsičesar napačnega nas obvaruje delo . . .“ „Ali hoče reči, da namerava pozabiti sestric?“ — je ugibal Ivan, a se ni mogel docela uveriti o tem . . . „Prihranil sem si že toliko in toliko. S tem se udeležim, ali vsaj z delom tega, pri nekem novem podjetju. Če se posreči, kar se bo, upam, se mi vsota vsaj podvoji . . .“

Dve vrstici za tem pa je pisal o domovini. „Ali imate led na potoku? In deca, ali se drsajo še tako radi in kriče tako, kakor smo mi? Bili so lepi časi!“ — je pisal v zimi . . . „Ali je že skopnel sneg? V dolini menda že, na senčnih krajih ga pač bo še kaj . . .“ je povpraševal pomladi . . . „Kako kaže na polju?

Poljana, posebno Trata, je imela nekoč dobro polje. Kapital bi se dobil iz njega, če bi se ga obdelovalo pametno.“ — Poleti tako. — „Ni bilo toče? In zdaj, ali nič slane? Morda pa pripravite srečno . . . Lepo je pač zdaj pri vas . . .“ Tako jeseni.

Enostavna mu je bila nekdanj dolina, neznatna. Spomnil se je je zdaj, izgnanec, popotnik, in je zasanjal krasen sen o njeni lepoti. In nič v nji mu ni bilo več malenkostno in brezpomembno.

„Ali še stoji oni lepi javor za pokopališčem? Kaj je z onim debelim hrastom ob Gornji Poljani, ki je bil otel že za mojega časa? . . . Ta je umrl v domovini? Bil je še mlad . . . Stari učitelj je umrl? Bilo je pač pričakovati; star in utrujen že za mojega časa. A vendar! Razžalosti se srce, ker takih mož je dandanes malo. Da ste mu priredili tako slovesen pogreb, je bila dolžnost. Vsi smo mu dolžniki! . . . Tudi Katra? Bog ji bodi milostljiv, blagi duši, Bog ji povrni vse! Mnogo se je trudila za me, za vso Trato. Vedel sem: ne živi dolgo brez Trate, kakor Trata ne bo brez nje. Ona poročna noč je zadala smrtni udarec dobri ženi? . . . Veruj, tudi Trati! Zapomni si to, Ivan, in se domisli tega ob svojem času . . . A Andrej še stoji krepko navzlic vsem težkim udarcem? Veš, zdi se mi, da čaka starec maščevanja usodinega za vse hudo, kar ga je okusil na Trati: popolnega propada Tratinega. A dočaka, upam, tudi njeno prerojenje, vstajenje. Potem bo umiral dobri mož lažje . . . A Jerica! Zaslužila je boljšo usodo. A kako bi naj bivala na Trati, ne da bi jo prijala nesreča, delež Tratin . . . Res, škoda dekleta! — A ob vsem, kar mi pišeš žalostnega in neprijetnega, je domovina vendar tako lepa, tako ljubezni vredna . . .“

Tekla so leta. Nande je zablodil v Nemčijo, od tam v Ameriko. A čim dalje je bil od domovine, tem živeje se je je spominjal. V vsakem tretjem stavku se je ponavljala beseda „domovina“. Zdaj je prihajala domovina, uvaževana nekdanj malo, ljubljena mrzlo, zdaj je prihajala za njim v tujino in ga je vznemirjala in mu je delala težko srce. Maščevala se je sedaj, ljubljena poprej premalo.

Ivan se je čudil.

„Kako da ga vznemirja zdaj ta enostavni, vsakdanji kos zemlje? Mislim sem: gre in pozabi! Vse misli zakoplje v trgovino, vse srce naveže na denar. A glej — „domovina, domovina!“ Kakor bi imel zakopan dragocen zaklad v nji in bi ne mogel spati v skrbeh in v strahu zaradi njega.“

Pot Florijan je poslušal zamišljen.

„Ali nisem rekel: pride čas, ko ga pokliče domovina. Maščuje se sedaj, ljubljena nekdanj premrzlo...“

IX.

„Iz hiše me je iztiral, vrgel me je čez prag, kakor se vrže smeti na cesto... O Bog! O križani Jezus!“

Kdo je bil mož, stoječ drgetajoč pred župnikom, jecajoč kakor slabotno dete, sklanjajoč glavo globoko in obupno, kakor bi je ne bil nosil nikoli ponosno pokoncu, iztegajoč slabotne roke, iščoče pomoči in opore kakor roke slepca, ki ni stopal vse življenje sam po beli cesti, ampak so ga vodile vedno tuje roke, in so iskale vedno tuje oči zanj smer poti in pravi cilj? Ali je bil ta mož res Tratnik, tako ponosni, tako samozavestni nekdanj, iz rodu Železnikov, sam mož iz železa? Ali res?

S sočutjem je motril župnik starca, osivelega docela, povsem slabotnega in potrtega. Spomnil se je tisti hip, da mu Tratnik ni bil prijazen ob začetku njegovega delovanja na Poljani; nekaterekrati se mu je pokazal celo očitnega nasprotnika. A glej, zdaj, komaj desetletje navrh, prihaja k njemu, siromak, ubožec brez doma in brez strehe, ki nima ne večerje, ne, kamor bi položil trudno, sivo glavo.

„Kako trdo gospodari usoda, kako obilno plačuje!“

V srce se mu je smilil stari mož, tem bolj, ker je stal pred leti tako visoko in ponosno, a je bil zdaj ponižan tako globoko.

„Pa ostanite čez noč pri meni! Jutri že ukrenemo kako.“

„Jutri? A kam naj grem jutri? Nazaj na Trato? Nikoli več!“

„Treba pomisliti na vse strani. Umirite se za danes, jutri uredimo, kakor bo kazalo najboljše.“

Drugo jutro, takoj po maši, je poklical župnik Ivana Dolinarja.

„Tratnik je pri meni, Peter ga je vrgel izpod strehe . . . Ali bi ga vzel ti k sebi?“

V očeh Ivanovih je zalesketalo. Ničesar ni omenil župnik, a Ivan je vedel: za njegovo srce skrbi blagi mož, za njegovo srečo. S toplim pogledom, polnim iskrene hvaležnosti, je zrl v oči župnikove.

„Mislili ste na me, gospod župnik, in na moje skrite želje in na tiho pričakovanje?“

„Čakal si dovolj dolgo, Ivan. Vzemi očeta, tako dobiš tudi Vilmo. Upam, da je odstranjena zdaj zadnja zapreka.“

Tratnik se je obotavljal prvi hip.

„Saj bi šel! Ne da bi ne maral zaradi tebe, Ivan. A zaradi sina! Tako sem dan na dan v njegovi bližini. In dan za dnevom vidim Trato. To me umori!“

„A kam? Saj vidite, da nimate kam. In nihče ne poskrbi tako za vas kakor Ivan.“

Zlomljen od nezgod in trpljenja, oslabel v volji in v duševnih močeh vsled pitja, se je uklonil Železnik.

Tisti večer je sedel Ivan dolgo pri mizi. Pisal je Vilmi dogodke zadnjih dni, ki so privedli njenega očeta pod njegovo streho.

„. . . Čakala si dolgo, iz srca ljubljena. In jaz sem čakal in sem hrepenel. A glej, upanje, ki sva ga nosila in gojila v srcih vsa ta leta, naju ni varalo. Zahvaljujem Te z vsem srcem, da nisi obupala in se nisi odvrnila od mene in se obrnila k drugemu. Še meni si dajala upanje in si me krepila z močnim svojim srcem in z vdano svojo ljubeznijo. Hvala Ti, Vilma . . . Glej, koncu se bliža čakanje in hrepenenje. Malo še, in moja si za vedno . . .“

Pisal je, in pri srcu mu je bilo, da je prenehal čestokrat in je naslonil glavo ob roko in se je zamislil. Da bi zajokal, krepak in močan mož, mu je bilo, in da bi zavriskal iz srca, ki je trpelo mnogo do danes a

je bilo radosti polno ob lepem današnjem dnevu in je drhtelo naproti sladki, vso blaženost obetajoči prihodnosti.

* * *

V mestu, v majhni, prijazni sobici sta sedeli dve deklici, cvetoči v najlepšem cvetu.

Sedeli sta ob oknu, tesno druga ob drugi, in sta brali pismo.

„... Čakala si dolgo, iz srca ljubljena... A glej, koncu se bliža čakanje in hrepenenje. Malo še, in moja si za vedno!“

Umolknila je bralka in je sklonila z zlatimi kodri ovenčano glavico na pismo in ga je poljubila in je zaihtela v bridkosti in v sladkosti srca ob vesti o žalostni usodi očetovi in o veliki, dolgo zaželjeni sreči, ki je tako blizu.

Tinka, še krasnejša, še nežnejša, jo je tolažila. A sredi med tolažečimi besedami so se vlile še nji po licih solze, ki jih je zadržavala do tedaj s silo. Žalostna usoda očetova je zadela globoko tudi njeno srce. Ker nič več grenkosti ni bilo v tujini v njenih srcih do doma in do očeta; bili sta polni same ljubezni do ubogega, trpečega moža.

Sedeli sta ob oknu drugikrat in sta brali pismo Tinkino.

Nande je pisal. Pisal je, kar ji je obiskal, pogostem.

„Pišeš, da se čудиš, predraga! Glej, kakor se odpre popek pomladi nenadoma ob toplem, blaženem dnevu, tako se je odprlo moje srce: vzcvetela je ljubezen. In koga naj ljubim, če ne Tebe? Glej, na domovino, ki je nisem umeval nekdanj in je nisem ljubil v mladostni nepremišljenosti, je navezano srce od dne, kar sem zapustil Trato, Poljano in dolino. Kako dragi so mi zdaj spomini na našo dolino, ki mi je, tujcu, postala mati in domovina, kako lepi so in sladki! A najlepši, najslajši — ali ni to spomin na Te, neskončno ljubljena? — Glej, pozdrav iz domovine, prijazen, topel dih iz doline poljanske mi dihan naproti, ko odprem

malo miznico pred seboj in se vglobim v čudežno Tvojo sliko. Kako bi ljubil kdaj drugo nego Tebe, Ti najlepša, najblažja, Ti najkrasnejši biser domovine, zapuščene lahkomiselno, ljubljene zdaj tem gorečneje . . . Potrpi še malo! Uredim tukaj v Ameriki še nekatere zadeve svojega gospodarja in svoje lastne in pridem. In postaneš moja za vekomaj . . .“

Brali sta, svetile so se rosne oči, nemirno sta drhteli srca, čakajoči v zvestobi, zaupajoči v vdanosti.

* * *

Vse je bilo na polju, mirno je bilo v vasi.

Tedaj je prišel iz sobe na Dolini stari Tratnik in je stopil pred hišo. Včasih je šel povsem gor k cesti, na sredo ceste, in je obsenčil z roko stare oči in se je zagledal tja preko na Trato.

„Moj dom, moj ponos nekdam . . . A zdaj? O Trata!“

Zamežikale so slabotne oči, zaščemelo je v njih.

„A zdaj? Kako samotna! In kako samotni in zapuščen jaz sam!“

Tedaj je prišla preteklost, prišlo je življenje, ki je šlo mimo, in je sedlo na sodni stol in je delalo obračun.

„Zapuščeni? Sam? Ob vsi veliki in skrbeči ljubezni, ki ti jo skazujejo dan na dan Vilma, Ivan, njen mož, in blaga njegova mati, vsa Dolina? Glej, saj žanješ v resnici več nego si mogel pričakovati in nego moreš zahtevati po božji in posvetni pravičnosti. Ker glej, kaj si sejal, ko si stal na njivi, razorani, čakajoči s hrepenenjem dobrega, plodečega semena od tebe? In zdaj, glej, hočeš žeti pšenico, kjer si sejal osat, hočeš trgati grozdje, kjer si sadil trnje! . . . Kaj si dajal, prijatelj, ko si stal sredi ceste življenja, bahat in mogočen, in so prihajali tvoji, revni in bedni, in so prosili drobtinice, trohice ljubezni, en prijazen pogled, eno mehko besedo, govorjeno iz ljubečega srca? In zdaj tirjaš ljubezni od onih, ki si jih odpuščal prazne in lačne, ko so trkali in so prosili! — Tam pa, kjer si sejal z obilno, odprto roko, žanješ zdaj, kar si sejal:

snetljivo seme! Plevel žanješ zdaj in osat . . . Vsem drugim pa, kaj si dal, o Tratnik! Bogastvo si jim nameraval zapustiti? Kaj hoče srcem bogastvo! Ljubezni bi jim dal! Dajaj srcem zlata na mernike, usahnejo sredi vsega bogastva, če ne rosi na nje ljubezen. Ljubezni bi jim dal! In vse drugače bi ti bilo pri srcu na večer življenja . . .“

Tedaj je sklonil starec uničen glavo. Velika in prevelika je krivda življenja, in glej, kako jo poravnati zdaj, kako jo izbrisati, ko je odteklo življenje kakor voda v potoku in se ne vrne več. Velik in prevelik je greh, ki si je obremenil z njim dušo, kako dobiti zdaj odpuščenje? Res, odpustili so mu otroci, tako malo ljubljene nekdanj: Vendelin, Vilma, Tinka. Še odpuščenja so ga prosili za greh, ki ga niso storili oni, ampak on. Odpustili so nedolžni, a kako si naj odpusti sam, kako bo odpuščal Sodnik, ko se odpro vrata večnosti, in stopi pred njega?

Povesil je glavo na prsi in je stopal počasi, s težkimi koraki v izbo. Sedel je k mizi in je zajokal bridko in je jokal dolgo.

„Vse izgrešeno! Izgubljeno vse življenje, ker je bilo brez ljubezni . . .“

X.

„Trata je mrtva . . .“

Ivan je pisal to bridkost Vendelinu in Nandetu. In pisal je resnico.

Šel je mimo popoten človek, znan iz prejšnjih let z dolino in s Poljano, in se je ozrl na dom med topoli. In nehote je ustavil korak in se je začudil, zelo in istinito.

„Ali je to Trata, tako lepa nekdanj, mogočna in ponosna, kraljica doline?“

Zmajeval je z glavo. Lastnim očem ni upal verjeti in se je izpraševal venomer:

„Ali je, ali se le motim?“

Ni se mogel otresti začudenja, ki mu je napolnilo vse misli. Zakaj domu je videl vtisnjen žalostni pečat smrti.

Polomljena, vsa razpokana je bila strešna opeka in je čakala in kričala, da jo popravi kdo, jo nadomesti z novo; a glej, nikogar ni bilo, ki bi se usmilil in bi zamašil vsaj največje luknje, če bi ne prenovil vse. Stene so bile oguljene, pač ne pobeljene več od poroke Petrove. Omet se je krusil z zida in je odpadal. Žalostno so zevale velike rane; opeka je gledala iz njih, da so se zdele vse okrvavljene. Zelena barva veternic je obledela, kakor obledi z leti prijazni spomin na lepe dni. Kakor bolne, krmežljave oči so gledala okna na mimoidočega, čudečega se in vprašajočega v dvomih:

„Ali je to nekdanj tako ponosni dom, sedeč med topoli kakor princesinja sredi svojih pažev?“

Šel je zamišljen dalje svojo pot, in začudenje je šlo z njim.

Čudili so se še domačini in so zmajevali z glavami in so se vpraševali:

„Kako prokletstvo je zadelo to hišo, da je propala tako naglo in tako žalostno, da je umrla povsem?“

Ker mnogokomu še ni bilo jasno, da mora zavladati smrt, kjer ne kraljuje ljubezen.

Čudil se je večkrat sam stari Železnik, ko je stal onstran ceste ali na cesti, in sta si zrla s Trato iz oči v oči. Gledala ga je zlovoljno, sovražno, govorila mu je o nekdanjih dneh, o prošli lepoti in mu je kazala vso sedanjo revščino in beraštvo.

„Tvoj greh me je izročil smrti!“

Ni odgovoril, ni se poskusil zagovarjati. Ker prazne bi bile besede, govornjene v veter, v vodo pisane. Nobena še tako mogočna beseda ne izbriše več, kar je bilo. Kaj hoče šele slabotna beseda starca berača, hirajočega in umirajočega!

„Prepozno!“

A včasih je zahrepenel z nepremagljivo silo, da zdrami dom in ga obudi v novo življenje. Ob dneh je bilo to, ko je dobil piti na Gornji Poljani, kamor je zabredel večkrat, ko ni bilo nikogar doma, in ni pazil nihče nanj. Ko se je vračal v mraku, v noči, je čutil krepko mlado moč v srcu in v volji. In postal je

na cesti pred Trato, je povzdignil roko in je zaklical polglasno, naglas včasih :

„Kaj dremlješ, kaj umiraš, o Trata? Zdrami se, oživi, vstani!“

Izgubljal se je klic v tihi noči, Trata pa je dre-mala dalje v smrtnem objemu.

Ker resnično, od vseh strani jo je objela že smrt in jo je stiskala krepko v hladnem svojem naročju. Zašel je kdo v dom in ga je našel povsem pustega. Le šepav hlapec z zabuhlim licem pijanca mu je prišel morda naproti na dvorišču in ga je pomeril z mračnim, zlovoljnim pogledom: „Kaj išče tukaj? Ali je tat? A kaj naj ukrade? . . . Prišel je gotovo tirjat! Izognimo se, bežimo!“ Gluho deklo je srečal kje v samotni veži, po plesnobi in trohnobi dišeči. Postala je na mestu in je odprla usta od začudenja. „Glej, kako je zablodil tuj, živ človek v mrtvašnico?“

Malke ni bilo več na Trati. Izvrgla jo je Trata, ker je čutila, da je še mnogo življenja v cvetočem mladem telesu. Ona pa je držala v sebi le smrti zapi-sane. Izvrgla jo je, in Malka je bežala sama pred smrtjo, ki ji je zrla nasproti vsepovsodi.

Tako je ostal iz vsega rodu Železnikov edini Peter, smrti posvečen, izročен poginu.

Pil je neprestano. Dokler je dal še kdo denarja na Trato, si je izposojeval. Ko ni zaupal nihče več ne goldinarja veliki, pusti mrtvašnici, je pil, kjer je dobil kaj. Ko ni imel ne solda več, a mu niso hoteli pla-čevati in dajati pijače tudi znanci, je prišel k očetu Malkinemu. Da se ga odkriža, mu je dajal denarja, a skopo. A še tega je zapil Peter takoj. Včasih ga je videla Malka pijanega se gugati po ulici in se mu je izognila od daleč. Doma je prejokala potem ure in ure od jeze in sramote.

„Kaj ste storili z menoj, o oče! Zakaj ste me umorili v najlepših letih!“

„Ne jaz, dete, Trata te je . . .“

Komaj je upal izgovoriti, včasih je le mislil, da je ves začetek nesreče v Trati. Ob trpljenju hčerkinem se je postaral in je postajal slaboten in neodločen.

Večkrat ni šel Peter po ves teden spat domov, ne v sobo in ne v listnjak, kjer je prespal že marsikatero noč: ker preblizu sebe je čutil smrt doma na Trati in ni mogel spati vso noč, dasi so bile misli utrujene in zmedene od pijače, in je bilo telo oslABLJENO in počitka potrebno.

A včasih ga je zvalil dom z neodoljivo silo v se. Ob dneh treznosti je bilo to. In tedaj je stopal s tihimi, opreznimi koraki, s svečanim razpoloženjem v srcu po sobah in hodnikih.

Kakor Vendelin nekoč, ob dneh, ko je bil svečan praznik v nemirni, obupni njegovi duši, je klical ob teh dneh Peter iz večnosti preteklost in iz preteklosti spomine. In glej, malo je bilo lepih, a mnogo grenkih in očitajočih, ki so mu obtežili misel in srce s težkim bremenom. Zakaj veliko krivde je bilo na njih. Mnogo greha je bilo v delih, ki so vstajala iz prošlosti, od mladostne nehvaležnosti do ljubeče, le dobro mu hoteče mačehe do brezvestnega umora Jerice.

In kazen za greh je smrt, o Peter!

„Saj je morala umreti Trata ob takšnem sinu in takšnem gospodarju . . .“

In umrla je, resnično . . . A kazen za greh je smrt: še njega pokoplje dom pod svojimi razvalinami, ko se zruši povsem v prah. Pravično je tako! Kaj hoče še na svetu, ko je zapadel že davno smrti — ker kazen za greh je smrt!

„Vem, umrem, ko jo prodajo, moram umreti! Bodi torej!“

Sedel je kam v kot, na polpolomljen stol ali na stopnice s hodnika v vežo, umazane in preperete. Zakril je glavo z rokami in je zaihtel obupno, mučen in razjedan od žgočega, prepoznega kesa nad obilnimi grehi in nad izgubljenim življenjem.

„O mati, ko bi živela ti in bi me vodila s svojo ljubeznijo v življenje . . .“

Kamen, ki je padal in se je pogrezal, a ni poznal čudežne moči, ki bi ga dvignila in bi ga rešila: ljubezni.

„Mrtva je Trata! A še mrtvi ne dajo miru: prodajo jo,“ je pisal Ivan.

A brez velikega nemira, skoro z radostjo sta sprejela Vendelin in Nande to novico. Brez strahu sta zrla naproti velikemu dnevu.

Vendelin je upal, odkar je vstal sam, neprenehoma na vstajenje Tratino. A ne samo upal je, odločno in resno je delal za domačijo. Ker zdaj je umeval veliko skrivnost: rešitev sveta je v delu, v delu rešitev posameznikov, edino v delu in v trudu rešitev umirajočih in umrlih naših domov. In tako je vzljubil delo.

„Od začetka“ — je pisal o njem župniku odvetnik Cvetko — „ga je prijelo pač še včasih, in bal sem se nekaterekrati, da zabrede nazaj v prejšnje življenje. A opustil je pitje in postopanje nenadoma spet, kakor bi se zbal nečesar ali bi se domislil neke čudežne skrivnosti . . .“

In resnično, velika je bila ta skrivnost: spoznanje svetosti dela. In še večja je bila skrivnost ljubezni, ljubezni do doma, do rajne mamke, do sester, ljubljenih sedaj tem bolj, ker jim je ostajal dolgo dolžan ljubezen, ljubezni do očeta starca, ki mu je sicer ni posojeval, ljubezni celo do Petra, dasi je čutil, da temu ni mogoče pomagati: „Ne umeva ljubezni in zato umre in se pogubi . . .“

Tako je živel samo delu, iz ljubezni; ljubezen in trud pa rodita upanje.

„Rešimo jo, moramo jo rešiti!“ — je pisal župniku, Ivanu in Vilmi, poročeni Dolinarju kmalu, kar se je preselil oče v dom onkraj ceste, Lojzetu in Florijanu. — „Nande je pripravil že lepo vsoto, nekaj nam da morda vaša posojilnica, ostalo dobimo tukaj v mestu. Poskrbel sem in mi je zagotovljeno. Tako jo rešimo, našo mater! Jaz je ne nameravam prevzeti, Nandetova in Tinkina bo! Je že vse dogovorjeno med nami. Tako ostane nam in pod spretno roko in odločno voljo Nandetovo oživi nanovo . . .“

„Mrtva je Trata?“ — je vprašal začudeno Nande. Ker v letih, kar je ni videl in kar je bil daleč od nje, je zrastle njena podoba pred njegovo dušo le veličastnejša in krasnejša. — „Čuj, Ivan, kaj ti pravim: Trata je kraljičina, princesinja, ki so jo zazibale zle sile v

težko, smrti slično spanje . . . A zdramimo jo, zbudimo jo! In začudiš se, in začudi se svet, ko vstane, revna, ponižana kraljčicina, lepega dne v novi, prelestni krasoti, lepša in čudovitejša, nego je bila za najinih mladih let . . .“

Poslal je denar, kakor sta se dogovorila z Vendelinom, in se je napotil obenem iz Amerike v domovino.

„Samo da ne pride v tuje roke, naša mati! — Pridem brž ko mogoče, da jo vidim, da vidim domovino, domovino . . .“

„Ali ti nisem pravil“ — je govoril tisti večer počasno in zamišljeno stari Florijan, ki mu je prinesel Ivan kazat pismo in mu izročat pozdrave, naročene v pismu. — „Ali ti nisem pravil, da ne pozabi domovine. In če bi bilo petero morje med njim in med domovino, ne pozabi je nikoli, še manj, čim dalje je od nje. Pravico ima domovina do svojih: pokliče jih prej ali slej. In blagor njim, ki poslušajo njen klic, ker sicer se maščuje nad njimi v njihovo nesrečo.“

* * *

Slabotna stara sveča je brlela pri Dolinarju in je dogorevala, in se je bilo bati dan na dan, da vgasne — Matevž Železnik je bil dogorevajoča sveča.

Na dan dražbe so ga pustili samega v izbi. Ležal je mirno, ni stokal, ni tožil kakor sicer. Zdelo se je, da dremlje in se ne zanima za nič okoli sebe. A brugal se ni za nič, ker je stopalo spet življenje pred njega in je govorilo z njim resne in težke besede.

„Glej, smrti si jo izročil, danes jo pokopljejo! Kaj govoriš: ta in oni? Kaj vstajaš zoper sina in ga tožiš in dolžiš? Najhujše rane si ji vsekali ti! In če jih je zadal tudi sin, ali mu nisi dvignil pesti ti, ali mu nisi ti stisnil orožja v roko? Tako sta jo ranila, da je izkravela. Danes jo pokopljejo . . .“

Tiho je bilo v sobi, prazno in pusto, ko je odprl starec oči. Plašno je pogledal po sobi in je zaječal naglas, ne od telesne bolesti, te ni čutil danes, od duševne. Ker pekla je vest, gorelo je v duši, v srcu je grizel črv.

„Nikogar! Vsi so šli k pogrebu. Le jaz sem ostal doma — jaz, morilec in grobar!“

Vstal je. Z drhtečo roko je ogrnil dolgo zimsko suknjo in je stopal iz sobe. Opotekal se je, a ni čutil slabosti, ne telesnih bolečin, preveč je skelelo v vesti, v srcu, v duši.

„Vsi so šli, le jaz sem ostal daleč strani, najbližji sorodnik in morilec, Kajn . . .“

„K tretjemu!“ — je klical ob istem času komisar. Ivan je naštel denar. Ljudje so se čudili, na skrivnem v srcih in poltiho: odkod?

„Glejte! Tratnik!“

Nenadoma je nastal še večji nemir in šum. Vseh oči so se obrnile proti cesti, od koder so videli prihajati starega Tratnika. Plahetala mu je v vetru stara suknja, dolgi sivi lasje so mu plapolali ob ramah.

„Oče!“ — je vzkliknila Vilma in se je prerivala med ljudstvom in je hitela starcu naproti.

„Kdo jo je dobil, našo Trato?“

„Ivan — za Nandeta.“

„Hvala Bogu!“

In starec se je zrušil brez moči hčeri v naročje.

* * *

Dva meseca pozneje je stal Ferdinand Poljanec, novi gospodar Tratin, s Tinko, pred nekaj dnevi mu poročeno ženo, na dvorišču pred Trato in si je ogledoval princesinjo, začarano in uspavano od zlih sil v težko, smrti slično spanje. Premišljeval je, kje in kako naj prične, da jo zdrami, da jo zbudi spet v novo, lepo, veselejše življenje. Napol resno mu je bilo lice, ker tiha žalost mu je glodala v srcu nad velikim propadom nekdanj ponosnega doma, in napol veselo, ker ob njem je stala kraljičina, krasnejša nego Trata ob dneh najlepšega cveta, ljubljena bolj nego Trata in vsa Poljana, bolj nego vse bogastvo vsega sveta.

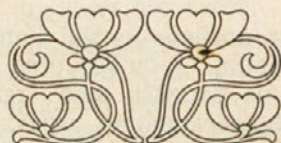
Ozrl se je ljubeče in srečen v njo. In videl je, kako zamišljeno in otožno ji zro oči na dvorišče in na prôpali, umrli dom. Umeval je njeno bol. Vedel je da vstaja preteklost pred dušo s svojo malenkostno

trohico sreče in z vso svojo obilno, bogato blagoslovljeno mero bridkosti. Slutil je, da jo straši tudi prihodnost. Ker obilno dela bo treba, mnogo resnega truda, da zbudita v smrtno spanje pogreznjeni dom. Ne vajena sreče do sedaj, se boji pač in drhti, ali se posreči.

Stopil je tesno ob mlado soprogo. Nežno jo je prijel za majhno mehko roko in zroč ji naravnost v sanjave, vlažno se svetlikajoče oči, jo je tolažil in bodril.

„Pozabi, Tinka, vsega! Minilo je, šlo je mimo . . . In upaj, draga! Lepša bo prihodnost, kot je bila preteklost, sladkejše bo življenje v ljubezni. Zbudiva dom in živiva v njem v ljubezni. Ker ljubezen zmaguje vse! Ljubezen oživlja! Ljubezen osrečuje!“

Kakor v potrdilo, v blagoslov in v svečano sklepno molitev je zašumelo in zamolilo v vejah stare lipe pred Trato . . .

v-
i-
a
l.
e
e
v
.
.
n
!
o
e

V zalogi „Slovenske Matice“ je dobiti še sledeče zvezke „Knezove knjižnice“:

Prvi zvezek:

Fr. Levec: Ant. Knezova ustanova (s podobo).
Dr. Fr. D.: Gospod Lisec. Povest.
Bogdan Vened: Ženitev Ferdulfa vojvode. Povest v verzih.

Drugi zvezek:

Ivan Gorec: Gorski potoki. Povest.
Paulina Pajkova: Planinska idila. Povest.
Fr. Levec: Matija Valjavec. Životopis (s podobo).

Tretji zvezek:

Anton Funtek: Smrt. Epsko-lirske slike.
Fran Govékar: Ljubezen in rodoljublje. Povest.

Sedmi zvezek:

Fr. Ks. Meško: Iz mojega dnevnika.
Podgoričan: Za možem . . . Slika.
Dr. Fr. Zbašnik: Pastirica. Povestica.
Jos. Kostanjevec: Čez trideset let.
J. M. Dovič: Z diplomo in brez diplome. Noveleta.
Ivan Cankar: Potovanje Nikolaja Nikiča.
Fr. Levec: Dr. Fr. Prešeren.

Osmi zvezek:

Ivan Cankar: Tujci.
Fr. Ks. Meško: Črtice.
F. J. Doljan: Lajnar. Slika iz življenja.

Deveti zvezek:

Ivan Cankar: Na klancu.

Deseti zvezek:

Ivan Cankar: Življenje in smrt Petra Novljana.
Jos. Kostanjevec: Ella.

Enajsti zvezek:

Ivan Cankar: Križ na gori.
L. Devetak: Spomini na gospoda Ignacija Brumna.

Dvanajsti zvezek:

Ivan Cankar: Potepuh Marko in kralj Matjaž.
Ivan Cankar: V mesečini.
Jos. Kostanjevec: Brez zadnjega poglavja.

Štirinajsti zvezek:

Ksaver Meško: Na Poljani.

„Knezove knjižnice“ prvi, drugi, tretji, osmi, deveti, deseti, enajsti in dvanajsti zvezek stanejo po 80 h izvod, sedmi po 1 K in štirinajsti po 1 K 40 h.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS # S51803

00000077301

